

UNIVERZITET U SARAJEVU

FAKULTET POLITIČKIH NAUKA

ODSJEK: SIGURNOSNE I MIROVNE STUDIJE

**KOMPARATIVNA ANALIZA INSTITUCIONALNOG SISTEMA
OBRAZOVANJA ODRASLIH U BOSNI I HERCEGOVINI I
ZEMLJAMA REGIONA**

-magistarski rad-

Student:

Čekro Emina

Br. indeksa: 709/IISPS

Mentor:

Prof. dr. Haris Cerić

Sarajevo, februar, 2023. g.

SADRŽAJ

UVOD.....	1
1. TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR RADA.....	3
1.1. Problem istraživanja.....	3
1.2. Predmet istraživanja.....	3
1.3. Ciljevi istraživanja.....	4
1.1.1. Naučni ciljevi.....	4
1.3.2. Društveni ciljevi.....	4
1.4. Sistem hipoteza.....	4
1.4.1. Generalna hipoteza istraživanja.....	4
1.4.2. Posebne hipoteze.....	5
1.5. Način istraživanja.....	5
1.6. Kategorijalno pojmovni sistem.....	6
2. OBRAZOVANJE ODRASLIH U BOSNI I HERCEGOVINI.....	9
2.1. Historijski razvoj.....	9
2.2. Načela obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini.....	10
2.3. Standardi i ciljevi obrazovanja u Bosni i Hercegovini.....	12
2.3.1. Standardi.....	12
2.3.1.1. Vidovi i specifičnosti.....	13
2.3.1.2. Programi obrazovanja odraslih.....	13
2.3.1.3. Provođenje obrazovanja odraslih.....	14
2.3.1.4. Akreditacija i validacija i certificiranje.....	15
2.3.1.5. Evidencija i baze podataka.....	15
2.3.1.6. Dijalog i saradnja aktera.....	15
2.3.1.7. Finansiranje i planiranje.....	16
2.3.1.8. Nadgledanje politika obrazovanja.....	16
2.3.2. Ciljevi.....	16
2.3.2.1. Opći ciljevi.....	16
2.3.2.2. Specifični ciljevi.....	17
2.4. Programi i specifičnosti obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini.....	17
2.4.1. Formalno obrazovanje.....	20
2.4.2. Neformalno obrazovanje.....	24
2.4.3. Informalno učenje.....	26

2.5. Administrativno uređenje i zakonodavni okvir Bosne i Hercegovine	27
2.5.1. Administrativno uređenje Bosne i Hercegovine.....	27
2.5.2. Zakonodavni okvir.....	28
2.6. Andragoška profesija u Bosni i Hercegovini	30
2.7. Finansiranje u Bosni i Hercegovini.....	32
3. OBRAZOVANJE ODRASLIH U ZEMLJAMA REGIONA.....	33
3.1. Hrvatska	33
3.1.1. Finansiranje obrazovanja u Hrvatskoj	36
3.1.2. Programi za obrazovanje u Hrvatskoj	36
3.1.2.1. Formalno obrazovanje	37
3.1.2.2. Neformalno obrazovanje.....	38
3.1.3. Andragoška profesija u Republici Hrvatskoj.....	38
3.2. Srbija	39
3.2.1. Finansiranje obrazovanja u Srbiji	41
3.2.2. Programi za obrazovanje u Srbiji	42
3.2.2.1. Formalno obrazovanje	42
3.2.2.2. Neformalno obrazovanje.....	43
3.2.3. Andragoška profesija u Srbiji	44
3.3. Sjeverna Makedonija.....	45
3.3.1. Programi obrazovanja odraslih.....	46
3.3.1.1. Formalno obrazovanje	46
3.3.1.2. Neformalno obrazovanje.....	47
3.4. Crna Gora	47
3.4.1. Finansiranje obrazovanja u Crnoj Gori	48
3.4.2. Programi obrazovanja u Crnoj Gori	49
3.4.2.1. Formalno obrazovanje	49
3.4.2.2. Neformalno obrazovanje.....	50
3.4.3. Andragoška profesija u Crnoj Gori	51
3.5. Slovenija.....	53
3.5.1. Finansiranje obrazovanja u Republici Sloveniji	54
3.5.2. Programi obrazovanja u Sloveniji	54
3.5.2.1. Formalno obrazovanje	55
3.5.2.2. Neformalno obrazovanje.....	56
3.5.3. Andragoška profesija u Sloveniji	57

4. KOMPARATIVNA ANALIZA INSTITUCIONALNOG SISTEMA OBRAZOVANJA ODRASLIH U BOSNI I HERCEGOVINI I ZEMLJAMA REGIONA.....	58
4.1. Institucionalni sistem obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini.....	58
4.1.1. Institucionalni sistem obrazovanja u Republici Srpskoj.....	59
4.1.2. Institucionalni sistem obrazovanja na nivou Brčko distrikta.....	60
4.1.3. Institucionalni sistem obrazovanja na nivou Federacije Bosne i Hercegovine	60
4.2. Institucionalni sistem Hrvatske	61
4.3. Institucionalni sistem obrazovanja Crne Gore	62
4.4. Institucionalni sistem obrazovanja Srbije	63
4.5. Institucionalni sistem obrazovanja Sjeverne Makedonije.....	64
4.6. Institucionalni sistem obrazovanja Slovenije.....	65
4.7. Analiza podataka.....	65
5. PREPORUKE ZA UNAPREĐENJE INSTITUCIONALNOG SISTEMA OBRAZOVANJA ODRASLIH U BOSNI I HERCEGOVINI.....	76
6. ZAKLJUČAK.....	77
LITERATURA	79

UVOD

Obrazovanje odraslih je važan segment čovjekovog života. Ono je jedna od osobina ljudskog društva i sastavni dio njegovog postojanja od najranijih civilizacija do danas. Od svog postanka, pa do smrti, čovjek stalno uči unapređujući svoja znanja i vještine u okviru ličnog, građanskog, društvenog i profesionalnog razvoja i ta pojava se jednim imenom naziva cjeloživotno učenje. Prema Memorandumu Europske komisije iz 2000. godine, cjeloživotno učenje je definirano kao „sve vrste učenja tijekom odrasle dobi s ciljem unaprjeđenja znanja, vještina i kompetencija u okviru osobnog, građanskog, društvenog ili profesionalnog djelovanja pojedinca.“¹ Njegov koncept je zasnovan na učenju u svim životnim fazama. Važnost cjeloživotnog učenja je naglašena i u dva evropska dokumenta: prvi su Preporuke Komiteta ministara državama članicama donesen od strane Vijeća Evrope 2001. godine te drugi važan dokument koji čine Zaključci Vijeća Evrope od 12. maja 2009. godine o strateškom okviru za evropsku saradnju u obrazovanju i obuci. Dokumenti naglašavaju važnost cjeloživotnog učenja, mobilnosti i promocija pravednosti, socijalne kohezije i aktivnog građanstva u obrazovanju.² Koncept cjeloživotnog učenja razvio se u šezdesetim godinama prošlog stoljeća, kao odgovor na neusklađenost između dviju pojava: obrazovanja mladih i obrazovanja odraslih. Prema definiciji, obrazovanje odraslih predstavlja sve vrste nestrukovnog obrazovanja kroz formalne, neformalne i informalne aktivnosti. U svojim djelima autori Kulić i Despotović navode kako samo planiranje i programiranje procesa obrazovanja odraslih podrazumijeva primjenu sistemskog pristupa koji je strukturiran iz sadržaja, ciljeva, organizacije, zadatka metode i na kraju – evaluacije. Obrazovanje odraslih dovodi do sticanja znanja i sposobnosti koje koristimo za svakodnevni život. One utječu na poboljšanje kvalitete našeg života privatno i društveno. U ovom radu ćemo primarno govoriti o obrazovanju odraslih u Bosni i Hercegovini, s osvrtom na zemlje regiona, gdje ćemo se ovom tematikom baviti na području Srbije, Hrvatske, Crne Gore, Sjeverne Makedonije i Slovenije. U radu ćemo proći kroz institucionalne strukture nadležne za obrazovanje odraslih u svim navedenim zemljama. U okviru istraživanja koristit ćemo se komparativnom analizom dostupnih izvora i zakonskih okvira

¹ Vidović Vizek, Vlasta i Vlahović Štetić, Vesna 2007, *Modeli učenja odraslih i profesionalni razvoj. Ljetopis socijalnog rada*, Vol. 14, No 2., str. 284, Zagreb (Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/>)

² Ledić, Jasminka; Turk, Marko 2016, *Europska dimenzija u obrazovanju: pristupi i izazovi*, Filozofski fakultet Rijeka, Rijeka, str 6-8.

iz ove oblasti. Obrazovanje odraslih je raznovrstan proces, koji se prilagođava potrebama pojedinaca i društva. Također, sam proces učenja odraslih je autentičan za svakog čovjeka posebno, jer svako ima sopstveni način usvajanja znanja i vještina. Savremene obrazovne strategije su kroz prošlost bile orijentirane samo na obrazovanje mladih, što danas nije slučaj. Ova transformacija u obrazovnom sistemu odraslih je vidljiva u posljednje dvije decenije, gdje u fokus obrazovanja sve više dolazi obrazovanje odrasle populacije. Zbog ovoga se razvija i potreba adekvatnih institucija i njihovog razvoja i reforme u skladu s potrebama pojedinca i društvene zajednice.

1. TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR RADA

1.1. Problem istraživanja

Predmet istraživanja u ovom radu je organizacija i funkcionisanje institucija za obrazovanje odraslih u Bosni i Hercegovini. Bosna i Hercegovina je država sa specifičnim administrativno-teritorijalnim uređenjem, pa su, shodno tome, uspostavljene i institucije za obrazovanje odraslih. Sistem obrazovanja je uređen po policentričnom modelu koji je centralizovan u Republici Srpskoj i Brčko distriktu, dok je decentralizovan u Federaciji Bosne i Hercegovine. Punu nadležnost u oblasti obrazovanja imaju Republika Srpska, Brčko distrikt te svih deset kantona u Federaciji. Svako od navedenih unutar svoje teritorije ima uspostavljene različite institucionalne strukture te ustanove za upravljanje i organizaciju u oblasti obrazovanja općenito, ali i u oblasti obrazovanja odraslih. Posebno je specifična Federacija Bosne i Hercegovine, unutar koje se nalazi ukupno deset ministarstava prosvjete pod čiju nadležnost spada i obrazovanje odraslih.

1.2. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja u ovom radu jeste kompleksnost institucionalnog sistema obrazovanja u Bosni i Hercegovini. Kompleksnost se ogleda u decentralizovanom sistemu i nepostojanju institucije nadležne za ovu oblast na nivou države, nego je nadležnost na entitetskom ili kantonalmom nivou, gdje imamo primjer Federacije Bosne i Hercegovine. Bosna i Hercegovina je jedina država u regionu s ovakvim načinom uređenja po Ustavu Bosne i Hercegovine i samim tim je različita od ostalih zemalja regiona. U radu ćemo se baviti institucionalnim sistemom unutar Bosne i Hercegovine, uz komparaciju s institucionalnim sistemima i obrazovnim politikama susjednih zemalja.

Vremensko određenje predmeta istraživanja: Za istraživanje ove teme obuhvaćen je period do 2021. godine.

Prostorno određenje predmeta istraživanja: prostor obuhvaćen ovim istraživanjem je država Bosna i Hercegovina te susjedne zemlje: Hrvatska, Srbija, Crna Gora, Sjeverna Makedonija i Slovenija.

Disciplinarno određenje predmeta istraživanja: istraživanje je po karakteru interdisciplinarno, jer se oslanja i na druge političke nauke, pravo i sociologiju. Na političke nauke se oslanja na način

da se u ovom radu, između ostalog, bavimo administrativnim uređenjem te institucijama koje su nadležne na nivou Bosne i Hercegovine i njenih administrativnih jedinica. Na pravnu nauku se oslanja jer se u istraživanju bavimo proučavanjem zakona i drugih važnih dokumenata te na sociologiju na način da je naš predmet istraživanja od velikog društvenog značaja, jer kada imamo adekvatno obrazovano društvo, imamo aktivniju i, samim tim, produktivniju društvenu zajednicu koja ulaže napore u razvoj kvalitetnog i zdravog društva.

1.3. Ciljevi istraživanja

U okviru određivanja ciljeva istraživanja razlikujemo dvije vrste ciljeva: naučne i društvene.

1.1.1. Naučni ciljevi

Naučni ciljevi zastupljeni u ovom radu su usporedba institucionalnog sistema obrazovanja u Bosni i Hercegovini s institucionalnim sistemima obrazovanja u odabranim zemljama regiona, međusobnim usporedbama istražiti da li postoje institucionalni kapaciteti u datim zemljama regiona, koji bi bili lako primjenjivi u Bosni i Hercegovini ili imati potencijalne sličnosti te istražiti da li su kroz historijski razvoj postojale sličnosti i razlike među njima.

1.3.2. Društveni ciljevi

Društveni ciljevi zastupljeni u ovom radu su istraživanje raspoloživosti programa koji su usmjereni na obrazovanje odraslih u Bosni i Hercegovini, istraživanje načina finansiranja i međusobne koordinacije unutar obrazovnog sistema te na osnovu dobijenih informacija u samom procesu istraživanja predložiti unapređenje ovog društveno važnog sistema.

1.4. Sistem hipoteza

1.4.1. Generalna hipoteza istraživanja

Decentralizacija institucionalnog sistema obrazovanja odraslih ima negativan utjecaj na kvalitetu obrazovnog procesa odraslih u Bosni i Hercegovini.

1.4.2. Posebne hipoteze

- Finansiranje decentraliziranog institucionalnog sistema obrazovanja odraslih ima negativan utjecaj na državni budžet Bosne i Hercegovine.
- Načini finansiranja institucija za obrazovanje odraslih predstavljaju problem u svim kompariranim zemljama.
- Politike obrazovanja odraslih nekih od kompariranih zemalja lako su primjenjive u Bosni i Hercegovini.
- Neke od kompariranih zemalja iziskuju zakonodavnu reformu za funkcionalniji sistem obrazovanja odraslih.
- U zakonodavnom i institucionalnom smislu, područje obrazovanja odraslih nekih od kompariranih zemalja je u prednosti u odnosu na Bosnu i Hercegovinu.
- U primjeru andragoške prakse i zastupljenosti andragoškog kadra primjetno je značajno odstupanje među kompariranim zemljama.
- Obrazovanje nastavnika u Bosni i Hercegovini iziskuje veću usmjerenost na stručne kvalifikacije.
- Zemlje regiona imaju raznovrsniju ponudu programa obrazovanja odraslih u odnosu na Bosnu i Hercegovinu.
- Status neformalnog obrazovanja direktno utječe na kvalitetu procesa obrazovanja odraslih u kompariranim zemljama.
- Administrativno uređenje zemlje utječe na institucionalno obrazovanje odraslih.
- Članstvo u Evropskoj uniji direktno utječe na kvalitetu obrazovanja odraslih.

1.5. Način istraživanja

Ovo istraživanje ćemo provesti uz primjenu sljedećih naučnih metoda:

Analiza sadržaja: Ovom metodom ćemo na osnovu dostupnih izvora dobiti informacije o tome kakvi su sistemi obrazovanja u zemljama koje su predmet istraživanja, kao i informacije njihovoj zakonskoj regulativi.

Dedukcija: Ovom metodom ćemo izvesti zaključke iz ponuđenih izvora o predmetu našeg istraživanja.

Komparacija: Ovom metodom ćemo vršiti međusobnu usporedbu institucionalnih sistema za obrazovanje odraslih u Bosni i Hercegovini i zemljama regiona.

1.6. Kategorijalno pojmovni sistem

Osnovni pojmovi koji proizlaze iz naslova teme su: obrazovanje odraslih, institucionalni sistem, komparativna analiza

Obrazovanje odraslih: „pojam koji se na međunarodnoj razini različito definira. OECD (2003.) ističe da u Evropi postoji konsenzus o jedinstvenoj definiciji obrazovanja odraslih zbog sljedećega: a) teško je odrediti odraslog učenika – učenje, okruženje i dob učenika razlikuju se po tipu programa i regionalno, b) minimalna dob za definiranje odraslog učenika varira, c) zemlje se razlikuju u pristupima strukovnom i nestrukovnom učenju. Obrazovanje odraslih je proglašeno kao „ključ za 21 vek“, odnosno uslov za punu socijalnu participaciju, održivi razvoj, promociju demokratije, socijalne pravde, rodne ravnopravnosti, naučni, socijalni i ekonomski razvoj i kulturu pravednog mira i globalnog dijaloga. Sve vrste obrazovanja i učenja realizuju se kroz pojedinačne aktivnosti učenja. Drugim riječima: karakteristike pojedinačnih aktivnosti učenja čine šire kategorije, odnosno tipovi učenja: formalno, neformalno i informalno. Aktivnost učenja je „svaka aktivnost pojedinca organizovana s namerom da se unaprijede njegova/njena znanja, veštine i kompetencije.“ Svaka pojedinačna aktivnost učenja određena je vrstom učenja, načinom ili metodom učenja i sadržajem učenja, kao i njihovim potkategorijama i specifičnim karakteristikama, koje mogu da transformišu osobinu svake pojedinačne aktivnosti učenja.³ Neke od postojećih definicija određuju obrazovanje odraslih kao: 1. cijeli skup procesa učenja, formalnih i ostalih, u kojem odrasle osobe (u skladu s definicijom odrasle osobe u društvima u kojima pripadaju) razvijaju svoje sposobnosti, obogaćuju svoje znanje i unapređuju svoje tehničke

³ Despotović, Miomir 2016, *Obrazovanje odraslih na Zapadnom Balkanu*, Društvo za obrazovanje odraslih, str 22-26. Beograd (https://epale.ec.europa.eu/sites/default/files/obrazovanje_odraslih_na_zapadnom_balkanu_0.pdf)

ili profesionalne kvalifikacije ili ih preusmjeravaju da bi zadovoljile svoje potrebe ili potrebe svojih društva (UNESCO); 2. svi oblici učenja odraslih osoba poduzeti nakon što su završile inicijalni ciklus obrazovanja i osposobljavanja započet u djetinjstvu, bez obzira na to koliko ciklus traje – pa se stoga visoko obrazovanje započeto prije ulaska na tržište rada ne smatra obrazovanjem odraslih (Europska komisija); 3. svi oblici nestrukovnog učenja odraslih, bez obzira na to izvodi li se formalno, neformalno ili informalno (EU, UK).⁴ Prema Zakonu o obrazovanju odraslih u Bosni i Hercegovini, obrazovanje odraslih se definira na sljedeći način: “Obrazovanje odraslih je obrazovanje koje se organizira za odrasla lica kao cijeli skup procesa učenja, formalnih i ostalih, u kojem odrasla lica (starosna granica nije univerzalna u svim zemljama svijeta – polazna tačka od koje se definira odraslost kreće se od 16. do 18. godine života) razvijaju svoje sposobnosti, obogaćuju svoje znanje i unapređuju svoje tehničke ili profesionalne kvalifikacije ili ih preusmjeravaju da bi zadovoljile svoje potrebe ili potrebe svojih društava.”⁵ Obrazovanje je organizirano učenje znanja i psihomotornih vještina te razvoj onih sposobnosti pomoću kojih se odvija učenje. Obrazovanje se odvija uz pomoć kognitivnih procesa (percipiranja, mišljenja i pamćenja) pa se stoga obrazovanje naziva kognitivnim učenjem.⁶

Institucija: „U sociologiji, sustav normi koji određuje načine rješavanja ključnih problema s kojima se susreću članovi društva i koji jamči da će se temeljne društvene aktivnosti odvijati na kontinuiran, standardiziran i predvidiv način. Zato su institucije relativno stabilni i trajni primjeri društvenog ponašanja koji su regulirani odgovarajućim sustavima vjerovanja i vrijednosti i kojima se zadovoljavaju temeljne potrebe društva i njegovih članova. Sociologija i antropologija drže da institucije proizlaze iz same naravi društva kao sustava normativno uređenih međuljudskih odnosa. Kao takve, one sadrže evolucijske univerzalije ljudskoga društva po kojima se društveni život ljudske vrste razlikuje od svih ostalih, instinktivno utemeljenih, oblika društvenosti životinjskih vrsta. Pet je osnovnih institucija ili institucionalnih sfera u društvu. Institucija obitelji, porodice ili srodstva uređuje i kontrolira reproduktivne i biološke odnose među članovima društva te osigurava primarnu socijalizaciju mladih naraštaja. Institucije za izobrazbu posvećene su sekundarnoj socijalizaciji djece i prenošenju kulturnoga naslijeđa društva s jednoga naraštaja na drugi.

⁴ Cjelozivotno učenje - pojmovnik, <http://www.cjelozivotno-ucenje.hr/pojmovnik/> Preuzeto 11.6.2022.

⁵ Zakon o obrazovanju odraslih Kantona Sarajevo, Član 4., “Službene novine Kantona Sarajevo”, br. 1/96, 2/96 - Ispravka, 3/96 - Ispravka 16/97, 14/00, 4/01,28/04 i 6/13 ([https://www.dvy-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/KS - Zakoni i propisi/Zakon o obrazovanju odraslih_KS.pdf](https://www.dvy-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/KS_-_Zakoni_i_propisi/Zakon_o_obrazovanju_odraslih_KS.pdf))

⁶ Pastuović, Nikola 2010, *Odgoj odraslih. Andragoški glasnik*, Vol 14, No 1-2, str. 9, Zagreb (<https://hrcak.srce.hr/file/152430>)

Ekonomске institucije reguliraju proizvodnju, distribuciju i potrošnju dobara i usluga u društvu. Političke su institucije posvećene očuvanju društvenog poretka, artikuliranju ciljeva društva i mobilizaciji sredstava potrebnih za njihovo ostvarivanje. Kulturne institucije posvećene su stvaranju, održavanju i raspodjeli kulturnih (vjerskih, znanstvenih, umjetničkih) dobara u društvu. Tri su osnovne značajke svih institucija. One postoje objektivno i kao takve izvanjske su pojedincu i odvojene od njegovih misli, osjećaja i težnji. Institucije imaju moć prisile nad pojedincima, odnosno budući da im kao objektivna stvarnost prethode, nameću im određena pravila ponašanja koja, ako se krše, povlače za sobom niz negativnih sankcija i kazni. Institucije svoju moć ne zasnivaju samo na prisili, već se njihov dugoročni opstanak temelji na povjerenju članova društva u valjanost njihovih normi i opravdanost sankcija kojima pribjegavaju. Institucije, dakle, posjeduju legitimnost, kojom nastupaju kao moralni autoritet, zbog kojega se pojedinci redovito dobrovoljno podvrgavaju njihovim pravilima i zahtjevima.⁷ Sa stanovišta osiguranja kvaliteta obrazovanja odraslih, ključno je pitanje koliko su organizacije za obrazovanje odraslih i njihov menadžment resursno spremni da uđu u tržišnu utakmicu determinisanu kvalitetom. S tim u vezi je rađeno istraživanje čiji je cilj bio vidjeti mogućnost primjene Švicarskog institucionalnog sistema u Bosni i Hercegovini, a koje je dalo rezultate da na tržištu ostaju one institucije koje pružaju kvalitetu u razvoju obrazovanja odraslih.⁸

Komparativna metoda: „Komparativna metoda u metodologiji ne spada u općenaučne metode, već u opće metode društvenih nauka. Za društvene nauke je bitno da su suštinski opći predmeti komparacije sve društvene pojave, ali i ne sve međusobno, već samo one kod kojih se mogu utvrditi određeni kvaliteti između kojih postoji određeni stepen mogućnosti konstatovanja istosti, sličnosti ili različitosti.“⁹

⁷ *Institucija*. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27550> Dostupno: 11.06.2022

⁸ Džano, Dženita 2018, Osiguranje kvaliteta u organizacijama za obrazovanje odraslih u Bosni i Hercegovini, *Obrazovanje odraslih*, Broj 2, 2018. god, str. 103-124. (<https://ccu.bkc.ba/wp-content/uploads/2020/06/Dzenita-Dzano.pdf>)

⁹ Termiz, Dževad 2003, *Metodologija društvenih nauka*, NIK “Grafit” Lukavac, str. 117.

2. OBRAZOVANJE ODRASLIH U BOSNI I HERCEGOVINI

Obrazovanje odraslih je proces različitih vrsta učenja. Uključujemo formalne, informalne i neformalne oblike učenja. To je proces u kojem odrasla osoba stiče znanje, usavršava i razvija svoje vještine i usavršava svoje kvalifikacije. Ova vrsta obrazovanja ima za cilj da zadovolji sopstvene potrebe pojedinca, kao i potrebe društva i zajednice. Obrazovanje odraslih je proces kojim se bavi veliki broj naučnih disciplina. Obrazovanje odraslih je disciplina koja je u posljednje vrijeme sve popularnija. S naučnog aspekta, andragogija je naučna disciplina koja se detaljno bavi ovom materijom. Obrazovanje odraslih je i značajan fenomen i karakteristika ljudskog društva. U savremenom svijetu to se podrazumijeva kao razumna aktivnost usmjerena na zadovoljavanje obrazovnih potreba. Shvaćanje obrazovanja odraslih se vremenom promijenilo. U Federaciji Bosne i Hercegovine obrazovanje odraslih je dio jedinstvenog sistema obrazovanja i predstavlja djelatnost društvenog interesa u svim kantonima. Obrazovanje odraslih je usmjereno na razvoj ljudskog društva u skladu sa zakonima propisanim u Federaciji Bosne i Hercegovine, dok je u Republici Srpskoj definirano kao dio jedinstvenog obrazovnog sistema Republike Srpske, kojim se obezbjeđuje obrazovanje, usavršavanje i osposobljavanje odraslih lica¹⁰. Obrazovna politika odraslih je jedan od elemenata na kojima Bosna i Hercegovina mora raditi kako bi ispunila uslove za članstvo u Evropskoj uniji.

2.1. Historijski razvoj

Obrazovanje kao disciplina bilo je zastupljeno mnogo ranije. Kroz historiju ga imamo izraženog u srednjem vijeku kroz različite poglede. Ono predstavlja značajnu civilizacijsko-historijsku pojavu koja je izrazito zastupljena i u najstarijim kulturama kao što su grčka, jevrejska ili rimska kultura. Posebno je bilo izraženo u jevrejskoj kulturi, gdje su jevreji poimali obrazovanje kao način preživljavanja. Osim jevrejske kulture, značajno mjesto zauzima i u islamskoj religiji, koje je bilo koncipirano na način da obrazuju jedni druge. U islamskoj religiji ljudi su podučavali jedni druge i to prenosili na sve nove generacije, što se sistematizira kao doživotni sistem učenja. U azijskoj, kao jednoj od najstarijih kultura, organizirani sistem obrazovanja odraslih traje mnogo duže od formalnog obrazovanja djece. Ova zastupljenost obrazovanja odraslih kroz srednji vijek je u

¹⁰ Zakon o obrazovanju odraslih Republike Srpske, Član 2, "Službeni glasnik Republike Srpske" br. 111,

suprotnosti s mišljenjem nekih izvora da obrazovanje odraslih u srednjem vijeku prestaje. Današnji izvori prikazuju da ono nije u potpunosti nestalo, nego da je ono ipak postojalo, no, njegovo odvijanje je teklo sporije. Bilo je, također zastupljeno, u crkvama i manastirima koji predstavljaju jedan od početaka andragogije, jer su oni prvi uspostavljali institucije za obrazovanje odraslih osoba. Doba humanizma i renesanse predstavlja prekretnicu u kojoj se tradicionalan oblik odgoja zamjenjuje nešto blažim metodama koje se u velikoj mjeri reflektiraju na samu nauku i sisteme obrazovanja. U kasnom srednjem vijeku imamo svetovne oblike obrazovanja odraslih koji su bili formalnog i neformalnog karaktera. Savremeni autori gledaju na obrazovanje odraslih kao na najvažnije obilježje civilizacijskog razvoja društva. Značaju obrazovanja odraslih je znatan doprinos dala i industrijsko-tehnološka revolucija te demokratizacija društva.¹¹

2.2. Načela obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini

Zbog složenosti administrativnog uređenja države Bosne i Hercegovine postoji razlika u načelima na kojima se zasniva obrazovanje odraslih u Bosni i Hercegovini.

U Republici Srpskoj obrazovanje odraslih zasniva se na sljedećim načelima¹² :

- 1) cjeloživotnog učenja,
- 2) racionalnog korišćenja obrazovnih mogućnosti, teritorijalne blizine i dostupnosti obrazovanja svima pod jednakim uslovima, u skladu s njihovim sposobnostima,
- 3) slobode i autonomije pri izboru načina, sadržaja, oblika, sredstava i metoda obrazovanja,
- 4) uvažavanja različitosti i uključivanja lica s posebnim potrebama u obrazovanje odraslih,
- 5) stručne i moralne odgovornosti andragoških radnika,
- 6) garancije kvaliteta obrazovne ponude,
- 7) poštovanja ličnosti i dostojanstva svakog učesnika u obrazovanju odraslih.

¹¹ Kulović, Radivoje i Despotović, Mimir, *Uvod u andragogiju*, Svet knjige Beograd 2010. str 11-13

¹² Zakon o obrazovanju odraslih Republike Srpske, Član 4, "Službeni glasnik Republike Srpske" br. 111, https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/RS_-_Zakon_o_obrazovanju_odraslih.pdf

Načela prema Zakonu o principima obrazovanja odraslih u Federaciji Bosne i Hercegovine u Federaciji Bosne i Hercegovine:¹³

Obrazovanje odraslih zasniva se na principima:

- 1) cjeloživotnog učenja – uvažavanja potreba i mogućnosti odraslih za učenje i razvoj tokom cijelog života;
- 2) racionalnog korištenja obrazovnih mogućnosti, teritorijalne blizine i dostupnosti obrazovanja svima pod jednakim uslovima, u skladu s njihovim sposobnostima;
- 3) povezivanja obrazovanja s tržištem rada;
- 4) garancije kvaliteta obrazovne ponude;
- 5) uvažavanja različitosti potreba i mogućnosti, prethodnih znanja i iskustava, te s tim u vezi i specifičnosti obrazovanja i učenja odraslih;
- 6) slobode izbora odgovarajućeg obrazovanja, kao i oblika, metoda i načina učenja;
- 7) dostupnosti i raznovrsnosti obrazovne ponude;
- 8) osiguranja odgovarajućeg kvaliteta obrazovanja;
- 9) promoviranja jednakih vrijednosti ishoda učenja u formalnom i neformalnom obrazovanju, te informalnom učenju;
- 10) profesionalnosti i odgovornosti organizatora obrazovanja odraslih, te profesionalnosti i etičnosti andragošskog kadra;
- 11) poštovanja ličnosti i dostojanstva svakog učesnika u procesu obrazovanju odraslih.

¹³ Nacrt Zakona o principima obrazovanja odraslih u Federaciji Bosne i Hercegovine, član 4, https://parlamentfbih.gov.ba/dom_naroda/bos/parlament/propisi/El_materijali/Nacrt%20zakona%20o%20principima%20obrazovanja%20odraslih%20u%20FBiH_2014.pdf

Obrazovanje odraslih se zasniva na načelima (**načela prema Zakonu Brčko distrikta**): ¹⁴

- 1) javnosti;
- 2) povezivanja obrazovanja s tržištem rada;
- 3) cjeloživotnog učenja;
- 4) uvažavanja različitosti potreba i mogućnosti, prethodnih znanja i iskustava, te s tim u vezi i specifičnosti obrazovanja i učenja odraslih;
- 5) slobode izbora odgovarajućeg obrazovanja, kao i oblika, metoda i načina učenja;
- 6) dostupnosti i raznovrsnosti obrazovne ponude;
- 7) osiguranja odgovarajućeg kvaliteta obrazovanja, bez obzira na nacionalne, etničke, kulturne, socijalne, ekonomske, regionalne, lokalne i druge specifičnosti okruženja u kojem se ono organizuje i provodi;
- 8) profesionalnosti i odgovornosti organizatora obrazovanja odraslih te profesionalnosti i etičnosti andragošskog kadra;
- 9) poštovanja ličnosti i dostojanstva svakog učesnika u procesu obrazovanju odraslih;
- 10) informisanja, savjetovanja i vođenja u daljnjem obrazovanju i karijernom napredovanju.

2.3. Standardi i ciljevi obrazovanja u Bosni i Hercegovini

2.3.1. Standardi

Standardi obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini dolaze iz univerzalnih vrijednosti demokratskog društva, ekonomskog, kulturnog i socijalnog sadržaja tog društva. Obrazovni standardi u Bosni i Hercegovini su utemeljeni na međunarodnim principima i standardima obrazovanja odraslih. Oni su smjernice pomoću kojih vlasti u Bosni i Hercegovini vrše razvoj, implementaciju i koordinaciju politike i zakona u oblasti obrazovanja odraslih na teritoriji Bosne i Hercegovine. To su dogovorene norme koje služe za sistemsku organizaciju obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini. Njihovom implementacijom osigurava se pravo na obrazovanje svima bez obzira na etničke, kulturne, nacionalne i druge karakteristike u okruženju u kojem se obrazovni

¹⁴ Zakon o obrazovanju odraslih u Brčko distriktu Bosne i Hercegovine, Član 6, "Službeni glasnik Brčko distrikta BiH", broj 2/10, <https://skupstinabd.ba/3-zakon/ba/Zakon%20o%20obrazovanju%20odraslih/001%2050-18%20Zakon%20o%20obrazovanju%20odraslih%20B.pdf>

proces provodi. Prema međunarodnim dokumentima, standardi obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini su grupisani u ¹⁵:

- Vidove obrazovanja i specifičnosti učenja odraslih
- Program obrazovanja odraslih
- Provođenje obrazovanja odraslih
- Akreditaciju, validaciju i certificiranje
- Evidenciju i baze podataka
- Dijalog i saradnju aktera u području obrazovanja odraslih
- Planiranje i finansiranje obrazovanja odraslih
- Nadgledanje politika obrazovanja odraslih i nadzor nad radom organizatora obrazovanja odraslih.

2.3.1.1. Vidovi i specifičnosti

Suština vidova obrazovanja osoba se temelji na tome da svaka odrasla osoba ima pravo da se dobrovoljno po vlastitom odabiru uključi u polje obrazovanja koje je predmet njegovog interesovanja. Načini obrazovanja odraslih osoba se odvijaju kroz tri vida obrazovanja. Ovaj vid obrazovanja sačinjava formalni, neformalni i informalni oblik obrazovanja. Odrasli se obrazuju putem predavanja, obuka, kurseva, seminara, savjetovanja, radionica i drugih dostupnih oblika obrazovanja. Učenje, kao proces, je jedinstveno za svakog pojedinca, prilagođava mu se počevši od samog pristupa nastavi, pa do ispunjenja svih uslova koji zadovoljavaju potrebe osobe koja se obrazuje.

2.3.1.2. Programi obrazovanja odraslih

O programu se odlučuje na osnovu procjene potreba pojedinca i društva. Ovisno od potreba na tržištu rada, lokalnog okruženja, profila zanimanja. Prema vrsti, programe dijelimo na programe

¹⁵ *Principi i standardi u oblasti obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini, Vijeće ministara, Vijeće ministara BiH, "Službeni glasnik BiH", broj 39, 2014.*

formalnog i programe neformalnog obrazovanja, pa tako programi formalnog obrazovanja obuhvataju programe za:

- sticanje osnovnog obrazovanja
- sticanje srednjeg obrazovanja
- dokvalifikaciju
- prekvalifikaciju
- usavršavanje
- osposobljavanje.

Programi neformalnog obrazovanja su usmjereni na unapređenje već postojećeg znanja, vještina i sposobnosti kako bi odrasla osoba bila što uspješnija u svom pozivu. Ova vrsta obuhvata programe:

- sticanja i unapređenja ključnih kompetencija
- sticanja dodatnih kompetencija u struci
- zaštitu životne i radne sredine
- edukaciju o zdravlju i podizanju kvalitete života
- obrazovanje treće životne dobi
- zadovoljavanje specifičnih ciljeva i potreba
- sticanja drugih znanja i vještina.

2.3.1.3. Provođenje obrazovanja odraslih

Za provođenje jednog oblika programa obrazovanja odraslih kao aktivnosti ključni su polaznici.¹⁶ Također, imamo razlike između načina upisa polaznika u formalne i neformalne programe. Kod formalnih programa polaznici se upisuju na način da se prijavljuju na otvoreni konkurs za upis, dok je kod neformalnih oblika to većinom putem otvorenih poziva i procedura upisa ili prijave je mnogo jednostavnija u odnosu na formalni program. Također, ovim standardom su definisana i prava i obaveze polaznika, kao i uvjeti koji moraju biti ispunjeni kako bi se sama djelatnost

¹⁶ Status polaznika stiče se upisom u odgovarajući program obrazovanja odraslih na način i pod uvjetima utvrđenim programom ili posebnim propisima nadležnih organa. u: *Principi i standardi u oblasti obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini*, str. 10., 2004.

obrazovanja obavljala. Ovima standardom je propisana i druga kategorija učesnika u procesu obrazovanja, a to su organizatori.¹⁷

2.3.1.4. Akreditacija i validacija i certificiranje

U procesima akreditovanja vrši se procjena kvalitete organa i njegovog programa koji vrši djelatnost obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini. Ovaj proces se odvija pod određenim standardima o kojima odlučuje i sprovodi ih nezavisno akreditacijsko tijelo. Validacija predstavlja postupak provjere znanja stečenog kroz formalne i neformalne oblike obrazovanja odraslih. Certifikacija je proces potvrđivanja rezultata učenja izdavanjem odgovarajućeg dokumenta.

2.3.1.5. Evidencija i baze podataka

Evidencija je proces koji je karakterističan za organizatore koji vrše evidenciju i vode određenu dokumentaciju o svojim polaznicima, programima i drugim potrebnim kategorijama. U sklopu ovog standarda imamo statističko obrazovanje odraslih, čija suština se ogleda u statističkom praćenju institucija za obrazovanje odraslih u skladu s određenim propisima. Osim statističke, važno je napomenuti i istraživanje obrazovanja odraslih koje vrše institucije na nivou Bosne i Hercegovine, kako bi u što boljoj mjeri došlo do unapređenja ove vrste obrazovanja.

2.3.1.6. Dijalog i saradnja aktera

U ovom standardu ističe se partnerstvo kao važna djelatnost unutar vladinih, nevladinih i drugih ključnih aktera. Ističe se važnost institucionalne, međuresorne i lokalne saradnje na svim nivoima, počevši od jedinica lokalne samouprave do vlade.

¹⁷ Organizatori obrazovanja odraslih mogu biti ustanove, organizacije i drugi pravni subjekti koji ispunjavaju uvjete za obavljanje ove djelatnosti propisane od strane nadležnih organa. u: *Principi i standardi u oblasti obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini*, str. 11., 2004.

2.3.1.7. Finansiranje i planiranje

Obrazovanje odraslih se finansira iz javnih prihoda, sredstava polaznika, poslodavaca, donacija i drugih izvora finansiranja. U prethodnom standardu je bilo naglašeno partnerstvo koje i u ovom ima veoma važnu ulogu, jer svi akteri dijele zajedničku odgovornost i imaju istu ulogu u načinu finansiranja. Osim finansiranja, jedna od najvažnijih stvari je i planiranje. Strateško planiranje se temelji na dijalogu svih partnera i koordiniranom pristupu formulaciji i samoj implementaciji procesa obrazovanja.

2.3.1.8. Nadgledanje politika obrazovanja

Na nivou države svi akteri uključeni u proces obrazovanja odraslih se dogovaraju oko uspostave adekvatnih mehanizama za kontinuiranu provedbu monitoringa ključnih faktora obrazovanja odraslih. Ovaj proces se odvija u skladu s propisima kantona Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko distrikta Bosne i Hercegovine.

2.3.2. Ciljevi

Obrazovanje odraslih je posebna grana sistema obrazovanja u Bosni i Hercegovini. Kao i svaki drugi oblik, tako i ovaj ima svoje ciljeve koji su usmjereni ka zadovoljavanju društvenih potreba. U obrazovanju odraslih imamo opće i specifične ciljeve.

2.3.2.1. Opći ciljevi¹⁸

- Povećanje vrijednosti ljudskog kapitala u zemlji, kroz poboljšanje obrazovne i kvalifikacione strukture stanovništva u Bosni i Hercegovini;
- Izgradnja društvenog ambijenta za održivi društveno-ekonomski razvoj bosanskohercegovačkog društva na svim nivoima organiziranja;
- Postizanje veće zapošljivosti i povećanje profesionalne fleksibilnosti radnoaktivog stanovništva i njegove veće mobilnosti na domaćem i evropskom tržištu rada;

¹⁸ Principi i standardi u oblasti obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini, str. 6., 2014.

- Razvoj demokratije, interkulturalnosti i tolerancije;
- Unapređivanje kvalitete života – ličnog, porodičnog, socijalnog i prirodnog okruženja
- Ostvarenje sveobuhvatnosti koncepta cjeloživotnog učenja koji treba da doprinese bržem napredovanju Bosne i Hercegovine prema društvu koje uči, a time i njenom uspješnom integriranju u evropski društveni i ekonomski prostor.

2.3.2.2. *Specifični ciljevi*¹⁹

- Podizanje osnovne i funkcionalne pismenosti kod odraslih;
- Postizanje najmanje osnovnog obrazovanja;
- Osposobljavanje za zapošljavanje odraslih lica koja nemaju završeno formalno obrazovanje;
- Omogućavanje daljeg obrazovanja i obuke, odnosno mogućnost dokvalifikacije, prekvalifikacije, specijalizacije, kontinuiranog stručnog usavršavanja tokom cijelog radnog vijeka;
- Obrazovanje za aktivno građanstvo i održiv razvoj;
- Obrazovanje i sticanje znanja i vještina u skladu s ličnim sposobnostima, afinitetima i životnom dobi pojedinca;
- Zadovoljavanje specifičnih obrazovnih potreba pripadnika nacionalnih manjina i etničkih grupa;
- Zadovoljavanje specifičnih obrazovnih potreba posebnih i naročito marginaliziranih društvenih grupa;
- Omogućavanje formalnog priznavanja i potvrđivanja rezultata prethodnog učenja odnosno stečenih znanja, vještina i sposobnosti, bez obzira na način njihovog sticanja.

2.4. *Programi i specifičnosti obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini*

U periodu 60-ih i 70-ih godina dolazi do velikih rasprava među teoretičarima o smislenosti formalnog, informalnog i neformalnog obrazovanja. Najveći pokretač ove rasprave je bio F. Kums

¹⁹ Principi i standardi u oblasti obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini, str. 7., 2014.

koji se zalagao za proširenje obrazovnog sistema na sve kategorije stanovništva.²⁰ Među prvima je obrazovanje razdjelio na 3 kategorije koje se u obrazovnom sistemu upotrebljavaju i danas. Prvu kategoriju je sačinjavalo formalno obrazovanje, čija je suština u odvijanju obrazovnog procesa u obrazovnim institucijama; drugu kategoriju je sačinjavalo neformalno obrazovanje u čijem se obliku obrazovni proces odvija van obrazovnih institucija. Prema navedenom autoru, neformalni vid učenja je narodno obrazovanje; treću kategoriju sačinjavalo je informalno obrazovanje, čija je suština bila učenje kroz vlastitu interakciju. Oko definiranja 3 kategorije obrazovanja nastalo je mnogo neslaganja iz razloga što su mnogi autori pokušavali da ih definiraju na neki specifičiji način. Nedoumice oko ovih oblika učenja nisu još uvijek jasno rasvijetljene. Među savremenim andragozima postoji saglasnost oko obrazovanja odraslih, usmjerena ka tome da je obrazovanje odraslih pokret svjetskih razmjera koji obuhvata aktivnosti iz sve tri prethodno naveene kategorije obrazovanja odraslih. U nastavku ovog rada ćemo elaborirati svaku od ovih kategorija kroz prakse zastupljene među državama koje su predmet istraživanja. Što se tiče Bosne i Hercegovine, programi za obrazovanje odraslih se nude na različitim mjestima, najčešće u vidu formalnog obrazovanja kroz obrazovne institucije, dok su neformalni oblici obrazovanja razdijeljeni na različite organizacije i institucije koje sistem za obrazovanje odraslih ne prepoznaje. U Federaciji Bosne i Hercegovine oformljen je Registar naučnih institucija, kadra projekata i infrastrukturnih ulaganja koji ima svoju formu učlanjenja i najčešće se učlanjuju formalne organizacije. Neformalne ili nisu član Registra ili su akreditirane, ali njihovo akreditiranje ne doprinosi implementaciji njihovih programa. Samo uključivanje u Registar je dugotrajna procedura koja iziskuje mnogo vremena i dokumentacije, što je zakonom propisano.²¹ No, spomenuti Registar je nepotpun za sve oblike obrazovanja. Uspostava baze podataka o obrazovnim institucijama za obrazovanje odraslih je bila jedan od ciljeva Strateške platforme za razvoj obrazovanja odraslih u kontekstu cjeloživotnog učenja za period 2014 – 2020 godine. U Bosni i Hercegovini je u proteklom periodu pokrenut online sistem za kontrolu i monitoring obrazovanja odraslih. Uspostava ovog sistema je veliki napredak za Bosnu i Hercegovinu u razvoju

²⁰ Kums Filip (*Coombs Philip*), autor knjige “Svetska kriza obrazovanja”(1971). U ovoj knjizi Kums iznosi jasan stav da je školski sistem rigidan u svojoj organizaciji samim tim što je usmjeren samo na jednu kategoriju stanovništva – djecu. Preuzeto iz izvora: “Uvod u andragogiju” – četvrto izdanje. Radivoje Kulović, Miomir Despotović, Svet knjige, Beograd, 2010.

²¹ Riječ je o online aplikaciji koja objedinjuje podatke o istraživačima i istraživačkim organizacijama u Federaciji BiH, a cilj je uspostavljanje jedinstvenog istraživačkog prostora. Projekat implementira Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, a aplikaciju je razvio tim Elektrotehničkog fakulteta Univerziteta u Sarajevu. – Preuzeto sa: <http://www.fmon.gov.ba/Registar/Index>.

obrazovanja odraslih. Trenutno se implementira u tri bosanskohercegovačka kantona, jer su oni izvršili reviziju podzakonskih akata u svojim jedinicama, što je jedan od uslova za pristup ovom sistemu. Također, u Bosni i Hercegovini postoji još jedan online sistem namijenjen unapređenju obrazovanja odraslih, a riječ je o online platformi, namijenjenoj neformalnim programima i njihovim uvođenjima u informacijski sistem. No, njihova web-stranica trenutno nije u funkciji.²² Organizatori obrazovanja odraslih moraju ispunjavati sve standarde i norme propisane za obrazovanje odraslih. U pogledu standarda i normi u oblasti obrazovanja odraslih razlika je u donošenju u administrativnim jedinicama u Bosni i Hercegovini, u većini kantona donosioci ove odluke su ministarstva obrazovanja, odstupajući Zeničko-dobojski kanton u kojem, također, odluku donosi Ministarstvo obrazovanja ZDK, ali uz saglasnost Vlade i Kantona Sarajevo u kojem odluku donosi Vlada KS na prijedlog Ministarstva obrazovanja. Ova dva kantona odstupaju i po tome što se njihovi standardi i norme odnose na ustanove koje izvode javnavažeće programe, dok se u drugim kantonima oni odnose na uslove izvođenja samog programa. Pravni nadzor i razvoj obrazovanja odraslih se u Federaciji razlikuje od kantona do kantona te svaki kanton ima za to zakonom propisane institucije. Već smo prije definirali u radu organizatore obrazovanja, a u ovom dijelu rada ćemo elaborirati propise za osnivanje organizatora obrazovanja odraslih u Federaciji Bosne i Hercegovine te u Republici Srpskoj. Da bi neko bio registriran kao organizator mora imati određena finansijska sredstva, prostor za održavanje, adekvatan kadar koji će izvoditi programe i tehnička sredstva. Nakon ispunjenja ovih standarda, organizator se upisuje u Registar kantonalnog ministarstva obrazovanja, koje vrši procjenu organizatora obrazovanja, nakon čega slijede provjere koje utvrđuju da li su ispunjeni uvjeti za rad, a potom akreditacija organizatora. Sam postupak o akreditaciji za sada smo pronašli samo u podacima Zakona o obrazovanju odraslih u Kantona Sarajveo.²³ U pogledu definisanja organizatora obrazovanja dva entiteta imaju dosta sličnosti. U Republici Srpskoj se organizatorima obrazovanja odraslih smatraju: osnovne i srednje škole, druge ustanove za obrazovanje te specijalizirane organizacije za obrazovanje odraslih upisane u Registar.²⁴ Sljedeći korak je konkurs Zavoda za obrazovanje odraslih koji vrši i kontrolu nad organizatorima obrazovanja odraslih u Republici Srpskoj, a koji je zadužen i za Registar organizatora obrazovanja u Republici Srpskoj.

²² Agencija za rad i zapošljavanje <http://www.azr.gov.ba/Aktuelnosti/default.aspx?ibd=1149&langTag=bs-BA->

²³ Zakon o obrazovanju odraslih Kantona Sarajevo, Član 26., "Službene novine Kantona Sarajevo", br. 1/96, 2/96 - Ispravka, 3/96 - Ispravka 16/97, 14/00, 4/01, 28/04 i 6/13)

²⁴ Zakon o obrazovanju odraslih RS, Član 13., "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 111/2199

2.4.1. Formalno obrazovanje

Suština formalnog obrazovanja je djelatnost koja se odvija u institucijama i ima zastupljenu instrumentalnost. Za njega je karakterističan izraz “učenje u formalnim okolnostima.”²⁵ U dostupnoj literaturi postoje različite definicije formalnog obrazovanja. U novijoj literaturi francuskog porijekla se ono definira kao „obrazovna aktivnost unutar školskih okvira“²⁶, dok je u drugoj definisano kao „hijerarhijski strukturiran, hronološki stepenast obrazovni sistem od osnovne škole do univerziteta, uključujući kao dopunu akademsko obrazovanje i različite specijalizovane programe i institucije za redovno obrazovanje i profesionalnu pripremu.“²⁷ U ovoj definiciji je vidljivo da se formalno obrazovanje poistovjećuje s profesionalnim, što je veoma skućeno shvatanje obrazovanja koje automatski isključuje kategoriju odraslih. Ova vrsta obrazovanja se finansira u najvećem broju slučajeva iz državnih fondova, također, pomoć u finansiranju mogu pružiti i drugi subjekti u vidu sponzorstava, subvencija ili nekog drugog oblika. Savremena andragogija formalno obrazovanje vidi kao transmisijski proces stavova, vještina i znanja unutar kombinacije prostorne, vremenske i sadržajne forme uz pomoć kvalifikacije osoblja i tehnologije.

Autori Brembeck, Grandstaff i Knowels po uzoru na autora Colletta formalno obrazovanje vide kao pedagošku strategiju kroz koju se impliciraju mehanički odnosi ućenika i nastavnika, gdje je ućenik pasivni ćlan, ćije obrazovne potrebe nisu prepoznate.²⁸ U literaturi imamo sedam ključnih karakteristika formalnog obrazovanja koje ćemo navesti u nastavku rada.

- „Formalno ućenje i obrazovanje naglašava znaćaj individualnog rada i procjene, dok je zajednićki rad manje popularan;
- Sadržaj naućenog u formalnim okolnostima je programiran za prosjećnog studenta, što znaći da se u dovoljnoj mjeri ne uvaćavaju mogućnosti i sposobnosti studenata i njihovo prethodno iskustvo;

²⁵ *Ućenje u formalnim okolnostima* – izraz koji je upotrebljavao Stephen Brookfield, kao sinonim za formalno obrazovanje.

Kulović, Radivoje; Despotović, Miomir, *Uvod u andragogiju*, Svet knjige, Beograd, 2010, str. 110.

²⁶ Kulović, Radivoje; Despotović, Miomir, *Uvod u andragogiju: Shvatanje formalnog obrazovanja po autoru Legendru iz 1993*, Svet knjige, Beograd, 2010, str. 110.

²⁷ Ibidem, str. 110.

²⁸ Ibidem, str 111.

- Formalno učenje i obrazovanje je visoko strukturirano i nedovoljno fleksibilno, dok su programi i ciljevi učenja i buduće kompetencije ranije definisani;
- Formalno učenje i obrazovanje se izvodi pod rukovodstvom nastavnika i u osnovi je saglasno “filozofiji obrazovanja”, utemeljeno na shvatanju da znanje nastavnika treba da bude “usađeno” u “glave učenika”
- U formalnom učenju i obrazovanju naglasak je na naučenom, dok se akcija zapostavlja;
- U formalnom učenju i obrazovanju ističe se značaj i važnost teorijskih znanja, ali se teorija mnogo manje primjenjuje u praksi;
- Formalno učenje i obrazovanje se stiče u okolnostima koje odlikuje pomanjkanje bogatstva realnih životnih situacija.²⁹

Programi formalnog obrazovanja u Bosni i Hercegovini su:

- Programi osnovnog obrazovanja
- Programi srednoškolskog obrazovanja
- Programi prekvalifikacije
- Programi dokvalifikacije.

U nekim administrativnim jedinicama se još dodaju programi osposobljavanja i usavršavanja, gdje ćemo kao primjer navesti Republiku Srpsku te programi na visokoškolskim ustanovama, gdje za jedan od primjera možemo navesti Kanton Sarajevo. Programe formalnog obrazovanja u Federaciji donosi Ministarstvo obrazovanja u dogovoru s kantonalnim pedagoškim zavodima. Prema svim raspoloživim obrazloženjima formalnog obrazovanja vidan je nedostatak koji se ogleda u tome da je znanje stečeno u školama često nepotrebno u kasnijem životu. Ovaj nedostatak se nastoji oplemeniti različitim alternativnim oblicima učenja i razvoja ljudske sposobnosti. Na nivou Bosne i Hercegovine ima nekoliko institucija lokalne uprave u kojima se odvija osnovno obrazovanje odraslih. Jedan od primjera je Centar za obrazovanje odraslih u Gračanici koji u svom programu ima uključeno osnovno obrazovanje odraslih. Program u ovom centru se izvodi konsultativno-instruktivnom ili dopisno-konsultativnom nastavom. Program je namijenjen osobama starijim od 15 godina. Program uključuje sticanje znanja od petog do devetog razreda. Provjera znanja se vrši u vidu ispitnih rokova koji su u ovom centru raspoređeni po univerzitetskom modelu s dodatnim vanrednim oktobarskim rokom. U svim institucijama za

²⁹ Ibidem, str 111.

izvođenje obrazovanja odraslih trajanje osnovne škole za odrasle nije jednako. U nekim institucijama jedan razred traje ukupno tri, dok u drugim ukupno šest mjeseci.³⁰ Osim Gračanice, ovakve ili slične institucije i centri se još mogu naći u Banjoj Luci, Sarajevu, Mostaru, Širokom Brijegu i drugim gradovima unutar Bosne i Hercegovine. Prema istraživanjima koje je objavio DVV International u *Studiji o obrazovanju odraslih* vidno je nezadovoljstvo izvođača ovih programa odnosno nastavnika koji nisu zadovoljni platama: one su preniske i često neredovne. Također, ovo istraživanje je pokazalo da je nastavni plan dostupan institucijama za obrazovanje odraslih neadekvatan te nije usmjeren na razvoj vještina i olakšanje svakodnevnog života odraslim osobama, a još jedan od nedostataka je i fleksibilnost, za koju pretpostavljamo da je vidljiva jer se ipak radi o polaznicima odrasle dobi koji imaju mnogo dinamičniji način života sa svakodnevnim obavezama u odnosu na djecu koja pohađaju osnovnu školu. Dva dodatna problema s kojima se ove institucije suočavaju jesu brzo odustajanje polaznika, a drugi problem jesu, pak, osobe bez osnovne škole koje nisu u mogućnosti pohađati ni ovaj program.³¹ U cilju pridobijanja javnosti bez osnovne škole kao njemački projekat nastala je publikacija pod nazivom „Konceptija osnovnog obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini“. Ovaj dokument je sačinjen iz tri modela, gdje je prvi model namijenjen osobama bez osnovne škole, drugi model je, također, namijenjen osobama bez osnovne škole, ali im nudi i dodatne obuke, koje, također, mogu pohađati i oni koji već imaju završenu osnovnu školu u vidu dodatne edukacije. Treći model je moderniji oblik obrazovanja, namijenjen je funkcionalnom opismenjavanju stanovništva Bosne i Hercegovine i stanovništva iz drugih država koje se želi integrirati u Bosnu i Hercegovinu.³² Srednje obrazovanje odraslih u Bosni i Hercegovini se odvija u redovnim srednjim školama, centrima za obrazovanje odraslih i privatnim školama. Glede samog nastavnog plana i programa, srednjoškolsko obrazovanje odraslih je u nešto boljoj poziciji iz razloga što su nastavni planovi usklađeni s redovnim nastavnim planovima, no, njihovo vrijeme za usvajanje od strane polaznika je znatno skraćeno. Srednjoškolsko obrazovanje odraslih u Bosni i Hercegovini je usklađeno po Standardima kvalifikacije zanimanja i potreba tržišta. Također, u sklopu srednjoškolskog programa uključen je i program prekvalifikacije, koji omogućava odraslim osobama vanredno

³⁰ Centar za obrazovanje odraslih Gračanica <https://www.obrazovanje-odraslih.ba/>

³¹ Isanović Hadžiomerović Amina; Pfanzelt Andreas; Pfanzelt Hannah, Studija o učenju i obrazovanju odraslih u Bosni i Hercegovini, DVV International, Forma Graf, Sarajevo, str. 87 – 90. (Dostupno na: https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/Publications/Studija_BSC_bosnia_-_BiH.pdf)

³² Konceptija osnovnog obrazovanja odraslih. Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, 2016. (Dostupno na: <http://fmon.gov.ba/Obavjest/Pregled/222>)

pohađanje i polaganje ispita za sticanje novog zvanja koje je potrebije na tržištu rada. Glede finansiranja i srednjeg i osnovnog obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini, postoji mogućnost besplatnog pohađanja. U najvećem broju slučajeva, također, pohađanje se plaća i od strane radnih mjesta polaznika ukoliko ih oni šalju u školu ili na prekvalifikaciju. Također, u Bosni i Hercegovini se nude programi srednjih škola za odrasle koji su na osnovu partnerstva priznati i u inostranstvu, pa se veliki broj polaznika odlučuje na završavanje srednje škole u Bosni, a traženje zaposlenja u nekoj od država van Bosne i Hercegovine. Tu za konkretan primjer možemo navesti partnerske odnose Bosne i Hercegovine s evropskim zemljama, među kojima su najistaknutije Slovenija, Austrija i Njemačka, gdje osobe iz Bosne i Hercegovine završavaju srednje medicinske škole, škole za različita deficitarna zanimanja, a zaposlenje traže u jednoj od navedenih zemalja. Jedna od srednjih škola je i Privatna srednja strukovna škola – Libar sa sjedištem u Širokom Brijegu te Srednja strukovna škola Veritas, također, sa sjedištem u Širokom Brijegu, Visoka škola Logos-centar sa sjedištem u Mostaru.³³ Primjetan je znatno veći broj ovakvih škola u posljednjem vremenskom periodu na području Hercegovine. U Kantonu Sarajevo i Hercegovačko-neretvanskom u Federaciji Bosne i Hercegovine formalno obrazovanje se definiše kao „djelatnost koja se realizira u javnim ili privatnim obrazovnim ustanovama upisanim u registar organizatora obrazovanja odraslih, koji vodi nadležno ministarstvo obrazovanja radi stjecanja općeg obrazovanja, odgovarajućih kvalifikacija, znanja, vještina i sposobnosti u skladu s posebnim zakonima, propisanim standardima i normativima te nastavnim planovima i programima koje donosi ministar obrazovanja“.³⁴ Također, u zakonima drugih kantona nisu zapažena odstupanja u definiranju formalnog obrazovanja. U Republici Srpskoj formalno obrazovanje se definiše kao „proces izvođen u obrazovnim ustanovama osnovnog i srednjeg obrazovanja u skladu s potrebama odraslih osoba.“³⁵ Programe formalnog obrazovanja u Republici Srpskoj izvođe organi ili lica čiji program je odobren od strane Zavoda za obrazovanje odraslih.

³³ Informacije o školama dostupne na: <https://libar.ba/>, <https://www.centar-obrazovanja.com/>, <https://www.logos-centar.com/>

³⁴ Zakon o obrazovanju odraslih Hercegovačko-neretvanskog kantona, Član 9., „Službene novine HNK“, broj: 2/98, 3/98, 4/00 i 7/04,

Zakon o obrazovanju odraslih Kantona Sarajevo, Član 9., „Službene novine Kantona Sarajevo“, broj 40/15

³⁵ Zakon o obrazovanju odraslih Republike Srpske, Član 5., „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 111

2.4.2. Neformalno obrazovanje

Neformalno obrazovanje je oblik učenja savremenog svijeta. Njegova pojava je sve dominantnija u obrazovnom sistemu. Glavna karakteristika neformalnog obrazovanja je u tome što ne iziskuje didaktičku artikulaciju, a unatoč tome vrši obrazovno-odgojne aktivnosti. Neformalno obrazovanje je novo ime za stare pojave koje podrazumijevaju razumno i organizirano učenje. Krajem šezdesetih godina neformalno obrazovanje je kao pojava plijenilo interesovanja raznih teoretičara, najprije u Evropi, a kasnije i u svijetu. Značajnu ulogu u neformalnom obrazovanju je imala knjiga "Svetska kriza obrazovanja", čiji je autor smatrao da afirmacija neformalnog obrazovanja i učenja može imati veliki doprinos u otklanjanju faktora krize obrazovanja. Iz ovog stava je proizašlo neformalno obrazovanje kao nešto što je bilo nužno potrebno, kako bi omogućilo zainteresiranim osobama da budu u toku i nadoknade sve ono što su propustili u formalnom školskom sistemu. Četverostruki zaključak francuskog autora Žaka Lesournea objašnjava krizu formalnog obrazovanja te naglašava potrebu neformalnog obrazovanja kroz sljedeće tvrdnje:

- „Ne postoji potpuna saglasnost između proizvodne strukture privrede i potražnje kompetentnosti, pa u takvim uvjetima pojedince prvenstveno valja osposobiti za ono što će od njih kasnije zahtijevati;
- Tražene kompetencije se sve manje određuju na temelju diploma i svjedočanstava, jer se to pokazalo nedovoljno djelotvornim;
- Produžavanje školovanja nije najbolji način da se poboljšaju potrebne kompetencije, što znači da bi bilo neophodno osmisliti takvo školsko ili profesionalno obrazovanje koje bi najuspješnije omogućilo pojedincima da na najbolji i najefikasniji način iskoriste svoje stvaralačke potencijale, bilo u okviru formalnog sistema obrazovanja ili izvan tog sistema;
- U uvjetima velike nezaposlenosti, koja u svijetu godinama raste, zadatak je obrazovno-vaspitnog sistema da mlade pripremi za djelatnosti "profesionalnog ne-rada", kao i da uspješno odgovori na posliješkolske potrebe za obrazovanje na koje često upozoravaju mladi ljudi koji su izgubili zaposlenje.“³⁶

Nedostaci formalnog obrazovanja su bili glavna motivacija teoretičara i andragoga da naprave reformu neformalnog obrazovanja i svoje ideje usmjere ka fleksibilnijim putevima učenja koje omogućava neformalno obrazovanje. Oni su bili stava da savremene obrazovne strategije moraju

³⁶ Četverostruki zaključak autora Žaka Leournea iz 1993 godine. Preuzeto iz: Kulović, Radivoje i Despotović, Miomir, *Uvod u andragogiju*, Svet knjige, Beograd, 2010, str.113.

biti inovativne i usmjerene ka prevazilaženju ustaljenosti formalnog sistema.³⁷ Autor Žak Delor je u svojim idejama smatrao da naglo širenje raznovrsne obrazovne ponude izvan formalnih okvira predstavlja odgovor na raznovrsnost. On je obrazovanje shvatao kao proces koji je od interesa za sve građane koji mogu da se obrazuju u okvirima raznih obrazovnih institucija. Ulaskom neformalnog obrazovanja u formalno dolazi do uključivanja u društvo koje ima potpunu odgovornost za njega, a istovremeno se kroz njega i obnavlja. Kao i svako obrazovanje, tako i neformalno ima svoje funkcije koje ćemo elaborirati u nastavku rada:

- da omogući obrazovanje onima za koje školovanje nije realistična alternativa;
- da osigura nove vještine i stavove podesne za siromašno ruralno stanovništvo;
- da izbjegne kulturne prepreke u iskorištavanju školske efikasnosti;
- da iskoristi oskudne obrazovne resurse;
- da modifikuje postojeći školski sistem.³⁸

Važnost neformalnog obrazovanja ogleda se u njegovom utjecaju na poboljšanje uvjeta obrazovanja i opstanka stanovništva. Termin neformalnog obrazovanja je prihvaćen šezdesetih godina, a najveću popularnost je imao početkom sedamdesetih godina. Poznat je i pod drugim nazivima kao što su komunalno obrazovanje, kulturno-estetsko, mreža učenja i drugi. Prvi naziv je ušao u rječnike na francuskom i ruskom jeziku. U posljednjem vremenskom periodu sve je veći interes za neformalnim vidovima obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini. Danas imamo veliki broj vladinih, ali i nevladinih institucija koje nude veliki broj programa neformalnog obrazovanja. Prema stavu Vijeća ministara, organizatori neformalnog obrazovanja odraslih mogu izdavati potvrde o završenom programu, a suštinska razlika je u tome što one nisu javno priznate, ali mogu biti prepoznate od strane poslovnih subjekata. Troškove neformalnog obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini snose sami polaznici. Veliki broj obuka koje spadaju pod neformalno obrazovanje snose zavodi za zapošljavanje u okviru mjera zapošljavanja.³⁹ Ono što je jedan od problema s neformalnim obrazovanjem u Bosni i Hercegovini jeste složeno zakonodavstvo koje iziskuje usklađivanje brojnih faktora. U Bosni i Hercegovini je neformalni oblik obrazovanja premalo cijenjen te nedovoljno shvaćen od strane donosilaca odluka koji bi trebali zakonske propise

³⁷ Kulović, Radivoje; Despotović, Miomir, Uvod u andragogiju: Poimanje krize formalnog obrazovanja po autoru Ž. Lesournu, Svet knjige Beograd, 2010, str 113.

³⁸ Kulović, Radivoje; Despotović, Miomir, *Uvod u andragogiju*, Svet knjige, Beograd, 2010, str.114-115.

³⁹ *Odluka o usvajanju strateške platforme razvoja obrazovanja odraslih u kontekstu cjeloživotnog učenja u Bosni i Hercegovini za period 2014 – 2020*, Vijeće ministara, „Službeni glasnik BiH“, broj 96/14

pojednostaviti, čime bi ovaj vid obrazovanja lakše dobio potrebne kvalifikacije te nije dovoljno razvijen da bi mogao parirati tržišnim potrebama. Interes za razvoj neformalnog obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini itekako postoji, no, nažalost, da bi ovaj vid obrazovanja dosegao veću važnost, potreban je mnogo veći interes od strane vlasti i veće zakonodavne reforme. Prema podacima koje je prikupio DDVI, praćenje i evaluacija učešća u programima obrazovanja odraslih je veliki izazov, jer vladajuće strukture još uvijek nisu provele sistem za praćenje obrazovanja odraslih.⁴⁰ Da bi se mogla izvršiti adekvatna analiza, potrebni su statistički podaci, koji nisu dostupni za javnost, ni o formalnom ni o neformalnom obliku obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini, što ukazuje na veliki nedostatak. Jedan od problema neformalnog obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini je i finansiranje, što je posljedica nedostatka strateškog planiranja. U Bosni i Hercegovini u zakonima za obrazovanje odraslih na nivou svih administrativnih jedinica neformalno obrazovanje je prepoznato kao organizirani proces učenja u posebnim programima koje mogu da realizuju osnovne i srednje škole, ustanove za obrazovanje odraslih, visokoškolske ustanove te različiti centri te pravna i privredna lica.

2.4.3. Informalno učenje

Ova vrsta obrazovanja, također, ima veoma važnu ulogu u društvu. Definisano je kao doživotan proces u kojem svaka osoba stiče znanja, vještine i stavove iz dnevnih aktivnosti i obrazovnih institucija. Drugi nazivi su mu spontano obrazovanje, slučajno učenje te prigodno učenje. Njegova suština je učenje u situacijama ili pojavama bez da smo direktno to namjeravali. Ono predstavlja učenje iz života. Savremeni autori ga smatraju nestrukturiranim doživotnim procesom koji nema andragoške karakteristike. Također, smatraju da je usko povezano s iskustvenim učenjem. Među autorima, također, postoji neslaganje oko toga da li ovaj vid obrazovanja ima elemente realnog obrazovanja s andragoškim karakteristikama. Autor Jarvis u svojim djelima navodi postojanje institucionalnih procesa nastave i učenja koji imaju informalne karakteristike. Kao formalno i neformalno obrazovanje, tako i informalno obrazovanje ima svoje karakteristike koje ćemo elaborirati u nastavku rada:

⁴⁰ Isanović Hadžiomerović Amina; Pfanzelt Andreas; Pfanzelt Hannah, Studija o učenju i obrazovanju odraslih u Bosni i Hercegovini, DVV International, Forma Graf, Sarajevo, str. 68. (Dostupno na: https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/Publications/Studija_BSC_bosnia_-_BiH.pdf)

- Informalno učenje nije ograničeno mjestom i vremenom; izvodi se u uvjetima gdje su najbolje mogućnosti za pripremu poželjnih i potrebnih vještina;
- Informalno učenje najčešće podrazumijeva interakciju s drugima i usvajanje potrebnih vještina za saradnju, posmatranje, podjelu odgovornost i dogovore;
- Informalno učenje je orijentisano na cilj ili projekat; uglavnom je samoinicirano i često podrazumijeva imaginaciju, takmičenja i igre;
- Bez obzira na to što informalno učenje može biti vođeno ili olakšano nadgledanjem supervizora ili roditelja, vanjska kontrola u ovom obrazovnom obliku obično nije prisutna.⁴¹

Informalno obrazovanje se mnogo razlikuje od formalnog i neformalnog obrazovanja, ali ima svoju funkciju i zauzima značajnu ulogu u obrazovnom sistemu. Oko oblika učenja među autorima ima mnogo neslaganja: jedni kao oblike učenja priznaju samo formalno i informalno obrazovanje. U njihovim tumačenjima nije jasno vidljivo da li možda neformalni oblik obrazovanja spada u informalno obrazovanje. Također, razlikovanje ovih dvaju oblika obrazovanja je veoma teško zbog toga što njihove međusobne sličnosti dovode do poistovjećivanja.

Na osnovu svih navedenih karakteristika, možemo reći da su različiti pogledi na ova tri oblika obrazovanja te da je formalno obrazovanje karakteristično za adolescentsko doba, neformalno za odraslo doba te informalno za doba djetinjstva, što po nekim autorima nije pravilno formulisano te nas to dovodi do zaključka da ne postoji jasna podjela među tri elaborirana oblika obrazovanja.

2.5. Administrativno uređenje i zakonodavni okvir Bosne i Hercegovine

2.5.1. Administrativno uređenje Bosne i Hercegovine

Prema Dejtonskom sporazumu, Bosna i Hercegovina je administrativno-teritorijalno podijeljena na dva entiteta: Federaciju BiH i Republiku Srpsku te Brčko distrikt. Na teritoriji Brčko distrikta pravo imaju i Federacija i Republika Srpska, dok su oni zasebna administrativna tijela. Oba entiteta imaju vlastite zakone, koji bi trebali biti u skladu s Ustavom Bosne i Hercegovine. Kao samostalna

⁴¹ Kulović, Radivoje; Despotović, Miomir, *Uvod u andragogiju*, Svet knjige, Beograd, 2010, str.119.

administrativna tijela na svojim teritorijama imaju uređene i 3 grane vlasti, pa je tako u Federaciji Bosne i Hercegovine izvršna vlast u nadležnosti predsjednika, dva potpredsjednika i Vlade Federacije Bosne i Hercegovine, dok je zakonodavna vlast u nadležnosti Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine, koji je sastavljen iz Zastupničkog doma i Doma naroda. Federacija BiH je kao entitet podijeljena na deset administrativnih jedinica u obliku kantona. Kantoni na svojim nivoima, također, imaju uspostavljene zakone koji su u skladu s Ustavnim odredbama. U Republici Srpskoj zakonodavna vlast je u izvršnosti Narodne skupštine Republike Srpske i Vijeća naroda, a izvršna vlast je u rukama predsjednika, dva potpredsjednika i Vlade Republike Srpske. Brčko distrikt je pod upravom Bosne i Hercegovine i kao takav ima Vladu koja je sastavljena iz različitih etničkih skupina. Bosna i Hercegovina se sastoji od ukupno 12 samostalnih administrativnih jedinica koje sačinjava deset kantona, Republika Srpska i Brčko distrikt.

2.5.2. Zakonodavni okvir

Obrazovanje odraslih u Bosni i Hercegovini regulisano je kroz dva okvira. Prvi okvir predstavljaju Evropski dokumenti koje je država potpisala, dok drugi okvir predstavljaju strategije usmjerene ka razvoju i zakoni na svim nivoima vlasti. U obrazovanju odraslih u Bosni i Hercegovini s birokratskog aspekta dominiraju dvije grupe dokumenata: prvu grupu čine dokumenti usvojeni unutar administrativnih jedinica Bosne i Hercegovine, dok drugu grupu čine međunarodni dokumenti, koji nameću svoje usvajanje i usklađivanje bosanskohercegovačkog zakonodavstva i politike obrazovanja, što je posebno vidno na putu Bosne i Hercegovine ka Evropskoj uniji.

Usvajanje zakona u oblasti obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini počinje 2009. godine na području Republike Srpske.⁴² Potpuni zakon na ovoj teritoriji usvojen je dvanaest godina kasnije.⁴³ Na nivou Federacije Bosne i Hercegovine ne postoji Zakon o obrazovanju odraslih zbog administrativnog uređenja ovog entiteta. Kao nadomjesni dokument nastao je Nacrt zakona o principima obrazovanja odraslih u Federaciji Bosne i Hercegovine koji nije nikada usvojen. Godine 2014. je nastao dokument *Principi i standardi obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini* kao dokument koji mijenja *Okvirni zakon o obrazovanju odraslih na državnom nivou*. Cilj tog

⁴² Prvi Zakon o obrazovanju odraslih usvojen je u Republici Srpskoj u mjesecu junu 2009. godine. (<https://www.dvv-international.ba/bs/materijali/zakoni-i-propisi/republika-srpska>, Preuzeto 29.03.2022.)

⁴³ Potpuni Zakon o obrazovanju odraslih u Republici Srpskoj usvojen je u mjesecu decembru 2021. godine. (<https://www.dvv-international.ba/bs/materijali/zakoni-i-propisi/republika-srpska>, Preuzeto 29.03.2022)

dokumenta je bilo uređenje oblasti i struktura obrazovanja odraslih kao dijela jedinstvenog obrazovnog sistema. Što se tiče Brčko distrikta, Zakonom o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama jednim dijelom je obuhvaćena i oblast obrazovanja odraslih. Obrazovanje odraslih u Bosni i Hercegovini karakteristično je po dvostrukom strateškom konceptu, koji uključuje vanjsku i unutrašnju formu. Vanjski koncept predstavlja međunarodne dokumente, dok unutrašnji koncept predstavlja dokumente koji su usvojeni na nivoima unutar Bosne i Hercegovine. Vanjski koncept se u suštini odnosi na strateške dokumente koji uključuju međunarodnu dimenziju obrazovanja odraslih, koji bi u Bosni i Hercegovini doprinijeli uspješnijem razvoju ove oblasti. U sklopu toga je nastao dokument pod nazivom *Strateška platforma razvoja obrazovanja odraslih u kontekstu cjeloživotnog učenja u Bosni i Hercegovini za period od 2014 do 2020. godine*⁴⁴, koja za cilj ima unapređenje položaja obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini. Na nižim administrativnim jedinicama su doneseni zakoni o obrazovanju odraslih i oni su: Zakon o obrazovanju odraslih Posavskog kantona donesen 2019. godine, Zakon o obrazovanju odraslih Hercegovačko-neretvanskog kantona donesen 2018. godine, Zakon o obrazovanju odraslih Srednjobosanskog kantona donesen 2017. godine, Zakon o obrazovanju odraslih Kantona 10 donesen 2016. godine, Zakon o obrazovanju odraslih Kantona Sarajevo iz 2015. godine, Izmjene i dopune Zakona o obrazovanju odraslih Kantona Sarajevo donesene 2020., Zakon o obrazovanju odraslih Tuzlanskog kantona donesen 2015. godine, Zakon o obrazovanju odraslih Zapadnohercegovačkog kantona donesen 2015. godine, Zakon o obrazovanju odraslih Bosansko-podrinjskog kantona Goražde iz 2015. godine, Izmjene i dopune Zakona o obrazovanju odraslih Bosansko-podrinjskog kantona Goražde iz 2019. godine, Zakon o obrazovanju odraslih Zeničko-dobojskog kantona iz 2014. godine, Zakon o obrazovanju odraslih Unsko-sanskog kantona iz 2013. godine te novi Zakon o obrazovanju odraslih Unsko-sanskog kantona iz 2021. godine.

⁴⁴ *Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini s planom implementiranja 2008 - 2015. preciziraju da „Bosna i Hercegovina teži izgraditi društvo utemeljeno na znanju, istovremeno omogućavajući i razvoj punih potencijala svakog pojedinca.“ Politike – smjernice i ključni razvojni ciljevi za obrazovanje odraslih uglavnom su uključeni u postojeće strategije obrazovnog sektora (Aneks II) jer posebnih strategija cjeloživotnog učenja i obrazovanja odraslih nema ni na jednoj razini vlasti u BiH. U ostalim sektorskim politikama, obrazovanje odraslih tretira se kao ključni instrument za prevazilaženje i rješavanje postojećih problema u tim sektorima (Aneks III). (<https://aposo.gov.ba/sadrzaj/uploads/Strate%C5%A1ka-platforma-razvoja-obrazovanja-odraslih-u-kontekstu-cjelo%C5%BEivotnog-u%C4%8Denja-u-bih-za-razdoblje-2014.-2020..pdf>, Preuzeto 29.03.2022.)*

2.6. *Andragoška profesija u Bosni i Hercegovini*

Andragoški kadar je jedan od glavnih segmenata obrazovanja odraslih. Da bi se izvodilo kvalitetno obrazovanje moramo imati kvalitetan obrazovni kadar i obučene nastavnike iz ove oblasti. U Bosni i Hercegovini samo andragoška obuka je prepoznata kao važna na svim nivoima vlasti u vidu toga da se poima kao zakonska obaveza. Vlasti su poduzele nekoliko koraka usmjerenih ka poboljšanju finansiranja programa andragoške obuke. Pohađanje andragoške obuke se dokazuje dobijenim certifikatom. U pogledu sticanja andragoškog zvanja u Bosni i Hercegovini, možemo slobodno reći da je ponuda za pohađanje ovog studijskog programa znatno mala, skoro i nikakva. Samostalni andragoški studij nije dostupan na univerzitetima u Bosni i Hercegovini. Andragogija se izučava u sklopu pedagoških ili političkih nauka. Polaznici su za pohađanje ovog programa prisiljeni odlaziti u druge države, među kojima se ističu Njemačka i Srbija. Trenutno u Bosni i Hercegovini najveći trud u nastanak ovog programa ulaže Univerzitet u Sarajevu, koji ima namjeru da razvije obrazovanje odraslih kao poseban studijski program. Da bi se ovaj naum ostvario potrebno je uskladiti niz faktora, među kojima je jedan od važnijih saradnja s tržištem u cilju obezbjeđenja radnih mjesta za ovaj kadar.⁴⁵ Za razvoj andragoškog kadra je važno spomenuti i jedan časopis u Bosni i Hercegovini pod nazivom „Obrazovanje odraslih” u izdanju Bosanskog kulturnog centra.⁴⁶ Cilj ovog časopisa jeste osiguravanje prostora autorima za objavljivanje radova iz oblasti obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini. Generalno gledano, iako postoje neki zakonski pomaci ka razvoju andragoške profesije u Bosni i Hercegovini, njegova implementacija je jako niska, kao i broj stručnog kadra iz ove oblasti, što se negativno reflektira i na radna mjesta na kojima je dozvoljeno raditi osobama s prethodnim nastavnim iskustvom na pozicijama koje su namijenjene osobama s andragoškim kompetencijama, iz čega proizlazi još jedan problem, a to je poistovjećivanje andragoške profesije s ostalim nastavničkim profesijama, između čega postoji itekako velika razlika. Najčešće na mjestima koja iziskuju andragoške kompetencije rade osobe sa završenim pedagoškim smjerom obrazovanja, gdje se javlja dodatni problem. Naime, nastavnici u oblasti obrazovanja odraslih prolaze obuke iz pedagoškog programa obrazovanja, u sklopu kojih postoji dio za andragošku obuku, ali u većini slučajeva on se ne uzima pod obavezno ako osobe

⁴⁵ Isanović Hadžiomerović Amina; Pfanzelt Andreas; Pfanzelt Hannah, Studija o učenju i obrazovanju odraslih u Bosni i Hercegovini, DVV International, Forma Graf, Sarajevo, str. 76 – 80. (Dostupno na: https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/Publications/Studija_BSC_bosnia_-_BiH.pdf)

⁴⁶ Časopis “Obrazovanje odraslih”, dostupan na: <https://www.dvv-international.ba/bs/projekti/casopis-obrazovanje-odraslih>

imaju već ranije iskustvo u radu s odraslim osobama.⁴⁷ Pozivajući se na autore Vrcelja i Kušića u „Studiji o obrazovanju odraslih iz 2022“ stoji da: „Treneri u oblasti obrazovanja odraslih rade s tri grupe ljudi:

- Dobrovoljna amaterska grupa: najveća grupa koja se sastoji od nadarenih pojedinaca koji dobrovoljno ili po prirodi posla u nekoj organizaciji obavljaju ulogu učitelja ili voditelja i organizatora andragoških aktivnosti. U ovu grupu spadaju oni koji nemaju diplomu iz oblasti obrazovanja odraslih, ali imaju iskustva u radu s odraslima.

- Profesionalci: relativno velika grupa sačinjena od profesionalaca s različitim početnom profesionalnom pozadinom, koji na osnovu svoje profesije imaju određeno iskustvo u obrazovanju odraslih. Ova grupa uključuje bibliotekare, nastavnike na svim nivoima obrazovnog sistema, medijsko osoblje, osoblje u vojnim i popravnim ustanovama. Članovi ove grupe mogu pružiti dokaze o svom učešću u programima obrazovanja odraslih, koji će se zatim uspoređivati s formalnim programima obrazovanja nastavnika za obrazovanje odraslih.

- Naučnici i stručnjaci: prilično mala grupa naučnika i stručnjaka za obrazovanje odraslih koji svoju karijeru razvijaju u andragogiji, koji su stalno zaposleni kao predavači za odrasle i imaju formalnu diplomu kojom dokazuju svoje kvalifikacije u oblasti andragogije. Ovu grupu čine univerzitetski profesori koji razvijaju andragogiju, direktori i menadžeri agencija za stručne obuke i stručnjaci s diplomom diplomskog, postdiplomskog ili doktorskog studija iz andragogije.⁴⁸

Činjenično stanje u Bosni i Hercegovini glede andragoške profesije ukazuje na poistovjećivanje andragoškog i pedagoškog kadra. Također, zbog nedostatka programa obuke koji je adekvatno namijenjen obrazovanju odraslih, nije moguća provedba zakonske regulative. Bosna i Hercegovina ima poprilično mali broj profesionalaca iz oblasti obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini, a ako i postoje, znanje su stekli van Bosne i Hercegovine. Da bi se osjetio napredak, potrebno je još mnogo međusobnog usaglašavanja obrazovnih potreba odraslih, kadra koji ih izvodi te ozbiljnijeg shvatanja razlike između andragoškog i pedagoškog kadra.

⁴⁷ Isanović Hadžiomerović Amina; Pfanzelt Andreas; Pfanzelt Hannah, Studija o učenju i obrazovanju odraslih u Bosni i Hercegovini, DVV International, Forma Graf, Sarajevo, str. 76 – 80. (Dostupno na: https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/Publications/Studija_BSC_bosnia_-_BiH.pdf)

⁴⁸ Isanović Hadžiomerović Amina; Pfanzelt Andreas; Pfanzelt Hannah, Studija o učenju i obrazovanju odraslih u Bosni i Hercegovini, DVV International, Forma Graf, Sarajevo, str. 78. (Dostupno na: https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/Publications/Studija_BSC_bosnia_-_BiH.pdf)

2.7. Finansiranje u Bosni i Hercegovini

Finansiranje obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini bi se po *Principima i standardima* trebalo finansirati iz nekoliko izvora, a među njima su istaknuti javni prihodi, poslodavci, učesnici programa te donatori. Prema izvještaju Agencije za statistiku BiH vidno je da u budžetu nema kategorije namijenjene za obrazovanje odraslih.⁴⁹ U području obrazovanja odraslih nedostaje strateški koncept finansiranja koji bi doprinio boljoj raspodjeli sredstava, smanjio zloupotrebu istih te omogućio finansiranje iz neformalnih sektora. Obrazovanje odraslih u Bosni i Hercegovini polaznici većinom snose sami, što je jedan od razloga slabog odziva na programe, a na njihovu implementaciju u velikoj mjeri utječe veliki procenat nezaposlenog stanovništva. Da bi se poboljšao način finansiranja, potrebna je veća saradnja na svim nivoima vlasti. Zavodi za zapošljavanje učestvuju u finansiranju obrazovanja odraslih kroz različite programe obuke. Kantoni nemaju svoje budžete namijenjene isključivo za finansiranje obrazovanja odraslih.

⁴⁹ Saopćenje First release. Demografija i socijalna statistika, Finansijska statistika obrazovanja. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2020.
(Dostupno na: https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopstenja/2020/EDU_06_2018_Y1_0_BS.pdf)

3. OBRAZOVANJE ODRASLIH U ZEMLJAMA REGIONA

3.1. Hrvatska

U Hrvatskoj obrazovanje odraslih zauzima značajnu ulogu u sistemu obrazovanja. Svoju važnost potvrđuje nizom strateških dokumenata prihvaćenih od Vlade Republike Hrvatske. Obrazovanje odraslih je bilo zastupljeno i kroz historiju. Kako su se kroz historiju mijenjale potrebe društva, tako je dolazilo i do promjene obrazovnih potreba, a samim tim i koncepta obrazovanja. „Ukupan razvoj obrazovanja odraslih u Hrvatskoj je podijeljen na 8 faza razvoja.

- I. faza – početak 20. vijeka i period između dva svjetska rata
- II. Period Drugog svjetskog rata
- III. Od 1945. do 50-ih godina
- IV. Od 50-ih godina do 1965. godine
- V. Od 1965, godine do 1980. godine
- VI. Osamdesete godine
- VII. Od 1990-ih do 2004. godine
- VIII. Od 2004. godine do danas.⁵⁰

Svaka od faza razvoja je doprinosila razvoju obrazovanja odraslih. U prvoj fazi razvoja obrazovanja odraslih obrazovala se radnička skupina, najčešće su to bili poljoprivrednici. Obrazovanje poljoprivrednika je bilo pokretač za razvoj poljoprivrednih škola. U drugoj fazi obrazovanja odraslih došlo je do proširenja institucija za obrazovanje odraslih. Poseban akcenat u ovoj fazi razvoja je bio na povećanju pismenosti stanovništva. U trećoj fazi dolazi do naglog pada razvoja institucija za obrazovanje odraslih, što nije bio slučaj sa četvrtom fazom u kojoj počinje saradnja s drugim zemljama. Također, u njoj je zabilježen i značajan razvoj andragošskog kadra. Petu fazu razvoja obrazovanja odraslih u Hrvatskoj su obilježili studentski prosvjedi, koji su u velikoj mjeri doveli do stagnacije razvoja obrazovanja odraslih u ovoj zemlji. Nakon stagnacije, razvoj obrazovanja odraslih je u šetoj fazi potpuno utihnuo zbog ratnih dešavanja na ovom području. U sedmoj fazi je osamostaljenjem Hrvatske došlo do preciznijeg razvoja formalnog,

⁵⁰ Rešetar, Ana-Maria, *Komparativna analiza sustava obrazovanja odraslih u Hrvatskoj i Njemačkoj* (diplomski rad): *Klasifikacija razvoja obrazovanja odraslih po autorima: Kušić Siniša, Vrcelj Sofija, Zovko Ana, Pongrac Silvije, Lavrnja Ilija*, 2021, str.14. <https://repository.ffri.uniri.hr/islandora/object/ffri:2731/datastream/PDF/download>

neformalnog i informalnog oblika obrazovanja. U posljednjoj, osmoj fazi, koja traje i danas, došlo je do velikog napretka na zakonodavnom i institucionalnom polju obrazovanja odraslih u Hrvatskoj. Godine 2006. je razvijena prva institucija pod nazivom Agencija za obrazovanje odraslih, a nakon nje je donesen prvi Zakon o obrazovanju odraslih u 2007. godini.⁵¹

Na osnovu analize dokumenata donesenih u cilju poboljšanja položaja obrazovanja odraslih u Hrvatskoj vidne su dvije grupe dokumenata. U prvu grupu dokumenata ubrajamo dokumente koji se tiču obrazovnog sistema u cijelosti i uključuju obrazovanje odraslih u nekim svojim dijelovima te na dokumente koji se direktno odnose na područje obrazovanja odraslih u Republici Hrvatskoj. U prvu grupu dokumenata ubrajamo: Zakon o strukovnom obrazovanju iz 2009. godine, Zakon o Hrvatskom kvalifikacionom okviru iz 2013. godine, Strategiju obrazovanja, znanosti i tehnologije iz 2014. godine, Strategiju o razvoju Republike Hrvatske, Plan razvoja sustava odgoja i obrazovanja za period 2005 – 2010. godina iz 2005. godine, Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, Zakon o pučkim otvorenim učilištima, Zakon o radu te Zakon o državnoj potpori za obrazovanje i izobrazbu. U grupu dokumenata koji se direktno odnose na obrazovanje odraslih ubrajamo: Zakon o obrazovanju odraslih iz 2007. godine, Zakon o obrazovanju odraslih iz 2021, Strategiju i akcioni plan iz 2004. godine, Pravilnik o evidencijama u obrazovanju odraslih, Pravilnik o javnim ispravama u obrazovanju odraslih, Pravilnik o sadržaju, obliku te načinu vođenja i čuvanja andragoške dokumentacije, Pravilnik o standardima i normativima te načinu i postupku utvrđivanja ispunjenosti uvjeta u ustanovama za obrazovanje odraslih.⁵² U Hrvatskoj je *Strategija i akcioni plan obrazovanja odraslih iz 2004. godine* bila pokretač za donošenje Zakona o obrazovanju odraslih 2007. godine, koji predstavlja osnovni dokument za obrazovanje odraslih. Zakonom iz 2007. godine predviđen je niz akata koji su se odnosili na finansiranje obrazovanja odraslih, definirani su polaznici i pružaoci usluga obrazovanja odraslih, kao i metode za razvoj, praćenje i nadzor ove oblasti obrazovanja. Vidan nedostatak ovog zakona se ogledao u tome što se on nije mijenjao do 2021. godine, kada je donesen Prijedlog Zakona o obrazovanju odraslih. Cilj novog seta zakonskih mjera jeste unapređenje procesa i kvalitete obrazovanja odraslih u Republici Hrvatskoj. U ovom zakonu su propisane metode za unapređenje administrativnih procedura, priznavanje neformalnih kompetencija te poboljšanje finansiranja procesa obrazovanja odraslih uvođenjem vaučera za finansiranje. Godine 2014. je u Hrvatskoj donesen veoma važan

⁵¹ Ibidem, str.14 – 18.

⁵² Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih, Dokumenti iz područja obrazovanja odraslih u Hrvatskoj (Dostupno na: <https://www.asoo.hr/obrazovanje/obrazovanje-odraslih/dokumenti/strateski-dokumenti>; Preuzeto: 30. maj 2022)

dokument „Nove boje znanja“ - Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije, koji je imao za cilj dodatno osnaživanje obrazovanja odraslih u Hrvatskoj. U ovoj strategiji su postavljeni značajni ciljevi u oblasti obrazovanja odraslih koncipirani kao:

1. cilj: Osigurati preduvjete za povećanje uključenosti odraslih u procese cjeloživotnog učenja i obrazovanja,
2. cilj: Unaprijediti i proširiti učenje, obrazovanje, osposobljavanje i usavršavanje kroz rad,
3. cilj: Uspostaviti sustav osiguravanja kvalitete u obrazovanju odraslih,
4. cilj: Poboljšati organiziranost, financiranje i upravljanje procesima obrazovanja odraslih.⁵³

Osim ove strategije, veoma je važno spomenuti Strateški plan za period 2020 – 2022. iz 2019., čiji je cilj unapređenje obrazovnog procesa u Republici Hrvatskoj. Ovaj dokument je za Hrvatsku predstavljao značajnu prednost u odnosu na druge zemlje, no, nažalost, mala je bila zainteresiranost od strane stanovništva, tako da je postignut nizak stepen obrazovanog stanovništva, što je prouzrokovalo postavljanje dodatnih ciljeva koji su se manifestovali kroz unapređenje kvalitete, obrazovnog procesa, nabavku finansijskih sredstava te uspostavu veće dostupnosti obrazovnih usluga. Zakonom iz 2007. godine u oblasti obrazovanja odraslih u Hrvatskoj data je nadležnost: Ministarstvu znanosti i obrazovanja koje provodi upravni i inspekcijски nadzor; Vijeću za obrazovanje odraslih, koje je predstavljalo savjetodavno tijelo Vlade, a koje je imalo zadatak da predlaže mjere za unapređenje obrazovanja odraslih, mjere za razvoj ove oblasti te financiranje programa sredstvima iz državnog budžeta; i Agenciji za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih, čiji je zadatak bio razvoj praćenje i unapređenje sistema obrazovanja u Hrvatskoj.⁵⁴ Također, Hrvatska ima i dvije značajne organizacije za promociju obrazovanja odraslih. Jedna je Hrvatsko andragoško društvo koje ima zadatak da okupi stručna lica iz oblasti andragogije u cilju unapređenja formalnih i neformalnih oblika obrazovanja odraslih te razvija andragošku profesiju u što boljem svjetlu. Druga organizacija je Zajednica ustanova za obrazovanje odraslih Republike Hrvatske, čiji je cilj poboljšanje kvalitete obrazovanja odraslih.

⁵³ *Nove boje znanja – Strategija obrazovanja znanosti i tehnologije*, Hrvatski sabor, Infografika TTŽ d.o.o. Zagreb, 2014, str 193-211.

(<https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/Strategija%20obrazovanja.%20znanosti%20i%20tehnologije.pdf>)

⁵⁴ Zakon o obrazovanju odraslih Republike Hrvatske, „Narodne novine“, br. 144/21, 2021.

3.1.1. *Finansiranje obrazovanja u Hrvatskoj*

Obrazovanje odraslih u Republici Hrvatskoj se financira iz nekoliko izvora, koji su propisani Zakonom o obrazovanju odraslih iz 2007. godine. Načini financiranja obrazovanja odraslih u Republici Hrvatskoj su iz državnog proračuna, javnih sredstava ili od polaznika, poslodavaca i drugih izvora financiranja.⁵⁵ Iz državnog proračuna se financiraju programi osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja, praćenje, razvoj i unapređenje obrazovanja odraslih, dok se iz lokalnog i regionalnog budžeta financiraju ustanove za obrazovanje odraslih, troškovi za izvođenje programa te materijalni troškovi. Iako svaki od izvora financiranja financira određeni program obrazovanja, postoji i mogućnost da se jedan program financira iz više različitih izvora financiranja, naprimjer da se srednjoškolsko obrazovanje financira i iz državnog budžeta, kao i iz lokalnog ili regionalnog budžeta. Ukoliko se desi takva situacija, tu glavnu ulogu ima Porezna uprava za proračun, koja ima zadatak da prikupi sredstva i distribuira na dalje adrese Ministarstvu financija koje prosljeđuje Ministarstvu nauke i obrazovanja koji dalje sredstva šalju do korisnika usluga. Također, izvor financiranja su i EU fondovi te različite regionalne mreže. Jedan od načina financiranja je određen i odlukom iz 2019. godine. Prema dostupnim podacima ASOO, „61% odraslih se financira samostalno, 18% od strane poslodavaca, 9% iz zavoda za zapošljavanje, 4% iz županijskih fondova i 2% od strane Ministarstva nauke i obrazovanja.“⁵⁶ Prema ovim podacima, vidimo da ne postoji jasna strategija financiranja. „Rješenje za financiranje je predstavljeno u Nacrtu Zakona za obrazovanje odraslih iz 2021. godine, u kojem je jasno definisano financiranje u obliku vaučera, što bi omogućilo sufinansiranje javnim sredstvima“⁵⁷, što bi u velikoj mjeri olakšalo financiranje polaznicima obrazovnih ustanova.

3.1.2. *Programi za obrazovanje u Hrvatskoj*

Mnogo institucija na području Republike Hrvatske može vršiti djelatnost obrazovanja odraslih. Zakonom o obrazovanju odraslih su jasno precizirane institucije koje mogu vršiti provedbu ovog

⁵⁵ Zakon o obrazovanju odraslih Republike Hrvatske, Član 30., „Narodne novine“ br. 144/21, 2021. (Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2021_12_144_2460.html)

⁵⁶ Pavkov, Marija, *Pregled sustava obrazovanja odraslih u Republici Hrvatskoj*, Epale Hrvatska. str. 4. (Dostupno na: https://epale.ec.europa.eu/sites/default/files/pregled_sustava_obrazovanja_odraslih_u_republici_hrvatskoj_marija_pavkov.pdf)

⁵⁷ *Zakon o obrazovanju odraslih Republike Hrvatske*, Član 30., Stav 4., „Narodne novine“, br. 144/21, 2021. (Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2021_12_144_2460.html)

vida obrazovnog procesa. U Članu 4. Zakona o obrazovanju odraslih jasno stoji da „obrazovanje odraslih mogu vršiti osnovne škole, srednje škole, škole stranih jezika, ustanove za smještaj osoba s posebnim potrebama i druge“⁵⁸. Ove institucije su većinom zadužene za formalni oblik obrazovanja. Prilikom neformalnog obrazovanja, ovaj krug institucija se širi na Hrvatski zavod za zapošljavanje, Andragoški centar, Hrvatsko andragoško društvo, udruge poslodavaca, sindikati, politička društva itd. Prema Zakonu o obrazovanju odraslih, u Hrvatskoj su zastupljena sva tri oblika obrazovanja.

3.1.2.1. Formalno obrazovanje

Formalno obrazovanje je uređeno Zakonom o obrazovanju odraslih te Pravilnikom o standardima i normama, načinu i postupku utvrđivanja ispunjenosti uvjeta u ustanovama za obrazovanje odraslih iz 2008. godine, unutar kojeg su uređeni programi formalnog obrazovanja u Republici Hrvatskoj grupisani u „programe za osnovno školovanje, za sticanje srednje školske spreme, za sticanje srednje stručne spreme, za sticanje niže stručne spreme, programi prekvalifikacije te osposobljavanja i usavršavanja i programi učenja stranih jezika.“⁵⁹ Postoji ukupno osam formalnih vrsta obrazovanja odraslih koje se realiziraju kroz osnovnu školu, srednju školu, srednju stručnu spremu, nižu stručnu spremu, programe prekvalifikacije, osposobljavanje i usavršanje te programe namijenjene za učenje stranih jezika. Osnovno obrazovanje odraslih u Hrvatskoj se provodi na osnovu Nastavnog plana programa za osnovno školovanje iz 2003. godine, dok se srednjoškolsko obrazovanje izvodi na osnovu nastavnih programa redovnog obrazovanja. Po završetku programa polaznici stiču identična znanja, kao i u redovnom obrazovnom sustavu. Programi osposobljavanja i usavršavanja su utemeljeni na način da pružaju potrebna teorijska znanja i vještine, dok program prekvalifikacije u Hrvatskoj omogućava sticanje novog srednjoškolskog zvanja. Prema Zakonu o obrazovanju i dodatnom pravilniku „nastava se u formalnom obliku obrazovanja odraslih izvodi kao redovna, konsultacijska, instruktivna, dopisno-konsultativna te multimedijaska nastava.“⁶⁰

⁵⁸ Zakon o obrazovanju odraslih iz 2007., Član 4, „Narodne novine NN“, br. 17/2007 (Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2007_02_17_668.html)

⁵⁹ Pravilnik o standardima i normativima te načinu i postupku utvrđivanja ispunjenosti uvjeta u ustanovama za obrazovanja odraslih, Član 19. (Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_11_129_3708.html)

⁶⁰ Zakon o obrazovanju odraslih Republike Hrvatske, Član 11, Stav 5, „Narodne novine“, br. 144/21, 2021 (Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2021_12_144_2460.html)

3.1.2.2. *Neformalno obrazovanje*

Neformalno obrazovanje u Hrvatskoj je priznato Zakonom o obrazovanju odraslih iz 2007. godine. Njega provodi veliki broj organizacija u vidu seminara, obuka ili radionica. Tačan broj organizacija koje se bave neformalnim obrazovanjem u Hrvatskoj nije dostupan. Dobar primjer neformalnog oblika obrazovanja u Hrvatskoj je Sveučilište za treću dob, koje se nalazi u Rijeci i namijenjeno je osobama treće životne dobi.⁶¹ Važno je napomenuti da u Hrvatskoj nema posebnog zakona koji reguliše neformalno obrazovanje, nego je ono regulisano Zakonom o obrazovanju odraslih iz 2007. godine i Zakonom o obrazovanju odraslih iz 2021. godine.

3.1.3. *Andragoška profesija u Republici Hrvatskoj*

U Hrvatskoj, u području obrazovanja odraslih sudjeluje veliki broj institucija koje su registrovane kao institucije za pružanje obrazovanja. Također, osim velikog broja institucija tu je uključen i veliki broj ljudi, među kojima mnogi od njih nemaju stečeno andragoško obrazovanje. U Hrvatskoj u sistemu obrazovanja odraslih rade osobe iz različitih kadrova, koje nisu povezane s andragoškom disciplinom. Andragoške kvalifikacije stiču se u programima i obukama koje provodi Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih Republike Hrvatske. Hrvatska je još jedna od država unutar koje andragoški kadar nije toliko zastupljen. Nedostatak andragoške profesije i stepen velike tolerancije u ovom poslu jedan su od problema za napredak i razvoj obrazovanja odraslih u Hrvatskoj. Andragoški centar je jedina ustanova koja ima verificiran program obuke iz andragoške oblasti. U prošlosti se andragogija nije percipirala kao zasebna znanost na području Hrvatske, te nije bila prioritetno pitanje obrazovnih politika ove zemlje. Hrvatska je imala velike problem s priznavanjem profesije andragoga, što je u velikoj mjeri utjecalo na obrazovanje odraslih. Također, andragogija kao studij nije bila zastupljena u univerzitetskim programima. Sama nemogućnost upisa studijskog programa andragogije u Hrvatskoj bila je prepreka razvoju andragogije kao discipline u ovoj zemlji. U prošlom stoljeću bio je dostupan jednogodišnji studij andragogije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.⁶² Kasnije je došlo do gašenja i tog studijskog programa te još jednog vida zanemarivanja andragogije kao nauke. U 2022. godini je došlo do velikog pomaka u

⁶¹ Sveučilište za treću dob: <https://uniri.hr/sveuciliste-i-drustvo/sveuciliste-za-trecu-dob/>

⁶² *Obrazovanje odraslih u Hrvatskoj bez andragogije i andragoga. Detektirani problem obrazovanja odraslih u Hrvatskoj*; web-portal *Sve za 5*. (Dostupno na: <https://svezapet.hr/obrazovanje/detektirani-problemi-obrazovanja-odraslih-u-hrvatskoj/>)

andragoškoj nauci u Hrvatskoj. Planirano je otvaranje novog studijskog programa andragogije na Filozofskom fakultetu u Rijeci koji je planiran za akademsku godinu 2023/2024.⁶³ Projekat je financiran od strane Evropskog socijalnog fonda, a sam program studija je usklađen s potrebama tržišta rada.

3.2. Srbija

Kroz historiju se obrazovni proces odraslih susreo s nizom problema. Problematika obrazovnog sistema odraslih u Srbiji je bila složen problem koji se sastojao iz negativne politike i nezainteresovanosti društvene zajednice za obrazovanje odraslih, zakonodavnu neregulisanost, nedostatak finansija, nedostatak osoblja u ovoj oblasti te odsustvo sistemskog uređenja ovog vida obrazovanja. Godine 2001. nastaje dokument pod nazivom *Strateški pravci razvoja obrazovanja odraslih* koji je bio podloga za usvajanje Akcionog plana za sprovođenje strategije razvoja obrazovanja odraslih u Republici Srbiji 2009-2010. godine, koji je nastao devet godina kasnije. Najveći problem Republike Srbije iz ove oblasti jeste neozbiljno shvatanje ove obrazovne oblasti kao važnog segmenta društvenog razvoja. Država je kao jedini vid obrazovanja prepoznavala formalno obrazovanje. Obrazovanje odraslih se tretiralo kao lična stvar, što je za posljedicu imalo veliki broj neobrazovanog stanovništva, što se reflektiralo na ekonomski razvoj države Srbije, zatim, takvim stavom i promocijom došlo je do ugrožavanja prava odraslih osoba u smislu uskraćivanja prava na obrazovanje, i treća, ne manje važna posljedica jeste ta da je stav o obrazovanju kao ličnoj stvari prouzrokovao veliku nezaposlenost u oblasti andragoške profesije. Veoma važno je bilo prepoznavanje obrazovanja odraslih kao društveno važnog pitanja. Nedostajala je volja države za poboljšanjem položaja odraslih u društvu, a cilj je bila reforma obrazovnog procesa, koja bi omogućila dostupnost formalnog obrazovanja svim kategorijama društva uključujući i odrasle te napredak i razvoj institucija za obrazovanje odraslih u Srbiji. Ova oblast na značaju je dobila 2006. godine usvajanjem Strategije razvoja obrazovanja odraslih u Republici Srbiji. Pravni okvir obrazovanja odraslih u Srbiji je sačinjen iz nekoliko dokumenata. Sastoji se iz nekoliko strategija, zakona i pravilnika iz oblasti obrazovanja. Godine 2007. donesena je Strategija razvoja obrazovanja odraslih u Republici Srbiji; druga važna strategija je Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine donesena 2012. godine. Donesena su i dva zakona:

⁶³ Šestan Kučić Ingrid, Filozofski fakultet u Rijeci prvi u Hrvatskoj pokreće studij andragogije, NL, 2022. (<https://www.novilist.hr/rijeka-regija/rijeka/filozofski-fakultet-u-rijeci-prvi-u-hrvatskoj-pokrece-studij-andragogije/>)

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja iz 2009. godine te Zakon o obrazovanju odraslih iz 2013. godine. Osim zakona, tu su još i važni pravilnici: Pravilnik o bližim uslovima u pogledu programa, kadra, prostora, opreme i nastavnih sredstava za sticanje statusa javno priznatog organizatora aktivnosti obrazovanja odraslih iz 2013. godine, Pravilnik o nastavnom planu i programu osnovnog obrazovanja odraslih iz 2013. godine, Pravilnik o bližim uslovima u pogledu programa, kadra, prostora, opreme i nastavnih sredstava za sticanje statusa javno priznatog organizatora aktivnosti obrazovanja odraslih iz 2015. godine, Pravilnik o vrsti, nazivu i sadržaju obrazaca i načinu vođenja evidencija i nazivu, sadržaju i izgledu obrazaca javnih isprava i uverenja u obrazovanju odraslih, također, iz 2015. godine. Obrazovanje odraslih u Srbiji može biti formalno i neformalno. Formalno je namijenjeno onim kategorijama stanovništva koje nemaju završeno opće ili stručno obrazovanje. Provođi se u osnovnim, srednjim i specijalnim školama namijenjenim za obrazovanje odraslih. Ima osobine redovnog osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja. Neformalni oblik obrazovanja su sva obrazovanja koja su izvan kruga školskog sistema, a većinom ima različite namjene. Njegova namjena se odnosi na polaznike koji su djelimično ili u potpunosti završili osnovni oblik obrazovanja, a žele da se dodatno nadograđuju te stiču nova znanja i vještine. Godine 2013. je prvi put nakon više od 20 godina usvojen Prijedlog Zakona o obrazovanju odraslih, koji je uređivao ovu oblast u sklopu cjeloživotnog učenja. Ovim prijedlogom je omogućeno kvalificiranje tokom života te su stvoreni uvjeti za priznavanje svih kvalifikacija stečenih kroz neformalne oblike obrazovanja u Srbiji. Prema čl. 4. Zakona o obrazovanju odraslih u Srbiji određeni su ciljevi koje treba doseći prilikom izvajanja ovog programa.

Ciljevi obrazovanja odraslih

Ciljevi koji se postižu obrazovanjem odraslih u Srbiji:

- poboljšanje obrazovne i kvalifikacione strukture i unapređivanje mogućnosti zapošljavanja stanovništva;
- stvaranje osnove za održivi društveno-ekonomski razvoj Republike Srbije;
- povećanje profesionalne mobilnosti i fleksibilnosti radno aktivnog stanovništva;
- smanjenje siromaštva, ostvarivanje jednakosti, socijalne uključenosti i međugeneracijske solidarnosti;
- unapređivanje kvaliteta života - ličnog, porodičnog, prirodnog i socijalnog okruženja;
- razvoj demokratije, interkulturalnosti i tolerancije;

- integracija u evropski društveni i ekonomski prostor uvažavanjem evropskih okvira obrazovanja.⁶⁴

Također, Zakonom o obrazovanju odraslih su propisane i aktivnosti temeljene na:

- obrazovanju odraslih koje omogućava sticanje osnovnog i srednjeg obrazovanja (formalno obrazovanje);
- sticanju kompetencija i kvalifikacija za obavljanje, usavršavanje ili promjenu zanimanja, posla, radne funkcije ili radne operacije (formalnim ili neformalnim obrazovanjem);
- obrazovanju odraslih kojim se unapređuju znanja, veštine i sposobnosti, radi ličnog i profesionalnog razvoja i društveno odgovornog ponašanja, unapređivanja kvaliteta života, opšteg obrazovanja i kulture (neformalnim obrazovanjem i informalnim učenjem);
- priznavanju prethodnog učenja koje se ostvaruje procenom znanja, veština i sposobnosti stečenih obrazovanjem, životnim ili radnim iskustvom i koje omogućava dalje učenje i povećanje konkurentnosti na tržištu rada;
- karijernom vođenju i savetovanju pružanjem stručne podrške odraslima za lični i profesionalni razvoj i zapošljavanje.⁶⁵

3.2.1. Finansiranje obrazovanja u Srbiji

Obrazovanje odraslih se u Srbiji finansira iz budžeta Republike Srbije, lokalne samouprave i autonomnih pokrajina, od sredstava koje uplate polaznici programa i drugih izvora finansiranja. Količina sredstava se određuje na osnovu plana obrazovanja. U Zakonu o obrazovanju odraslih o finansiranju govore članovi: 58, 59, 60, 61. Prema Članu 59, državni budžet pokriva finansiranje

⁶⁴ Zakon o obrazovanju odraslih Republike Srbije, Član 4, „Sl. glasnik Republike Srbije“, br. 55/2013, 88/2017 - dr. zakon, 27/2018 - dr. zakon i 6/2020 - dr. zakon (Dostupno na: <https://www.znrfak.ni.ac.rs/SERBIAN/008DOKUMENTI/ZAKONI/Republika%20Srbija/Zakoni%20%202020/Zakon%20o%20obrazovanju%20odraslih.pdf>)

⁶⁵ Zakon o obrazovanju odraslih Republike Srbije, Član 7, „Sl. glasnik Republike Srbije“, br. 55/2013, 88/2017 - dr. zakon, 27/2018 - dr. zakon i 6/2020 - dr. zakon) (Dostupno na: <https://www.znrfak.ni.ac.rs/SERBIAN/008DOKUMENTI/ZAKONI/Republika%20Srbija/Zakoni%20%202020/Zakon%20o%20obrazovanju%20odraslih.pdf>)

osnovnog obrazovanja i prvog zanimanja, aktivnosti predviđene godišnjim planom te opremanje nastavnim i sredstvima za unapređenje razvoja programa obrazovanja. Prema Članu 60, iz budžeta pokrajina se finansiraju programi koji se odnose na pokrajinske aktivnosti iz ove oblasti, kao i sredstva potrebna za održavanje programa. Prema Članu 61, iz budžeta lokalne samouprave se finansiraju aktivnosti priznate od strane lokalne samouprave, predviđene planom, rad savjeta, opremanje nastavnim i drugim materijalima potrebnim za planiranje i realizaciju aktivnosti.

3.2.2. Programi za obrazovanje u Srbiji

U Srbiji je obrazovanje odraslih prepoznato u tri oblika: formalno, neformalno i informalno obrazovanje.

3.2.2.1. Formalno obrazovanje

Programe za obrazovanje odraslih u Republici Srbiji pružaju javne službe, škole te javno priznate organizacije. Škole koje provode ovaj vid obrazovanja moraju imati važeću licencu za provedbu, većinom su to osnovne, srednje i srednje stručne škole na području Republike Srbije. U programe formalnog obrazovanja svrstani su: programi za sticanje osnovnog i srednjeg obrazovanja odraslih, programi za sticanje kvalifikacija, programi specijalističkog i majstorskog obrazovanja, programi usavršavanja, za obavljanje zanimanja ili posla.⁶⁶ Javne službe su institucije osnovane od strane države ili lokalne samouprave. Na teritoriji Srbije to su: Nacionalna služba za zapošljavanje, raspoređena na više lokacija unutar Srbije, Centar za obrazovanje u Privrednoj komori Srbije, Centri za profesionalni razvoj odraslih te Nacionalna agencija za regionalni razvoj. Javno priznate organizacije su različite nevladine organizacije, privatne škole, centri za karijeru, kulturne ustanove. Definišu ga znanja i vještine usmjerene ka profesionalnom razvoju pojedinca i društvene zajednice. U Srbiji je usvojen i Zakon o dualnom obrazovanju, čiji je cilj obezbijediti lakše zapošljavanje mladih ljudi u čiju realizaciju su značajna sredstva uložile Austrija, Njemačka i još

⁶⁶ Zakon o obrazovanju odraslih Republike Srbije, Član 44, „Sl. glasnik Republike Srbije“, br. 55/2013, 88/2017 - dr. zakon, 27/2018 - dr. zakon i 6/2020 - dr. zakon (Dostupno na: <https://www.znrfak.ni.ac.rs/SERBIAN/008DOKUMENTI/ZAKONI/Republika%20Srbija/Zakoni%20%202020/Zakon%20o%20obrazovanju%20odraslih.pdf>)

neke evropske zemlje. Ovaj zakon ima i svoje prednosti i mane, među kojima se najviše ističe iskorištavanje jeftine radne snage.

3.2.2.2. Neformalno obrazovanje

U Srbiji se neformalno obrazovanje stiče kroz aktivnosti javno prepoznatih organizacija. Po završetku programa polaznicima se daju potvrde o potpunom ili djelimičnom završetku nekog od programa. Oblasti koje pokriva neformalno obrazovanje su iz oblasti stranih jezika, karijere, nauke i tehnološkog razvoja, medijske pismenosti, menadžmenta, demokratije i drugih. Programi moraju biti usklađeni po standardima za sticanje profesionalnih kompetencija. Neformalno obrazovanje se odnosi na sve programe i aktivnosti obrazovanja i učenja izvan školskog sistema. Kao i formalno i ono je organizovano i institucionalno, ali se ne završava s društvenom verifikacijom stečenih znanja i postignuća u smislu nacionalnih kvalifikacija i nivoa obrazovanja i obično se ne finansira iz javnih fondova.⁶⁷ U Srbiji je neformalno obrazovanje dio Nacionalnog okvira na 2, 3. i 5. nivou.⁶⁸ Programi neformalnog obrazovanja u Srbiji obuhvataju: program rada u struci, program preduzetništva i rukovođenja, program iz poznavanja nauke i tehnologije, programe obuke za rad na računaru, programe stranih jezika, programe zaštite okoline i ekologije, programe razvoja i očuvanja bezbednih i zdravih uslova rada, programe kreativnog i umetničkog izražavanja, programe sticanja ili dopunjavanja drugih znanja, veština, sposobnosti i stavova te programe koji nastaju u skladu sa zahtevima i potrebama tržišta rada.⁶⁹ Zakon o obrazovanju odraslih u Srbiji ne prepoznaje one programe koji nisu usmjereni za sticanje kvalifikacija. Obrazovanje odraslih u Srbiji spomenuto u Zakonu o obrazovanju odraslih te Zakonu o osnovama obrazovnog sistema u Srbiji nema konkretnog zakona koji se isključivo odnosi na neformalno obrazovanje.

⁶⁷ Službene novine RS 2006, Strategija razvoja obrazovanja odraslih u Republici Srbiji, Službene novine br. 55/05 i 71/05 – ispravka, Vršac (Dostupno na: http://www.atina.org.rs/sites/default/files/strategija_razvoja_obrazovanja_odraslih.pdf)

⁶⁸ Agencija lokalne demokratije Mostar: *Istraživanje o priznanju i potvrđivanju neformalnog obrazovanja u Europskoj uniji, Zapadnom Balkanu i Turskoj*, Agencija lokalne demokratije Mostar, 2020, str. 14. (Dostupno na: <https://www.ldamostar.org/wp-content/uploads/2021/02/YAMNFL-ISTRAZIVANJE.pdf>)

⁶⁹ *Zakon o obrazovanju odraslih Republike Srbije*, Član 44, „Sl. glasnik Republike Srbije“, br. 55/2013, 88/2017 - dr. zakon, 27/2018 - dr. zakon i 6/2020 - dr. zakon (Dostupno na: <https://www.znrfak.ni.ac.rs/SERBIAN/008DOKUMENTI/ZAKONI/Republika%20Srbija/Zakoni%20%202020/Zakon%20o%20obrazovanju%20odraslih.pdf>)

3.2.3. Andragoška profesija u Srbiji

U Srbiji je 2010. godine došlo do značajnog pomaka u razvoju andragoške profesije, jer je te godine osnovano Društvo andragoga u Srbiji "DAS"⁷⁰. Društvo andragoga Srbije je nevladino udruženje koje u svom sastavu okuplja osobe iz andragoške profesije u cilju promocije cjeloživotnog učenja. Njihove aktivnosti su usmjerene ka razvoju andragoškog kadra, unapređenju njihovog rada te na poštivanju etike andragoga. U tom cilju Društvo pokreće, prati i podržava inicijative za unapređenje profesionalnog statusa i uloge andragoga u društvu, inicira saradnju na nacionalnom i međunarodnom nivou, pokreće i realizuje stručne i istraživačke projekte, prati i predlaže adekvatna zakonska rešenja, inovacije studijskog programa andragogije, organizuje skupove i programe obuke, različite oblike komunikacije među članovima i informisanje javnosti.⁷¹ Društvo broji nešto više od 300 članova, a nadzorno tijelo se sastoji od ukupno sedam osoba koje bira Skupština. Sjedište ovog društva je u Beogradu u sklopu Filozofskog fakulteta. Andragogija u Republici Srbiji polazi na potrebi društva i ključna je za obrazovanje odraslih. Obrazovanje odraslih provode andragozi, lica koja su stekla odgovarajuće kvalifikacije propisane zakonom. Uloga andragogije kao discipline je najvažnija za razvoj koncepta cjeloživotnog učenja. Ona kao disciplina teži ka jednakom razvoju potencijala odrasle osobe koja se nalazi u samom procesu učenja. Izvršavajući svoje aktivnosti obrazovanja odraslih andragozi moraju da uvažavaju andragoške principe te poštuju sve zakonske i podzakoske akte iz oblasti obrazovanja odraslih. Andragozi imaju svoje zadatke, ali imaju i svoje obaveze i očekivanja koja moraju ispuniti kroz obrazovne djelatnosti. U cilju grupisanja svih etičkih vrijednosti na jednom mjestu nastao je Kodeks profesionalne etike andragoga Srbije. Ovaj dokument promovise: „lojalnost i posvećenost svojoj profesiji, svjesnost o socijalnoj dimenziji obrazovanja i učenja odraslih i efektima koje ima na razvoj društva, spremnost na preuzimanje odgovornosti za dalji razvoj i unapređenje svoje profesije i sektora u kojem radi, odgovornost u pogledu efekata koje proces učenja ima na razvoj pojedinca, pouzdanost, doslednost, poverenje, empatiju i uvažavanje različitosti u odnosu s klijentima i kolegama, otvorenost i spremnost na promenu, kreiranje novih rešenja i zainteresovanost za sopstveni profesionalni razvoj, samokritičnost, vrednovanje i preispitivanje sopstvene profesionalne prakse, samopouzdanost i kreativnost u korišćenju različitih andragoških metoda i tehnika rada, praćenje razvojnih tendencija u toj oblasti i njihovo selektivno i kritičko

⁷⁰ DAS – skraćeni naziv za Društvo andragoga Srbije

⁷¹ <https://andragog.org/> - web-stranica Društva andragoga Srbije

preuzimanje i primjenu.“⁷² Zakonom o obrazovanju odraslih Republike Srbije propisan je i Pravilnik o bližim uslovima u pogledu programa, kadra, prostora, opreme i nastavnih sredstava za sticanje statusa javno priznatog organizatora aktivnosti obrazovanja odraslih. Ovaj pravilnik je donesen 2015. godine po Članu 17. Zakona o obrazovanju odraslih.⁷³ Njegov cilj je procjena da li neka druga organizacija može steći status javno priznatog organizatora aktivnosti obrazovanja odraslih (JPOA).⁷⁴ Ova procjena iziskuje jednu proceduru koja uključuje ispunjavanje 3 grupe uslova JPOA.

3.3. Sjeverna Makedonija

Obrazovni proces odraslih se počeo razvijati nešto kasnije u Sjevernoj Makedoniji u odnosu na druge regionalne zemlje. Strategija za obrazovanje odraslih kao dokument je usvojena 2010. godine od strane Vlade Sjeverne Makedonije. Na polju obrazovanja odraslih se radilo već 2005. godine, što dokazuje pominjanje ove oblasti u dokumentu Nacionalne strategije obrazovanja u Republici Sjevernoj Makedoniji za period od 2005. do 2015. godine. Ovaj dokument je dokument Ministarstva obrazovanja i nauke Republike Sjeverne Makedonije. U njemu je naglašena važnost obrazovanja odraslih i važnost postojanja Zakona za obrazovanje odraslih. Godine 2008. Vlada Sjeverne Makedonije usvaja Zakon o obrazovanju odraslih. Na osnovu ovog zakona 2010. godine je donesena i Strategija obrazovanja odraslih, čiji je zadatak bio pokretanje izrade podzakonskih akata koji bi omogućili adekvatnu provedbu obrazovne politike odraslih. Interosovanje za razvoj obrazovnog sistema odraslih u Sjevernoj Makedoniji postoji, no, njegov nedostatak je jasno iskazan u nedostatku odgovornosti i neispunjavanju obaveza dosadašnjeg sistema. Manjka veći stepen lokalne i nacionalne saradnje. U Sjevernoj Makedoniji je oformljen Institut za obrazovanje odraslih, no, njegovo upravljanje je problematično. Obrazovnom sistem Sjeverne Makedonije nedostaje nacionalni okvir kvalifikacije, kao i licenciranje institucija za obrazovanje odraslih. Rad nadležnih institucija nadzire Centar za obrazovanje odraslih i državni obrazovni inspektorat. Važno je napomenuti da su kroz proteklih nekoliko godina preduzeti veliki koraci ka unapređenju

⁷² Društvo andragoga Srbije, *Kodeks profesionalne etike andragoga Srbije*, 2011, str. 2. <http://andragog.org/wp-content/uploads/2018/06/kodeks-profesionalne-etike-andragoga-srbije.pdf>

⁷³ Zakon o obrazovanju odraslih Republike Srbije. Član 17, „Sl. glasnik Republike Srbije“, br. 55/2013, 88/2017 - dr. zakon, 27/2018 - dr. zakon i 6/2020 - dr. zakon

⁷⁴ JPOA – Javno priznati organizator aktivnosti obrazovanja odraslih (<https://mpn.gov.rs/prosveta/srednje-obrazovanje/obrazovanje-odraslih/javno-priznati-organizatori-obrazovanja-odraslih/>)

ovog sistema u Sjevernoj Makedoniji. Sjeverna Makedonija je jedna od zemalja u kojoj još uvijek nije priznato neformalno obrazovanje. Ovaj korak je predstavljen kao izazov u Strategiji obrazovanja za period od 2018. do 2025. godine. Priznavanje neformalnog obrazovanja u uskoj je vezi s priznanjem kvalifikacija. Mapa puta za implementaciju sistema za priznanje neformalnog obrazovanja usvojena je 2016. godine. Do sada su se najznačajniji koraci desili u 2017. godini u pogledu pripreme koraka za priznavanje neformalnog obrazovanja. Dokumenti kojima je regulisano obrazovanje odraslih u Sjevernoj Makedoniji su: Zakon o obrazovanju odraslih iz 2008. godine, Zakon o NOK-u za period 2013 – 2015., Zakon o otvorenim građanskim univerzitetima za cjeloživotno učenje (bivši radnički univerziteti) iz 2011. godine, Strategija obrazovanja odraslih za period 2010 – 2015. godine, Strategija SOO za period 2013 – 2020. godine, Konceptni dokument o osnovnom obrazovanju odraslih 2015. godine i Koncept o neformalnom obrazovanju i informalnom učenju u Sjevernoj Makedoniji 2015. godine. U Sjevernoj Makedoniji djeluje udruga za razvoj obrazovanje i socijalne usluge pod nazivom Community Development Institute koja provodi razne projekte među kojima se ističu oni iz oblasti obrazovanja odraslih i cjeloživotnog učenja, od kojih je najistaknutiji projekat „Mreža cjeloživotnog učenja“, koja predstavlja udruženje koje provodi stručno obrazovaje i osposobljavanje organizacija koje pružaju potporu razvoju cjeloživotnog učenja. Važno je za napomenuti i projekat Vocational Education and Training – New Approach for Effective Social Inclusion čije osnovno polje je penološka andragogija usmjerena ka resocijalizaciji bivših zatvorenika.⁷⁵

3.3.1. Programi obrazovanja odraslih

3.3.1.1. Formalno obrazovanje

U Sjevernoj Makedoniji se formalno obrazovanje odraslih odvija u vidu osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja. Srednje škole za obrazovanje odraslih se nalaze u opštinama Prilep, Čair, Tetovo, Aračinovo. Unutar njih je omogućeno pohađanje nastave za 7 različitih zanimanja.

⁷⁵ Zubak, Marija 2021, Istraživanje Centra za obrazovanje odraslih i sličnih oblika djelovanja u centrima strukovne izvrsnosti/kompetentnosti u Hrvatskoj i inozemstvu, Regionalni centar kompetentnosti Mlinarska, str. 9, Zagreb (Dostupno na: <https://rck-projekt.mlinarska.hr/wp-content/uploads/2021/05/03-Istrazivanje-centara-za-obrazovanje-odraslih.pdf>)

3.3.1.2. Neformalno obrazovanje

Neformalno obrazovanje u Sjevernoj Makedoniji je u fazi razvoja. Poznato je u dokumentima, a jedan od njih je i Strategija obrazovanja za period 2018 – 2025 u kojoj je neformalno obrazovanje navedeno kao jedan od ciljeva. Usko je povezano s razvojem kvalifikacija. U proteklom periodu doneseno je nekoliko važnih dokumenata iz ove oblasti, a jedan od njih je i Mapa puta za implementaciju sistema za priznavanje neformalnog obrazovanja iz 2016. godine.

3.4. Crna Gora

Reforma obrazovnog sistema u Crnoj Gori započinje 2001. godine, uzimajući u obzir osavremenjavanje obrazovanja odraslih i cjeloživotnog učenja. Ovo je bio prvi put da se obrazovanje odraslih tretira na istom nivou kao i ostale kategorije obrazovanja. Sve ideje oko unapređenja obrazovanja odraslih su sažete u dokument zvan "Knjiga promjena" nastao 2001. godine, koji je kasnije prerastao u Zakon o obrazovanju odraslih. Iako su započete mnoge reforme za unapređenje obrazovanja odraslih, ono je posmatrano i dalje kao formalni oblik obrazovanja, Programe obrazovanja odraslih na području Crne Gore izdvajaju institucije koje su licencirane od strane Ministarstva prosvjete Crne Gore. Prvi Zakon iz oblasti obrazovanja odraslih u Crnoj Gori donesen je 2003. godine, zatim je 2011. godine ponovno izglasan Zakon o obrazovanju odraslih u Crnoj Gori te Zakon o obrazovanju odraslih iz 2017. godine.⁷⁶ Osim Zakona o obrazovanju odraslih, tu su još i sljedeći dokumenti koji regulišu obrazovanje odraslih u Crnoj Gori: Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju, Zakon o stručnom obrazovanju, Zakon o gimnaziji, Zakon o nacionalnim i stručnim kvalifikacijama te Zakon o nacionalnom okviru kvalifikacija. Obrazovanje odraslih u Crnoj Gori je u potpunosti regulisano. Ključni dokumenti na osnovu kojih se razvija obrazovanje odraslih u Crnoj gori su: Strategija obrazovanja odraslih za period od 2015. do 2025. godine, prema kojoj je u Crnoj Gori potrebno: „unapređivanje postupaka priznavanja neformalno i informalno stečenih znanja i vještina, provjera za sticanje nacionalnih stručnih kvalifikacija i ključnih vještina, vođenje andragoške evidencije i dokumentacije, andragoško osposobljavanje i

⁷⁶ Zakon o obrazovanju odraslih Crne Gore, „Službeni list Crne Gore“, br. 020/11 od 15.04.2011, 047/17 od 19.07.2017. (Dostupno na: <https://www.zzzcg.me/wp-content/uploads/2018/01/Zakon-o-obrazovanju-odraslih.pdf>)

licenciranje nastavnog kadra.“⁷⁷ Tu su još i Strategija razvoja stručnog obrazovanja u Crnoj Gori za period 2015 – 2020. godine, Strategija za cjeloživotno poduzetničko učenje za period 2014 – 2018. godine, Nacionalna strategija zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa za period 2016 – 2020. godine te Plan obrazovanja odraslih za period 2015 – 2019. godine. Prema Zakonu o obrazovanju odraslih jasno je definisano da je obrazovanje odraslih u Crnoj Gori dio jedinstvenog obrazovnog sistema. Odrasle osobe se uključuju u obrazovne aktivnosti radi poboljšanja postojećih ili sticanja novih znanja i vještina. Također, u cilju poboljšanja statusa obrazovanja odraslih nastala je Strategija obrazovanja odraslih u Crnoj Gori koja je definirala nekoliko ciljeva među kojima su:

1. „Povećati socijalnu uključenost odraslih građana kroz aktivnosti cjeloživotnog učenja i obrazovanja;
2. Unapređivati znanja, vještine i kompetencije odraslih za zapošljivost, mobilnost na tržištu rada i konkurentnost;
3. Povećati kompetencije zaposlenih u cilju postizanja bržeg privrednog rasta;
4. Uspostaviti sistem osiguranja kvaliteta u obrazovanju odraslih;
5. Obezbijediti fleksibilan i održiv sistem obrazovanja odraslih.“⁷⁸

3.4.1. Finansiranje obrazovanja u Crnoj Gori

Finansiranje obrazovanja odraslih je jedan od velikih izazova u Crnoj Gori. Programi se u većini slučajeva finansiraju od strane polaznika ili iz budžeta organizacija. Također, dio sredstava pristiže i iz Zavoda za zapošljavanje u Crnoj Gori te iz Centra za stručno obrazovanje. Zakon o obrazovanju odraslih je predvidio načine finansiranja, no, svaki oblik obrazovanja odraslih koji se ne uzima kao prioritet po stavu Vlade odlazi na teret pojedinca. Ovakav način finansiranja obrazovanja odraslih ne ide u prilog ekonomskom statusu Crne Gore. Otežavajuća okolnost jeste da ne postoje budžetska sredstva namijenjena obrazovanju odraslih. U Crnoj Gori ne postoje posebni fondovi za obrazovanje odraslih, pa shodno tome, ni drugi subjekti nisu obavezni da

⁷⁷ Ministarstvo prosvjete, *Strategija obrazovanja odraslih Crne Gore 2015 – 2025*, 2014, str. 16, <http://nasedoba.me/wp-content/uploads/2016/02/5-Strategija-obrazovanja-odraslih-1.pdf>

⁷⁸ Ministarstvo prosvjete, *Strategija obrazovanja odraslih Crne Gore 2015 – 2025*, 2014, str. 20, <http://nasedoba.me/wp-content/uploads/2016/02/5-Strategija-obrazovanja-odraslih-1.pdf>

izdvajaju sredstva koja su namijenjena za finansiranje obrazovanja odraslih. Ovo je otežavajuća okolnost u razvoju obrazovanja odraslih na području Crne Gore. Nažalost, zbog veoma niskih plaća u odnosu na iznos mjesečne potrošačke korpe u Crnoj Gori, veoma mali procenat ljudi se odlučuje na uključivanje u obrazovni proces, što je veoma negativan trend u širenju cjeloživotnog učenja i unapređenju obrazovnog procesa u Crnoj Gori.

3.4.2. Programi obrazovanja u Crnoj Gori

Obrazovanje odraslih u Crnoj Gori se odvija u vidu formalnog, neformalnog, informalnog i samousmjerenog učenja.

3.4.2.1. Formalno obrazovanje

Formalno obrazovanje je po Zakonu o obrazovanju organizirani proces koji se odvija po važećem obrazovnom programu na osnovu kojeg polaznik stiče novo obrazovanje ili kvalifikaciju u skladu sa zakonom. Polaznici stečeno znanje potvrđuju diplomom koja je u skladu sa Zakonima koji regulišu oblast obrazovanja odraslih na nivou Crne Gore. Prema Zakonu, jedan od ciljeva obrazovanja odraslih je postizanje najmanje osnovne izobrazbe. Odraslim polaznikom, u smislu ovog Zakona, podrazumijeva se lice starije od 15 godina života, koje ispunjava uvjete za uključivanje u program obrazovanja odraslih. U programe osnovnog obrazovanja odraslih mogu se uključiti i lica mlađa od 15 godina života, koja nemaju status učenika.⁷⁹ Crna Gora ima svoj informacioni sistem obrazovanja u sklopu kojeg su dostupni i podaci o obrazovanju odraslih, preko kojeg je moguće doći do programa za obrazovanje odraslih, institucija koje se obave ovim pitanjem unutar Crne Gore, kao i o samim polaznicima. Prema podacima iz 2018. godine, dostupnim u Izvještaju za Crnu Goru evidentirano su ukupno 242 akreditirana programa za obrazovanje odraslih.⁸⁰ U Crnoj Gori programe obrazovanja odraslih u najvećem broju izvode škole. Ipak, iako Crna Gora ima informacioni sistem za obrazovanje odraslih, on nije redovno ažuriran.

⁷⁹ Zakon o obrazovanju odraslih Crne Gore, Član 6, „Službeni list Crne Gore“, br. 020/11 od 15.04.2011, 047/17 od 19.07.2017. (Dostupno na: <https://www.zzzcg.me/wpcontent/uploads/2018/01/Zakon-o-obrazovanju-odraslih.pdf>)

⁸⁰ Bošković, Gordana; Đurišić, Marija; Đurković, Jadranka; Joksimović, Ivana; Lakić, Igor; Knežević, Lidija, *Obrazovanje odraslih u Crnoj Gori*, Izvještaj Radne grupe za 2018. godinu, Ministarstvo prosvjete Crne Gore, Podgorica, 2019, str. 18. (Dostupno na: <https://crnvo.me/wp-content/uploads/2021/02/Izvjestaj-Radne-grupe-o-obrazovanju-odraslih-za-2018.-godinu.pdf>)

3.4.2.2. Neformalno obrazovanje

Zakonom o obrazovanju odraslih u Crnoj Gori je neformalno obrazovanje prepoznato na način da je omogućena provjera znanje za stjecanje profesionalnih kvalifikacija bez obzira da li je ono stečeno formalnim ili neformalnim putem te je o njemu govoreno još u Zakonima o mladima i Strategiji za mlade 2017 – 2021. godine te u Zakonu o volontiranju. Obrazovni programi odraslih moraju biti uređeni po profesionalnim standardima i modulima, a da bi se utvrdila profesionalna kvalifikacija po završetku obuke se priprema ispit koji je u skladu s Katalogom ispita.⁸¹ No, konkretan zakon o neformalnom obrazovanju ne postoji u Crnoj Gori.

Neformalno obrazovanje prema Zakonu o obrazovanju odraslih postiže se kroz organizovano i planirano učenje radi stjecanja znanja ili unapređenja već postojećih znanja i vještina koje se mogu provjeravati ili dokazivati u postupku stjecanja stručnih kvalifikacija. Prema podacima iz Izvještaja za Crnu Goru trenutno djeluje 5.435 nevladinih organizacija.⁸² Akreditiranje nevladinih organizacija je u Crnoj Gori regulisano Zakonom o obrazovanju odraslih. No, i u Crnoj Gori postoji problem provođenja programa od strane nevladinih organizacija bez da su one licencirane. Prema podacima iz Izvještaja za Crnu Goru, najviše nevladinih organizacija je u Podgorici, među kojima je, također, i najveći broj licenciranih, što je posljedica nepoznavanja zakonskih procedura za registraciju i licenciranje. Probleme s kojima se susreće neformalno obrazovanje u Crnoj Gori možemo definisati kao: nepoznavanje zakonskih procedura za registraciju i licenciranje, finansiranje rada nevladinih organizacija. Kao dodatni problem se nameće *Stavka* u budžetu, gdje se neke od aktivnosti nevladinih organizacija finansiraju iz javnih fondova. Također, kao problem se javlja i neusklađenost procedure za akreditaciju i financiranja istog, jer su troškovi za akreditiranje mnogo veliki i nevladine organizacije ih snose same te je važno spomenuti da u Crnoj Gori nema kontrole kvalitete programa neformalnog obrazovanja za organizacije koje nisu

⁸¹ *Istraživanje o priznanju i potvrđivanju neformalnog obrazovanja u Evropskoj uniju, Zapadnom Balkanu i Turskoj, str. 12: Katalog ispita – Katalog ispita pripremljen je na osnovu standard zanimanja i standarda kvalifikacija, a usvaja ga Nacionalno vijeće za obrazovanje. Katalog ispita uključuje: naziv profesionalne kvalifikacije, uvjete koje mora ispunjavati osoba koja stiče profesionalnu kvalifikaciju, sadržaj testiranja, nivo težine, način i kriterij za testiranje, povezanost sa formalnim obrazovnim programom, bodove, uvjete koje mora da ispuni organizator obrazovanja odraslih i druge podatke od značaja za profesionalnu kvalifikaciju – preuzeto sa <https://www.ldamostar.org/wp-content/uploads/2021/02/YAMNFL-ISTRAZIVANJE.pdf>*

⁸² Bošković, Gordana; Đurišić, Marija; Đurković, Jadranka; Joksimović, Ivana; Lakić, Igor; Knežević, Lidija, *Obrazovanje odraslih u Crnoj Gori*, Izvještaj Radne grupe za 2018. godinu, Ministarstvo prosvjete Crne Gore, Podgorica, 2019, str. 18. (Dostupno na: <https://crnvo.me/wp-content/uploads/2021/02/Izvjestaj-Radne-grupe-o-obrazovanju-odraslih-za-2018.-godinu.pdf>)

akreditirane.⁸³ Po Zakonu o obrazovanju odraslih, neformalno obrazovanje je prepoznato kao jedan od glavnih oblika obrazovanja odraslih. Unutar Zakona o obrazovanju odraslih definirani su sljedeći programi neformalnog obrazovanja odraslih:

1. „Osposobljavanje, prekvalifikacija, dokvalifikacija, specijalizacija i stručno usavršavanje;
2. Sticanje i unapređenje ključnih vještina i ključnih kompetencija (strani jezici; crnogorski jezik za strance, korišćenje informaciono-komunikacionih tehnologija; preduzetništvo i dr.);
3. Sticanje znanja i vještina za građansku demokratiju, zaštitu životne sredine, održivi razvoj;
4. Život u porodici, uspješna društvena integracija, podizanje kvaliteta života, zdravstvena edukacija, socijalne vještine, treće životno doba.“⁸⁴

Neformalno obrazovanje u Crnoj Gori iziskuje širu ponudu. U Crnoj Gori su, prema Strategiji obrazovanja odraslih, nevladine organizacije prepoznate kao dio dijaloga u koji su uključene one, državne institucije, sindikati i poslodavci. Napredak na polju neformalnog obrazovanja u Crnoj Gori je vidan, no, nedostaje koordinacija među izvođačima ovog oblika obrazovanja, kao i niz statističkih evidencija koje bi doprinijele tačnijoj procjeni stanja s neformalnim obrazovanjem u Crnoj Gori.

3.4.3. Andragoška profesija u Crnoj Gori

„U Crnoj Gori je Savjet za obrazovanje odraslih 2006. godine usvojio Program andragoškog osposobljavanja nastavnog kadra koji radi u obrazovanju odraslih. Cilj ovog programa je bio dodatno osposobljavanje te upoznavanje polaznika odnosno nastavnika s karakteristikama odraslih osoba u procesu obrazovanja odraslih.“⁸⁵ Prema Zakonu o obrazovanju odraslih iz 2017. godine, andragoško osposobljavanje je definisano u Članu 21.a Zakona o obrazovanju odraslih, i to: „Andragoško osposobljavanje stiče se završavanjem programa andragoškog osposobljavanja, koji

⁸³ Bošković, Gordana; Đurišić, Marija; Đurković, Jadranka; Joksimović, Ivana; Lakić, Igor; Knežević, Lidija, *Obrazovanje odraslih u Crnoj Gori*, Izvještaj Radne grupe za 2018. godinu, Ministarstvo prosvjete Crne Gore, Podgorica, 2019, str. 35 – 38. (Dostupno na: <https://crnvo.me/wp-content/uploads/2021/02/Izvjestaj-Radne-grupe-o-obrazovanju-odraslih-za-2018.-godinu.pdf>)

⁸⁴ *Zakon o obrazovanju odraslih Crne Gore*, Član 14, „Službeni list Crne Gore“, br. 020/11 od 15.04.2011, 047/17 od 19.07.2017. (Dostupno na: <https://www.zzzcg.me/wpcontent/uploads/2018/01/Zakon-o-obrazovanju-odraslih.pdf>)

⁸⁵ Bošković, Gordana, *Andragoška edukacija – osnov uspješnog rada u obrazovanju odraslih*, Epale Crna Gora, 2016. <https://epale.ec.europa.eu/es/node/18375>

donosi nadležni savjet. Andragoško osposobljavanje organizuje Centar, na zahtjev kandidata. Nakon završenog osposobljavanja, Centar kandidatu izdaje potvrdu o andragoškoj osposobljenosti. Način i postupak sprovođenja andragoškog osposobljavanja i oblik i sadržaj potvrde iz Stava 3 ovog člana bliže se uređuje propisima Ministarstva.“⁸⁶ U Crnoj Gori je osnovan Centar za stručno obrazovanje 2003. godine u sklopu kojeg djeluje Odjel za obrazovanje odraslih. Centar u sklopu svoje djelatnosti obavlja dvanaest zadataka:

- 1) obavlja stručne poslove praćenja, analize i razvoja obrazovnog sistema;
- 2) u saradnji s ustanovom, radi na unapređivanju obrazovno-vaspitanog rada i utvrđuje kvalitet realizacije standarda obrazovno-vaspitanog rada;
- 3) obavlja pripremu stručnih zadataka o pitanjima o kojima odlučuju Nacionalni savjet i Ministarstvo;
- 4) obavlja stručne poslove u pripremi: obrazovnih programa, kataloga i standarda znanja, standarda zanimanja, standarda kvalifikacija, ispitnih kataloga za nacionalne stručne kvalifikacije, normativa i standarda nastavnih sredstava i opreme;
- 5) obavlja istraživanja;
- 6) obavlja savjetodavni rad u ustanovama u oblasti stručnog obrazovanja i obrazovanja odraslih i institucijama povezanim s vaspitanjem i obrazovanjem;
- 7) priprema obrazovno-vaspitne i pedagoško-metodske standarde udžbenika i priručnika za stručne predmete u stručnom obrazovanju;
- 8) priprema profesionalne standarde za nastavno i vaspitno osoblje;
- 9) organizuje stručno usavršavanje nastavnika i obuku direktora;
- 9a) organizuje državna takmičenja iz vještina za učenike stručnih škola;
- 10) predlaže mjere za razvoj i uvođenje novih nastavnih tehnologija i njihove primjene;
- 11) prati eksperimente;
- 12) obavlja i druge poslove, u skladu sa zakonom i aktom o osnivanju Centra.⁸⁷

Centar ima zaduženje da realizuje obuke iz andragoške oblasti i on je jedini koji izvodi takve vrste obuke, jer ni u Crnoj Gori nema katedre za andragogiju, gdje zaključujemo da se u Crnoj Gori

⁸⁶ *Zakon o obrazovanju odraslih Crne Gore*, Član 21 a., „Službeni list Crne Gore“, br. 020/11 od 15.04.2011, 047/17)

⁸⁷ *Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju Crne Gore*, „Sl. list RCG“, br. 64/2002, 31/2005 i 49/2007 i „Sl. list CG“, br. 4/2008 - dr. zakon, 21/2009 - dr. zakon, 45/2010, 40/2011 - dr. zakon, 45/2011, 36/2013 - odluka US, 39/2013, 44/2013 - ispr. i 47/2017 <https://www.paragraf.me/propisi-crnegore/opsti-zakon-o-obrazovanju-i-vaspitanju.html>

pridaje mala pažnja razvoju andragoške profesije u odnosu na ostale profesije zastupljene u formalnim programima obrazovanja.

3.5. Slovenija

Prema podacima UNICEF-a, u Sloveniji je stopa uključenosti u osnovno obrazovanje 100%. Slovenija pripada u grupu razvijenih zemalja i premašuje prosjeke drugih zemalja u regiji jugoistočne Europe.⁸⁸ Obrazovanje odraslih se u Sloveniji nazire još dok je bila u sastavu Jugoslavije. Obrazovni proces je u tom periodu imao drugačiji položaj u odnosu na današnji. Obrazovanje odraslih u Sloveniji u historiji je bilo u sistemu odgoja i obrazovanja. Njegova realizacija je pretežno bila u radničkim i narodnim sveučilištima, što je jedna od karakteristika obrazovanja i u Hrvatskoj. Osim njih, nosioci obrazovnog procesa u Sloveniji su još bili i centri za obrazovanje kadrova, srednje stručne škole, visoke škole te centri za kulturu i obrazovanje u andragoškim školama. Obrazovanje u Sloveniji je imalo kompenzacijski karakter, no, nije bilo sistemski uređeno. Obrazovne institucije su postojale, no, nisu imale dovoljno razvijenu infrastrukturu. Njihovi obrazovni programi su bili nerazvijeni i neravnomjerno dostupni korisnicima. Kroz historiju obrazovanje odraslih u Sloveniji nije bilo pravno regulisano na adekvatan način, što je dodatno doprinosilo otežanom položaju obrazovanja u vidu javne službe. U tranzicijskom periodu obrazovanje u Sloveniji se susrelo s nizom reformi i preduzetim koracima koji su vodili ka poboljšanju položaja ove oblasti. Svi koraci su bili usmjereni ka modernizaciji obrazovanja nastojeći se riješiti problema iz prošlosti. Slovenija zvanično s promjenama na polju obrazovanja počinje 1994. godine, kada je izrađen dokument pod nazivom "Bijela knjiga".⁸⁹ Na ovom dokumentu je radio niz stručnjaka, cijeli koncept je nastojao raditi u skladu s trendovima obrazovanja i po filozofiji cjeloživotnog učenja. U ovom dokumentu obrazovanje odraslih je bilo u izuzetno povoljnom položaju. Nakon izlaska Slovenije iz Jugoslavije, sistem obrazovanja odraslih je bio dio obrazovnog sistema koji je finansiran iz državnog budžeta. Obrazovanje odraslih se shvatalo kao značajna komponenta društvenog razvoja. Promjene na obrazovnom polju unutar Slovenije imale su i međunarodnu podršku. Slovenija kao država iznimno radi na poboljšanju obrazovanja odraslih iako se i sama susreće s velikim brojem niskokvalificiranog

⁸⁸ Dolenc, Danijela 2009, Razvoj socijalne dimenzije u obrazovanju: izvještaj za Sloveniju, Centar za istraživanje i razvoj obrazovanja, strana 4, Zagreb (Dostupno na: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/kroatien/06849.pdf>)

⁸⁹ Ministarstvo za školstvo in šport, *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji*, Ljubljana: Zavod RS za školstvo, 2011. (Dostupno na: http://pefprints.pef.uni-lj.si/1195/1/bela_knjiga_2011.pdf)

stanovništva. Trenutno je uključena u izradu novog dokumenta pod nazivom Nacionalni master plan za obrazovanje odraslih za period 2021 – 2030. Zadatak ovog dokumenta je dopuna Zakona o obrazovanju odraslih Republike Slovenije. Aktivno se radi na usklađivanju obrazovanja odraslih s potrebama tržišta rada, među kojima se kao ključan projekat nazire uspostava centara za razvoj ljudskih resursa i jačanje ključnih kompetencija zaposlenih osoba. Problemi s kojima se Republika Slovenija trenutno susreće su nizak stepen odziva stanovništva na programe obrazovanja odraslih, gdje se prema izvještajima Evropske komisije navodi projekat “Osnovna škola za sve”, gdje je jako mali odziv učesnika, što dodatno otežava i finansiranje istog.⁹⁰ Dokumenti koji uređuju obrazovanje odraslih su: Zakon o obrazovanju odraslih Republike Slovenije, Rezolucija o Nacionalnom programu obrazovanja odraslih Republike Slovenije za period 2013 – 2020, Zakon o organizaciji i finansiranju obrazovanja i osposobljavanja iz 2003. godine, Zakon o strukovnom i stručnom obrazovanju iz 2006. godine i Zakon o visokom obrazovanju iz 2006. godine. Slovenija aktivno radi na priznavanju i certificiranju neformalno stečenih znanja, kompetencija i vještina, što predstavlja veliki izazov za Sloveniju.

3.5.1. Finansiranje obrazovanja u Republici Sloveniji

Finansiranje osnovnog obrazovanja odraslih se vrši iz državnog budžeta Slovenije u skladu s potrebama izvođača programa. Također, sredstva za finansiranje obrazovanja odraslih se izdvajaju i iz proračna lokalnih organizacija, od poslodavaca, putem različitih donacija, od samih učesnika. Sredstva koja je omogućila država se dodjeljuju na temelju javnog konkursa. O veličini odobrenih sredstava odlučuje državni zbor ili vlada.

3.5.2. Programi obrazovanja u Sloveniji

I u Sloveniji, kao i u drugim državama, imamo oblike formalnog, neformalnog i informalnog učenja. Osnovno obrazovanje odraslih u Sloveniji se može sticati u osnovnim školama, centrima za obrazovanje odraslih, narodnim sveučilištima i drugim institucijama namijenjenim za ovu vrstu obrazovanja. Osim državnih, tu su i pravne institucije za obrazovanje odraslih, koje u svom

⁹⁰ European Commission, Education and Training Monitor 2020, Slovenia, 2020. (Dostupno na: <https://op.europa.eu/webpub/eac/education-and-training-monitor-2020/countries/slovenia.html>)

programu nude različite obrazovne usluge u skladu s formalnim, neformalnim i informalnim oblicima obrazovanja. U Sloveniji je veliki broj ovakvih institucija koje nude usluge dokvalifikacije, prekvalifikacije, opsimenjavanja, specijalnih programa za nezaposlene i drugih oblika obrazovanja odraslih. U Sloveniji je veoma poznat sistem menadžerskog obrazovanja, koji je razvijen unutar centara Gospodarske komore Slovenije. Također, važan segment obrazovanja su udruženja i društvene organizacije koje u sklopu svojih programa provode andragoške aktivnosti.

3.5.2.1. Formalno obrazovanje

Formalni oblik čine osnovnoškolsko obrazovanje odraslih i javnovažeći programi za obrazovanje odraslih u Republici Sloveniji.

Obrazovanje odraslih u Republici Sloveniji se odvija u javnim organizacijama za obrazovanje odraslih koje su akreditirane od strane Ministarstva obrazovanja, nauke i sporta u Republici Sloveniji. Osnovnoškolski program je namijenjen osobama koje nisu završile osnovnu školu u redovnom obrazovnom procesu. Nakon završetka, polaznici stižu važeće obrazovanje. Osnovnoškolsko obrazovanje odraslih se provodi dva puta godišnje u dva upisna roka. Za učesnike je obrazovanje besplatno do najviše dva puta. Obim i sadržaj programa utvrđeni su zakonskim i podzakonskim propisima.⁹¹ Osim osnovne škole, Republika Slovenija izvodi još i grupu javno priznatih programa za odrasle po kojima se dobija javno priznato obrazovanje.

Drugi oblik su javno priznati obrazovni programi za odrasle koji su namijenjeni strukovnim zanimanjima. Osnovni cilj ovih programa jeste povećanje pismenosti stanovništva te doprinos razvoju većeg broja obrazovanog odraslog stanovništva. Ovaj oblik obrazovanja izvode pravna lica koja su upisana u registar Ministarstva prosvjete, nauke i sporta Republike Slovenije. Obrazovanje po javnovažećim obrazovnim programima se uzima u obzir prilikom daljnjeg obrazovanja, ali po njegovom završetku se ne dobija dodatna kvalifikacija ni stručno zvanje. Prema podacima Ministarstva prosvjete, nauke i sporta Republike Slovenije, u Sloveniji je nastala lista javnovažećih programa koju sačinjava ukupno 16 programa, među kojima su različita

⁹¹ Republika Slovenija Gov.si, *Izobraževanje odraslih po izobraževalnih programih, oblikovanih posebej za odrasle, Ljubljana*, Sektor za izobraževanje odraslih, Ministarstvo za izobraževanje, znanost in šprt, Direktora za Srednje in višje šolstvo ter izobraževanje odraslih, 2020. (Dostupno na: <https://www.gov.si teme/vpis-in-financiranje-izobrazevanja-odraslih/>)

osposobljavanja, a veći dio ovog popisa zauzimaju strani jezici. Prema članu 18. Zakona o obrazovanju u Republici Sloveniji, ovaj vid programa obavljaju pravna lica koja su upisana u registar izvođača ovih programa, što je jedan od uvjeta za ovaj oblik obrazovanja odraslih.⁹²

3.5.2.2. *Neformalno obrazovanje*

Neformalno obrazovanje u Republici Sloveniji je namijenjeno osobama koje žele da steknu dodatna znanja iz određenih oblasti uz napomenu da neformalno obrazovanje u Republici Sloveniji nije javno priznato obrazovanje te da se po završetku nekog neformalnog programa ne dobija zvanje ili neka dodatna kvalifikacija. To je program opšteg obrazovanja, prema kojem se ne stiče javno važeće obrazovanje stručna ili dodatna kvalifikacija.⁹³

Slovenija ima nekoliko zakona kojima je regulirano neformalno obrazovanje. Priznavanje neformalnog obrazovanja je omogućilo mnogima da dokažu svoje učešće u neformalnim programima. Prema Članu 21. Zakona o obrazovanju odraslih kao neformalni programi obrazovanja su definisani sljedeći:

1. sticanje i podizanje nivoa pismenosti i osnovnih sposobnosti,
2. unapređenje opšteg obrazovanja,
3. međugeneracijska saradnja,
4. promocija aktivnog građanstva i društveno odgovornog ponašanja,
5. izgradnja zajednice i rad u njoj,
6. učenje u zajednici, koje omogućava povezivanje učenja s promenama u okruženju,
7. održivi razvoj i zelena ekonomija,
8. zdrav način života,
9. očuvanje i jačanje nacionalnog identiteta,
10. jačanje kulturne svijesti i izražavanja, interkulturalni dijalog i suživot različitih kultura i
11. druge sadržaje definisane nacionalnim programom obrazovanja odraslih.⁹⁴

⁹² *Zakon o izobražavanju odraslih (ZIO-1)*, Člen 18, „Uradni list RS“, št. 6/18 in 189/20 – ZFRO. (Dostupno na: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO7641>)

⁹³ *Zakon o izobražavanju odraslih (ZIO-1)*, Člen 2, „Uradni list RS“, št. 6/18 in 189/20 – ZFRO. (Dostupno na: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO7641>)

⁹⁴ *Zakon o izobražavanju odraslih (ZIO-1)*, Člen 21, „Uradni list RS“, št. 6/18 in 189/20 – ZFRO. (Dostupno na: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO7641>)

Slovenija ima strategiju neformalnog obrazovanja koja je usmjerena ka što kvalitetnijem pružanju programa neformalnog obrazovanja te pronalasku njegovih polaznika. Finansiranje neformalnog oblika obrazovanja se u Republici Sloveniji vrši iz većinom nejavnih sredstava. Ukoliko se ono vrši iz javnih fondova, u pozivima za finansiranje ovaj segment se posebno definiše. Kadar koji izvodi neformalni oblik obrazovanja se finansira iz javnih prihoda i mora imati minimalno znanje iz oblasti obrazovanja odraslih koje je određeno zakonom. Kao nedostatak neformalnog obrazovanja u Sloveniji nameće se nepriznavanje nekih aktivnosti kao programa stručne kvalifikacije.

3.5.3. Andragoška profesija u Sloveniji

U Sloveniji je 1991. godine osnovana krovna organizacija za obrazovanje odraslih. Ta organizacija je Andragoški centar Republike Slovenije. Glavni cilj ovog centra je usmjeren ka obrazovanju odraslih osoba u skladu s principima Rezolucije o nacionalnom programu obrazovanja u Republici Sloveniji za period 2013 – 2020. godine. Osim ove rezolucije, njegove aktivnosti su usmjerene ka implementaciji ciljeva i drugih evropskih dokumenata iz ove oblasti. Rad centra je zasnovan na propisima dva zakona: Zakona o obrazovanju odraslih te Zakona o organizaciji i finansiranju obrazovanja. Od 2013. godine ovaj centar unutar Slovenije ima ulogu nacionalnog koordinatora Evropskog programa učenja. Zadatak centra je priprema i implementacija edukativnih programa iz oblasti obrazovanja odraslih te podizanje svijesti o važnosti cjeloživotnog učenja i neformalnog obrazovanja. U Sloveniji, pri Univerzitetu u Ljubljani, ima studij andragogije, čiji su prvi studenti upisani u akademskoj godini 1993/1994. godini. Te godine je na Univerzitetu u Ljubljani razdvojen dotadašnji program na andragogiju i pedagogiju. Andragogija je kasnije usvojena na univerzitetima u Mariboru, Novoj Gorici i Novom Mestu u okviru zajedničkog pedagoško-andragoškog programa, koji je bio namijenjen nastavnicima u srednjim školama te nastavnicima u osnovnim školama. Značajna obnova andragoškog programa na Univerzitetu se desila 2007. godine kada je izvršena nadopuna predmeta.

4. KOMPARATIVNA ANALIZA INSTITUCIONALNOG SISTEMA OBRAZOVANJA ODRASLIH U BOSNI I HERCEGOVINI I ZEMLJAMA REGIONA

4.1. Institucionalni sistem obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini

Kroz historiju se obrazovanje odraslih u Bosni i Hercegovini odvijalo u institucijama narodnih i radničkih univerziteta. U socijalističkom periodu ove institucije su provodile glavne aktivnosti iz oblasti obrazovanja odraslih te su time uključivale i programe političkog obrazovanja. Dolaskom demokratskog sistema, došlo je do promjene i u obrazovnim institucijama, pa su tako aktivnosti s radničkih i narodnih univerziteta prebačene na lokalne organizacije i državne institucije. Prema izvještajima DVVI⁹⁵, danas se u Bosni i Hercegovini nalazi više od 150 akreditiranih organizacija i institucija za provedbu obrazovanja odraslih. U Bosni i Hercegovini se upravljanje obrazovanjem odraslih provodi na dva načina, odnosno po dva modela. U Republici Srpskoj i Brčko distriktu odvija se po centraliziranom modelu, dok je u Federaciji Bosne i Hercegovine na snazi decentralizirani model, gdje centraliziranu ulogu imaju kantoni zbog administrativnog uređenja Federacije. Shodno tome, potpunu nadležnost u obrazovanju odraslih imaju Republika Srpska, svih 10 kantona Federacije Bosne i Hercegovine i Brčko distrikt.

Na nivou cijele Bosne i Hercegovine nadležnost u oblasti obrazovanja odraslih pripada: Ministarstvu civilnih poslova Bosne i Hercegovine, Agenciji za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, Agenciji za razvoj visokog obrazovanja i osiguranja kvalitete, Centru za informiranje i priznavanje dokumenata u oblasti visokog obrazovanja, Rektorskoj konferenciji Bosne i Hercegovine te Vijeću za opće obrazovanje u Bosni i Hercegovini.⁹⁶

Ministarstvo civilnih poslova je institucija izvršne vlasti koja je jedina takve prirode na nivou Bosne i Hercegovine. Prema Članu 42 Okvirnog zakona o visokom obrazovanju Bosni i Hercegovini ono je nadležno za: “za sprovođenje ovog Zakona i za koordinaciju i razvoj visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini, uz konsultacije s drugim nadležnim ministarstvima, promociju integracije nastavnog i istraživačkog rada i stimulaciju istraživačkih programa na univerzitetima, promociju mobilnosti studenata i osoblja u oblasti visokog obrazovanja u Evropi i svijetu,

⁹⁵ Isanović Hadžiomerović Amina; Pfanzelt Andreas; Pfanzelt Hannah, Studija o učenju i obrazovanju odraslih u Bosni i Hercegovini, DVV International, Forma Graf, Sarajevo, str. 54. (Dostupno na: https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/Publications/Studija_BSC_bosnia_-_BiH.pdf)

⁹⁶ *Strateška platforma razvoja obrazovanja odraslih u kontekstu cjeloživotnog učenja u Bosni i Hercegovini 2014 – 2020*, 2014, strana 6 (Dostupno na: <https://aposo.gov.ba/sadržaj/uploads/Strate%C5%A1ka-platforma-razvoja-obrazovanja-odraslih-u-kontekstu-cjelo%C5%BEivotnog-u%C4%8Denja-u-bih-za-razdoblje-2014.-2020..pdf>)

promociju veza između visokoškolskih ustanova u Bosni i Hercegovini i visokoškolskih ustanova u regionu i svijetu, promociju jednakih mogućnosti pristupa visokom obrazovanju, stručnom razvoju i obuci, cjeloživotnom učenju i svim drugim aspektima visokog obrazovanja, podržavanje i podsticanje jačih veza između sektora visokog obrazovanja, industrije, privrede i društva.“⁹⁷ Svoje aktivnosti Ministarstvo provodi pomoću Konferencije ministara obrazovanja u Bosni i Hercegovini, koja predstavlja najviše savjetodavno tijelo za koordinacijske aktivnosti iz oblasti obrazovanja u Bosni i Hercegovini. Specifičnost djelovanja ove Konferencije je u tome što ona svojim aktivnostima ne ulazi u Ustav i druge zakone u oblasti obrazovanja. Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje ima u svojoj oblasti provedene aktivnosti koje se odnose na uspostavljanje standarda znanja te ocjenjivanja postignutih rezultata, kao i razvoj nastavnih planova i programa iz oblasti predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja. Ona prati standard i kvalitetu srednjeg stručnog obrazovanja uključujući i obrazovanje odraslih. Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvalitete ima nadležnosti utvrđivanja kriterija za akreditaciju visokoškolskih ustanova u Bosni i Hercegovini. Prema Okvirnom zakonu o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini, ona je zadužena za donošenje minimalnog standarda i objavu liste akreditiranih visokoškolskih ustanova. Centar za informiranje i priznavanje dokumenata u oblasti visokog obrazovanja ima nadležnost za priznavanje visokoškolskih kvalifikacija u Bosni i Hercegovini po standardima Lisabonske konvencije o priznavanju visokoškolskih kvalifikacija. Savjetodavno tijelo na nivou Bosne i Hercegovine koje utvrđuje i zastupa zajedničke interese svih rektora licenciranih i akreditiranih univerziteta i sveučilišta u Bosni i Hercegovini je Rektorska konferencija ili Rektorski zbor Bosne i Hercegovine, a tu je još i Vijeće za opće obrazovanje u Bosni i Hercegovini, u čijoj nadležnosti su analiza i praćenje predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja.

4.1.1. Institucionalni sistem obrazovanja u Republici Srpskoj

Prethodno smo naglasili da je u ovom entitetu centralizovani sistem obrazovanja odraslih, gdje glavnu ulogu ima Ministarstvo prosvjete, kulture i sporta Republike Srpske, čije su nadležnosti jasno definisane Zakonom o republičkoj upravi Republike Srpske.⁹⁸ Na nivou Republike Srpske,

⁹⁷ *Okvirni zakon o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini*, Član 42. „Sl. glasnik BiH“, br. 59/2007 i 59/2009. (<https://www.paragraf.ba/propisi/bih/okvirni-zakon-o-visokom-obrazovanju-u-bosni-i-hercegovini.html>)

⁹⁸ *Zakon o republičkoj upravi*, Član 19. „Sl. glasnik RS“, br. 115/2018, 111/2021, 15/2022 i 56/2022. (Dostupno na: <https://www.paragraf.ba/propisi/republika-srpska/zakon-o-republickoj-upravi.html>)

na osnovu Zakona o republičkoj upravi Republike Srpske oformljen je Zavod za obrazovanje odraslih koji je jedina institucija ove vrste na nivou cijele Bosne i Hercegovine. On se nalazi u sastavu Ministarstva prosvjete i kulture Republike Srpske, a njegovi zadaci su iz oblasti razvoja programa obrazovanja odraslih, provođenja programa obrazovanja odraslih, praćenja i vrednovanja programa, uspostave kriterija za ocjenu kvalitete programa i dr. U sklopu Ministarstva nalazi se i Republički pedagoški zavod Republike Srpske koji obavlja sve poslove savjetodavnog i stručnog karaktera iz oblasti predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja.

4.1.2. Institucionalni sistem obrazovanja na nivou Brčko distrikta

Na nivou Brčko distrikta za obrazovanje odraslih je nadležan Odjel za obrazovanje Vlade Brčko distrikta Bosne i Hercegovine. Ovaj odjel obavlja sve poslove koji se odnose na provedbu zakonskih propisa. U sklopu ovog odjela nalazi se i Pedagoška institucija, koja provodi aktivnosti stručnog nadzora i unapređenja odgojno-obrazovnih djelatnosti na nivou Distrikta unutar Bosne i Hercegovine.

4.1.3. Institucionalni sistem obrazovanja na nivou Federacije Bosne i Hercegovine

Na nivou Federacije Bosne i Hercegovine je uspostavljen decentralizirani model u kojem nadležnosti pripadaju svakom od kantona pojedinačno. Na nivou Federacije nalazi se Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, koje ima zadatak da vrši aktivnosti administrativnog karaktera te stručne i druge aktivnosti propisane Zakonom o federalnim ministarstvima i drugim tijelima federalne uprave.⁹⁹ Također, svaki od kantona ima svoje kantonalno/županijsko ministarstvo prosvjet, što znači da ih na nivou Federacije ima ukupno deset. Na nivou Federacije se, također, nalazi pet temeljnih pedagoških zavoda i jedan zavod za školstvo. Pedagoški zavodi se nalaze u Tuzlanskom, Hercegovačko-neretvanskom, Unsko-sanskom, Bosansko-podrinjskom i Zeničko-dobojskom kantonu, a zavod za školstvo se nalazi u Sarajevskom kantonu. Osnovni zadaci pedagoških zavoda su razvoj planova i programa te uvođenje novih metoda i tehnika u obrazovanje i usavršavanje kvalifikacija nastavnčkog kadra.

⁹⁹ Zakon o Federalnim ministarstvima i drugim tijelima Federalne uprave, Član 12. (Dostupno na: <https://fbihvlada.gov.ba/bosanski/sastav%20vlade/zakon%20o%20ministarstvima.php>)

4.2. Institucionalni sistem Hrvatske

Institucionalni sistem obrazovanja odraslih u Hrvatskoj je uređen po centralizovanom modelu. Zakon o obrazovanju odraslih iz 2007. godine odredio je tri tijela na nivou Hrvatske koja su nadležna za aktivnosti iz oblasti obrazovanja odraslih. Ta tri tijela su: Ministarstvo znanosti i obrazovanja, Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih te Vijeće za obrazovanje odraslih. Ministarstvo znanosti i obrazovanja provodi aktivnosti upravnog i inspeksijskog karaktera nad ustanovama koje provode obrazovanje odraslih. Vijeće za obrazovanje odraslih je savjetodavno tijelo Vlade Republike Hrvatske i ima zadatak da prati i predlaže mjere za razvoj obrazovanja odraslih u Republici Hrvatskoj. Zadaci vijeća, prema Zakonu o obrazovanju odraslih iz 2007. godine, su još i predlaganje zakona i programa finansiranja iz budžeta Republike Hrvatske.¹⁰⁰ Zadaci Agencije za obrazovanje odraslih su, također, utemeljeni Zakonom o obrazovanju odraslih. Njena nadležnost je praćenje i razvoj te aktivnosti usmjerene ka poboljšanju obrazovanja odraslih u Republici Hrvatskoj. Prema Članu 23. Zakona o obrazovanju odraslih, ona je nadležna za razvojne i analitičke poslove, vršenje nadzora nad stručnim radom ustanova te osposobljavanje i stručno usavršavanje andragošskog kadra, praćenje i ocjenjivanje programa, održavanje baze podataka o obrazovanju odraslih, utvrđivanje kriterija za uspostavu nadzora i provedbu sistemskog finansiranja odraslih.¹⁰¹ Rad Agencije je dodatno definisan Zakonom o Agenciji za strukovno obrazovanje odraslih iz 2010. godine, po kojem je Agencija nadležna za „razvoj, planiranje, organizaciju, provođenje, nadzor i unapređenje sistema stručnog i obrazovanja odraslih.“¹⁰² Hrvatska ima veoma složen sistem obrazovanja, koji je povezan i s drugim djelatnostima unutar državnih institucija.

Državne institucije su nosioci glavnih odluka uz prisustvo državnih tijela Vlade, Ministarstava, Sabora, Hrvatske gospodarske komore, Hrvatskog zavoda za zapošljavanje te Hrvatske obrtničke komore. Osim državnih institucija u hrvatskom sistemu u pogledu obrazovanja odraslih veoma važnu ulogu zauzimaju Hrvatsko andragoško društvo te Zajednica ustanova za obrazovanje odraslih. Hrvatsko andragoško društvo je organizacija koju čine stručnjaci iz oblasti obrazovanja

¹⁰⁰ Zakon o obrazovanju odraslih Republike Hrvatske, Član 21, „Narodne novine“ br. 17/2007. (Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2007_02_17_668.html)

¹⁰¹ Zakon o obrazovanju odraslih Republike Hrvatske, Član 23, „Narodne novine“, br. 17/2007. (Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2007_02_17_668.html)

¹⁰² Zakon o agenciji za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih, Član 4, „Narodne novine“, br. 24/2010. (Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2010_02_24_573.html)

odraslih. Njihov zadatak je razvoj andragoške prakse, unapređenje formalnog i neformalnog oblika obrazovanja te organizacija različitih aktivnosti koje su namijenjene proširenju andragoške profesije, dok je uloga Zajednice ustanova međusobno povezivanje svih institucija na nivou Hrvatske, a i šire. U Hrvatskoj se obrazovanjem odraslih još bave: osnovne škole, srednje škole, stručna udruženja i organizacije, sindikati, poslodavci, političke stranke, vjerske institucije, pučka otvorena učilišta javnog i privatnog karaktera te centri za obrazovanje pri raznim kompanijama, kao i škole stranih jezika. Neki se obrazovanjem odraslih bave direktno, a neki indirektno. Iako institucionalni sistem djeluje raznovrsno, on nije toliko učinkovit, što se najbolje vidi kroz priznavanje neformalnog obrazovanja, načine finansiranja i druge faktore. Prema podacima iz Strategije obrazovanja odraslih iz 2007. godine, u Hrvatskoj postoje ukupno 82 pučka učilišta te 7 narodnih sveučilišta.

4.3. Institucionalni sistem obrazovanja Crne Gore

Obrazovanje odraslih u Crnoj Gori je uređeno po centralizovanom modelu i dio je jedinstvenog obrazovnog sistema. Glavno tijelo zaduženo za planiranje, implementaciju unapređenje i razvoj obrazovne politike u Crnoj Gori jeste Ministarstvo prosvjete Crne Gore. Osim Ministarstva, na području Crne Gore djeluje i Centar za stručno obrazovanje. Njegov zadatak je realizacija aktivnosti usmjerenih ka razvoju obrazovanja odraslih uključujući u proces promocije poslodavce, državne institucije, nevladine organizacije. Osim Centra, značajnu ulogu u promociji obrazovanja odraslih zauzima i Zavod za školstvo, koji radi na aktivnostima promocije i razvoja obrazovanja odraslih. Također, tu je Ispitni centar, čije su aktivnosti usmjerene ka provjeri znanja i vještina odraslih s ciljem sticanja nacionalne stručne kvalifikacije. U oblasti obrazovanja u Crnoj Gori su na osnovu Zakona iz 2011. godine osnovana dva tijela, koja ujedno predstavljaju i dva najvažnija stručna tijela u oblasti obrazovanja i stručne kvalifikacije na području Crne Gore, a oni su Nacionalni savjet za obrazovanje i Savjet za kvalifikacije. Savjet za kvalifikacije je u svom sastavu osnovao nekoliko sektorskih komisija, čije su aktivnosti usmjerene ka povezivanju obrazovanja i privrede. Nacionalni savjet sačinjavaju predstavnici javnog i civilnog sektora. Radom ovih institucija osigurava se holistički pristup, transparentnost te uska povezanost potreba tržišta rada i obrazovnog procesa. Tu je i Ispitni centar, čiji je zadatak provjera postignutih znanja i vještina kod polaznika. Važno je napomenuti da u Crnoj Gori nema naučno-istraživačke institucije koja se bavi isključivo obrazovanjem odraslih.

4.4. Institucionalni sistem obrazovanja Srbije

U Srbiji glavnu odgovornost za razvoj i sprovođenje politika obrazovanja odraslih pripada Ministarstvu prosvete, nauke i tehnološkog razvoja. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja obavlja poslove državne uprave koji se odnose na: istraživanje, planiranje i razvoj predškolskog, osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja i učeničkog i studentskog standarda; dopunsko obrazovanje dece domaćih državljana u inostranstvu; upravni nadzor u predškolskom, osnovnom, srednjem i visokom obrazovanju i učeničkom i studentskom standardu; učešće u izgradnji, opremanju i održavanju objekata predškolskog, osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja i učeničkog i studentskog standarda od interesa za Republiku Srbiju; stručno-pedagoški nadzor u predškolskom, osnovnom i srednjem obrazovanju i učeničkom standardu; organizaciju, vrednovanje rada i nadzor nad stručnim usavršavanjem zaposlenih u prosveti; nostrifikaciju i ekvivalenciju javnih isprava stečenih u inostranstvu; unapređenje društvene brige o obdarenim učenicima i studentima; unapređenje društvene brige o učenicima i studentima s posebnim potrebama, stvaranje uslova za pristup i realizaciju projekata iz delokruga tog ministarstva koji se finansiraju iz sredstava pretpristupnih fondova Evropske unije, donacija i drugih oblika razvojne pomoći, kao i druge poslove određene zakonom. Važnu ulogu u obrazovanju odraslih ima i Vlada Republike Srbije, koja je uspostavila dva tijela: Nacionalni savjet te Savjet za stručno obrazovanje i obrazovanje odraslih, a njihov značaj je u nadzoru, praćenju i koordinaciji obrazovanja te u praćenju i zadovoljavanju potreba svih partnera. Na osnovu Zakona o visokom obrazovanju u Srbiji je oformljen Nacionalni savjet za visoko obrazovanje, čiji su glavni zadatak aktivnosti usmjerene ka razvoju i unapređenju kvalitete visokog obrazovanja.¹⁰³ Važnu ulogu imaju i dva zavoda u Srbiji, a oni su Zavod za vrednovanje kvalitete obrazovanja i vaspitanja te Zavod za unapređenje obrazovanja i vaspitanja. Zavod za vrednovanje kvalitete obrazovanja je osnovala Vlada s ciljem da procijeni kvalitetu obrazovanja, dok je drugi zavod osnovala Republika Srbija, s ciljem da unaprijedi kvalitetu obrazovanja u oblasti predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja.

¹⁰³ *Zakon o visokom obrazovanju*, Član 12: Nadležnosti nacionalnog saveta, „Sl. glasnik RS“, br. 88/2017, 73/2018, 27/2018 - dr. zakon, 67/2019, 6/2020 - dr. zakoni, 11/2021 - autentično tumačenje, 67/2021 i 67/2021 - dr. zakon (Dostupno na: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_visokom_obrazovanju.html)

4.5. Institucionalni sistem obrazovanja Sjeverne Makedonije

Na području Sjeverne Makedonije oformljen je institut pod nazivom “Community Development Institute“, koji predstavlja nacionalni institut za razvoj i obrazovanje. Njegove aktivnosti su usmjerene ka promociji cjeloživotnog učenja i obrazovanja odraslih. Također, u Sjevernoj Makedoniji je oformljena Mreža cjeloživotnog učenja, koja predstavlja grupu koja je sastavljena od pružalaca usluga i promocije obrazovanja odraslih i cjeloživotnog učenja na području Sjeverne Makedonije. U Sjevernoj Makedoniji se nalazi i Centar za obrazovanje odraslih u Skoplju, koji predstavlja javnu ustanovu za obrazovanje odraslih, a osnovan je od strane Vlade Sjeverne Makedonije. Glavni cilj ovog Centra jeste promocija obrazovanja odraslih u skladu s Evropskim standardima. Centar bi trebao pružati kvalitetne usluge koje imaju za cilj unapređenje društva i društvene zajednice. Institucije Sjeverne Makedonije uključene u proces obrazovanja su:

- Centar za obrazovanje odraslih
- Savjet za obrazovanje odraslih osnovan od strane Vlade Sjeverne Makedonije kao savjetodavno tijelo koje predlaže strateška pitanja vezana za politiku razvoja obrazovanja odraslih;
- Ministarstvo prosvjete i nauke;
- Ministarstva rada i socijalne politike, privrede, lokalne samouprave;
- Centar za stručno obrazovanje, Zavod za razvoj obrazovanja, Državni ispitni centar;
- Agencije za zapošljavanje;
- Privredne komore Sjeverne Makedonije i Zanatlijska komora Sjeverne Makedonije
- Sindikati u Sjevernoj Makedoniji;
- Udruženje jedinica lokalne samouprave u Sjevernoj Makedoniji;
- Državni zavod za statistiku;
- Pružaoci obrazovanja odraslih;
- Univerziteti u Sjevernoj Makedoniji;
- Međunarodne institucije i organizacije u oblasti obrazovanja odraslih
- Nevladine organizacije

4.6. Institucionalni sistem obrazovanja Slovenije

Slovenija je prilikom koncipiranja mreže ustanova polazila od koncepta cjeloživotnog učenja i obrazovanja, u kojem je obrazovanje odraslih jedna od komponenti cjelokupnog sistema obrazovanja. Institucionalnu mrežu obrazovanja odraslih u Sloveniji čine Ministarstvo za obrazovanje, nauku i sport, narodna sveučilišta, osnovne i srednje škole, univerziteti, privatne ustanove za obrazovanje odraslih s javnim djelovanjem, različiti centri za obrazovanje odraslih u poduzećima, obrazovni centri u sastavu Gospodarske komore Slovenije, Andragoški centar, sveučilišta namijenjena za treću životnu dob te politička društva i sindikati. Glavnu ulogu u sistemu obrazovanja odraslih u Sloveniji imaju narodna sveučilišta. Na području Slovenije ovakvih sveučilišta ima ukupno četrdeset, a njih 37 čini Savez narodnih sveučilišta Slovenije. Ovaj Savez je krovna organizacija koja djeluje kao javna ustanova. Programska struktura ovih sveučilišta je dosta raznovrsna i čak doseže do neformalnih i informalnih oblika obrazovanja.

U sistemu institucija za obrazovanje odraslih u Sloveniji važnu ulogu ima Andragoški centar Slovenije. Njega je ustanovila Vlada Republike Slovenije. Ovo je nevladina neprofitna institucija, koja za cilj ima istraživanje i razvoj savjetovanja iz oblasti obrazovanja odraslih. Andragoški centar sprovodi niz aktivnosti koje se sastoje iz pripreme, provedbe istraživanje te izrade i provođenja normativnih okvira koji imaju za cilj unapređenje i međunarodnu saradnju u polju obrazovanja odraslih.

Značajnu ulogu, također, imaju sindikati, političke stranke, vjerske organizacije te nevladine organizacije koje nisu registrirane kao obrazovne institucije, ali vrše obrazovanje svojih djelatnika u cilju unapređenja raa svoje organizacije. Također, tu je i veliki broj organizacija koje izvode neformalne oblike obrazovanja.

4.7. Analiza podataka

Analizom prethodnih institucija u Bosni i Hercegovini i zemljama regiona te analizom zakonskih okvira koji dominiraju u kompariranim zemljama, uvidom u njihove programe obrazovanja odraslih i načine finansiranja ovih institucija, došli smo do podataka koje ćemo predstaviti u ovom dijelu rada i koristiti ih za obrazloženje naših stavova prilikom potvrđivanja ili odbacivanja postavljenih hipoteza u ovom istraživanju.

U Bosni i Hercegovini postoji ukupno trinaest budžeta namijenjenih za finansiranje obrazovanja. Sam proces finansiranja je razdijeljen po kategorijama. Prethodno smo spomenuli da se sredstva za finansiranje obrazovanja odraslih priskrbljuju iz javnih prihoda, sredstava poslodavaca, polaznika, fondova Evropske unije te drugih izvora, što ukazuje na postojanje novčanih sredstava za ovu kategoriju. Prema Izvještajima Agencije za statistiku vidna su „4 nivoa obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini, skupa s izvorima finansiranja i peti nivo koji je predstavljen kao neraspoređena kategorija.“¹⁰⁴ Među entitetima postoje znatne razlike u troškovima obrazovanja. „Republika Srpska na obrazovanje izdvaja 4% GDP-a, dok Federacija Bosne i Hercegovine izdvaja ukupno 6% GDP, a u Brčko distriktu se izdvaja oko 11,2% ukupnog budžeta Brčko distrikta.“¹⁰⁵ Izdvojena budžetska sredstva namijenjena su većinom za plate uposlenika, zapošljavanje, troškove materijala, a najmanji procenat je namijenjen za nova ulaganja, gdje vidimo nedostatak i potrebu za boljim strateškim planiranjem utroška postojećih i privređivanja novih sredstava. To ima negativan utjecaj na cijeli obrazovni sistem, a posebno na kategoriju obrazovanja odraslih koje u Bosni i Hercegovini ne predstavlja prioritetnu kategoriju za javne izdatke i finansiranje iz javnog sektora. Ovako uspostavljen način finansiranja bez jednakog pristupa svim kategorijama ima veoma negativan utjecaj na obrazovni proces odraslih. Ovaj stav potkrepljujemo prethodno spomenutim podacima dostupnim u Izvještaju Agencije za statistiku, gdje kategorija obrazovanja odraslih nije spomenuta. Ukoliko spada pod kategoriju „neraspoređenih sredstava“, mišljenja smo da namijenjena sredstva ove kategorije nisu dovoljna za kvalitetan razvoj ove oblasti obrazovanja, što nam ukazuje na nepostojanje posebno definirane stavke izdvojenih troškova za obrazovanje odraslih u Bosni i Hercegovini.

Negativan utjecaj na finansiranje obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini ima i neozbiljno shvatanje ovog oblika obrazovanja odraslih od strane nadležnih ministarstva, gdje niti jedno ministarstvo ne objavljuje javne konkurse za finansiranje aktivnosti iz ovog polja u vidu nepovratnih sredstava. U samoj analizi web-stranica nadležnih tijela za obrazovanje u Bosni i Hercegovini vidan je nedostatak finansijskih izvještaja za protekle periode ili su kategorije utroška upisane na način da nije moguće vidjeti koliko se tačno sredstava uzima za određene svrhe te da li su one uopće namijenjene za kategorije obrazovanja odraslih, čime hipotezu *Finansiranje*

¹⁰⁴ Demografija i socijalna statistika, Finansijska statistika obrazovanja. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2020. 2020, str 2. (Dostupno na:

https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2020/EDU_06_2018_Y1_0_BS.pdf)

¹⁰⁵ Isanović Hadžiomerović Amina; Pfanzelt Andreas; Pfanzelt Hannah, Studija o učenju i obrazovanju odraslih u Bosni i Hercegovini, DVV International, Forma Graf, Sarajevo, str. 47. (Dostupno na: https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/Publications/Studija_BSC_bosnia_-_BiH.pdf)

decentraliziranog institucionalnog sistema obrazovanja odraslih ima negativan utjecaj na državni budžet Bosne i Hercegovine. potvrđujemo, uz prethodno navedenu argumentaciju, dodajući da je potrebno poduzeti niz koraka kako bi se uspostavio održiv način finansiranja obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini. Sredstva za finansiranje jednim dijelom postoje, no nedostaju jasni koraci za usmjerenje tih sredstava i ozbiljno shvatanje kategorije obrazovanja odraslih od strane nadležnih institucija. Potrebno je uzimati ovu kategoriju kao zasebnu i dati joj poziciju kao i ostalim obrazovnim kategorijama. Kao važan argument navodimo i nepostojanje budžeta za obrazovanje odraslih namijenjenog samo za finansiranje obrazovanja odraslih unutar kantonalnog budžeta. Nakon uvida u politike obrazovanja odraslih u kompariranim zemljama uviđamo da se politike u oblasti obrazovanja odraslih u svim zemljama razvijaju u zakonodavnom i organizacionom smislu. Pozitivno je da u svim kompariranim zemljama postoje dokumenti koji regulišu obrazovanje odraslih te dokumenti koji su u skladu s razvojem cjeloživotnog učenja. Izuzetak je Bosna i Hercegovina kojoj nedostaju podzakonski akti na nivou kantona. Nedostatak među kompariranim zemljama je što nemaju posebne zakone koji isključivo reguliraju oblasti neformalnog obrazovanja odraslih.

Glede zastupljenosti andragoške profesije, vidjeli smo da bi dobar primjer za Bosnu i Hercegovinu bile Slovenija i Srbija, koje na univerzitetima imaju studijske programe andragogije, što bi bio jedan od elemenata koji bi se dao primijeniti u Bosni i Hercegovini. Sličnosti među državama su vidljive na sljedećim poljima: razvoju koncepta cjeloživotnog učenja, institucijama koje provode obrazovanje odraslih u programima za obrazovanje odraslih, načinu finansiranja te statusu neformalnog obrazovanja. Da bismo bilo koju politiku kompariranih zemalja primijenili u Bosni i Hercegovini prepreka je administrativno uređenje zemlje, po čemu se Bosna i Hercegovina mnogo razlikuje od drugih kompariranih zemalja. Također, problemi unutar Bosne i Hercegovine su političke prirode koji su u mnogočemu prepreka, pa smatramo da bi bili i u prihvatanju obrazovne politike bilo koje od zemalja koja su bile predmet istraživanja. Mišljenja smo da su obrazovne politike kompariranih zemalja slične i da bi se njihovi elementi ili one u cijelosti mogle primijeniti u drugim zemljama koje su predmet komparacije, no, kao glavni argument za odbacivanje hipoteze *Politike obrazovanja odraslih nekih od kompariranih zemalja lako su primjenjive u Bosni i Hercegovini.* navodimo kompleksno administrativno uređenje Bosne i Hercegovine, koje za sobom povlači zakonsku regulativu koja bi morala biti jednaka na nivou cijele države.

Događaji iz prošlosti su na području Evrope su u velikoj mjeri utjecali na današnje stanje država na ovom području. Jedna od tih država je i Bosna i Hercegovina, tranzicijska država, čije su

postojanje obilježile reforme državnog sistema, a čije posljedice osjećamo na svim poljima. Ciljevi dosadašnjih reforma unutar Bosne i Hercegovine usmjereni su ka zadovoljavanju evropskih standarda i pristupu Evropskoj uniji. Ustavom Bosne i Hercegovine, ona je razdijeljena na tri dijela, koja su dodatno razdijeljena na manje administrativne jedinice, što se negativno odražava na sve oblasti, među kojima je i obrazovanje. Na obrazovanje se negativno odrazio decentralizovani institucionalni sistem, gdje svaka administrativna jedinica ima svoje institucije, što se negativno reflektuje na jednak razvoj obrazovanja među administrativnim jedinicama, naprimjer: u Republici Srpskoj je Zakon o obrazovanju donesen mnogo ranije u odnosu na Federaciju Bosne i Hercegovine. Tu se također možemo osvrnuti i na kantone, koji nisu u istom vremenskom intervalu usvojili zakone iz oblasti obrazovanja. Reforme su vidne na svim administrativnim jedinicama, no, ovakva podijeljenost države znatno usporava bilo kakav napredak. Dodatno, reformske procese otežava ekonomska situacija naše zemlje, koja je praćena velikom stopom nezaposlenosti, odlaskom radno sposobnog stanovništva te nezadovoljstvom građana, što umanjuje želju za napretkom i aktivnijim uključivanjem u bilo kakav vid aktivnosti. Navedeni problemi utječu na obrazovanje odraslih u Bosni i Hercegovini, što nam pokazuje mala uključenost stanovništva u obrazovanju, nezainteresiranost stanovništva ili jednostavno nedostatak novčanih sredstava za obrazovanje.

Također, važno je napomenuti da je Bosna i Hercegovina država na putu ka Evropskoj uniji, što dodatno iziskuje zakonodavne reforme na svim nivoima. U Bosni i Hercegovini jasno je vidljivo da zakonska regulativa postoji, no, veliki problem predstavlja njena implementacija. Prilikom analize zakonskih okvira uvidjeli smo da nedostaju podzakonski akti te u velikoj mjeri nedostaje sistem praćenja i ocjenjivanja, što dodatno otežava sami razvoj novih zakona i podzakona te i njihovu samu implementaciju. Ovaj problem negativno utječe na međusobnu saradnju i jednak razvoj administrativnih jedinica, iako je važno napomenuti da su na nivou Bosne i Hercegovine sve administrativne jedinice usvojile zakonske okvire iz oblasti obrazovanja odraslih. Usvajanjem zakonskih okvira Bosna i Hercegovina je zadovoljila prvi cilj „Strateške platforme razvoja za obrazovanje odraslih u kontekstu cjeloživotnog učenja za period 2014-2020“. Slična situacija je i na području Sjeverne Makedonije. Sjeverna Makedonija i Bosna i Hercegovina se razlikuju po administrativnom uređenju države, no, imaju sličnosti glede donošenja zakonskih okvira unutar ovih dviju država i njihove implementacije, gdje na osnovu sprovedene analize potvrđujemo hipotezu *Neke od kompariranih zemalja iziskuju zakonodavnu reformu za funkcionalniji sistem obrazovanja odraslih.*

U zakonodavnom smislu te zemlje su u prednosti po tome što imaju okvirne zakone o obrazovanju odraslih, dok Bosna i Hercegovina nema okvirnog zakona o obrazovanju odraslih na državnom nivou. Na nivou Bosne i Hercegovine donesena su dva dokumenta koja imaju funkciju zamjene zakona o obrazovanju na državnom nivou. Ti dokumenti su: *Principi i standardi obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini* i *Strateška platforma razvoja obrazovanja odraslih u kontekstu cjeloživotnog učenja u Bosni i Hercegovini za period 2014-2020*. Ostale zemlje imaju svoje zakone o obrazovanju odraslih te su u zakonskom smislu u prednosti u odnosu na Bosnu i Hercegovinu, kao i u institucionalnom smislu, gdje te zemlje prednjače po tome što imaju uređen institucionalni sistem obrazovanja po centralizovanom modelu, što nije slučaj i sa Bosnom i Hercegovinom. Ovom argumentacijom potvrđujemo hipotezu ***U zakonodavnom i institucionalnom smislu područje obrazovanja odraslih nekih od kompariranih zemalja je u prednosti u odnosu na Bosnu i Hercegovinu.***

Po pitanju andragoške prakse u kompariranim zemljama, u odnosu na nas značajno odstupaju Slovenija i Srbija. Slovenija ima Andragoški centar, čije su aktivnosti usmjerene na obrazovanje odraslih, kao ima i studijski program pedagoško-andragoškog obrazovanja, koji jeste namijenjen izvođenju pedagoškog procesa u osnovnim i srednjim školama, ali je u prednosti u odnosu na druge države koje nemaju andragoške katedre, nego se ona izučava direktno kao predmet u sklopu pedagoške katedre. U Srbiji je 2010. godine osnovano Društvo andragoga, koje kao jedan od ciljeva ima upravo razvoj andragoškog kadra na području Srbije. Pri Filozofskom fakultetu u Beogradu razvijen je studij andragogije. Također, važno je napomenuti da u Srbiji andragozi imaju i svoj dokument pod nazivom „Kodeks profesionalne etike andragoga Srbije“ koji na jednom mjestu ima grupisane sve obaveze i očekivanja koja moraju ispuniti. Po dostupnim podacima kompariranih zemalja, možemo reći da je andragoška profesija pitanje o kojem se, osim u Bosni i Hercegovini, aktivno govori i u svakoj od država. U svim državama potrebno je izvršiti dodatne zakonske reforme te uskladiti razvoj andragoške profesije s potrebama na tržištu rada. Uporedimo li međusobno države, uviđamo da obje zemlje (Slovenija i Srbija) imaju poteškoće s izvršiocima usluga obrazovanja odraslih. U većini država znanje odraslima prenose osobe koje nisu iz andragoške struke. Radi se u većini slučajeva o učiteljima ili trenerima koji su svoje zvanje stekli iz nekih drugih naučnih disciplina. Trenutno se govori o mogućem uvođenju andragoškog studija na univerzitetima i u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini, gdje blagu prednost ima Hrvatska, u kojoj je već jasno preciziran vremenski okvir početka andragoškog studija na Filozofskom fakultetu u Rijeci. Što se tiče Crne Gore i Bosne i Hercegovine, obje države imaju programe za andragošku

osposobljavanje, a u Crnoj Gori je to usvojeno mnogo ranije nego u Bosni i Hercegovini. Ovaj program je u Crnoj Gori usvojen još 2006. godine od strane Savjeta za obrazovanje odraslih, dok je u Bosni i Hercegovini ovaj korak napravljen mnogo kasnije. Za razliku od Bosne i Hercegovine, Crna Gora ima Centar za stručno obrazovanje odraslih osnovan 2003. godine u sklopu kojeg je i odjel za obrazovanje odraslih i ima ulogu izvođača andragoških obuka u ustanovama licenciranim od strane Ministarstva prosvjete Crne Gore. Ovom argumentacijom potvrđujemo hipotezu *U primjeru andragoške prakse i zastupljenosti andragoškog kadra primjetno je značajno odstupanje među kompariranim zemljama.*

Kroz rad smo već spomnuli da u Bosni i Hercegovini nije moguće univerzitetsko obrazovanje odraslih u vidu adekvatnog studijskog programa. Za razvoj cjeloživotnog učenja i razvoj obrazovnog sistema odraslih od velikog je značaja andragoški kadar. Stručnosti nastavnika u Bosni i Hercegovini zasnovane su na formalnim oblicima obrazovanja na primjeru obrazovanja odraslih, njihove stručnosti su većinom stečene kroz formalne univerzitetske ili srednjoškolske programe iz oblasti pedagogije, gdje se kroz izučavanje određene grupe predmeta malim dijelom susreću s elementima andragoške discipline, što nije dovoljno za kvalitetan kadar u oblasti obrazovanja odraslih. Iz ovoga proizlazi zaključak da kadar koji je obučen kroz pedagoške nauke nije adekvatno osposobljen za obavljanje obrazovanja odraslih. Pedagogija i andragogija kao naučne discipline imaju sličnosti, ali neosporna je činjenica da ne može biti isti pristup za obrazovanje djece, kao i za obrazovanje odraslih osoba. Kod obrazovanja odraslih radi se o polaznicima zrele dobi koji već imaju u većini slučajeva stečeno neko znanje i iskustvo, što je suprotno u odnosu na djecu polaznike kojima je škola prvi dodir sa sticanjem znanja i iskustva. Što se tiče obrazovanja kadra za obrazovanje odraslih, Bosna i Hercegovina je u tom polju stagnirala mnogo godina. Godine 2019. se desio značajan korak ka unapređenju kada je u Zeničko-dobojskom kantonu započeta prva javnovažeća osnovna andragoška obuka. Obuka je koncipirana u vidu 5 modula koji traju po 120 školskih sati i do sada je realizirana na području cijele Bosne i Hercegovine. Prije ove obuke rađeno je na osposobljavanju andragoškog kadra u vidu obuke koja je trajala 24 školska sata. Obuke su realizirane pod vodstvom DVV Internationala koji je aktivni zagovornik razvoja obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini. Kroz osnovnu andragošku obuku iz 2019. godine omogućeno je obrazovanje srednjoškolcima te univerzitetskom osoblju. Ovaj korak predstavlja veliki napredak u obrazovanju odraslih u Bosni i Hercegovini te je do sada jedini pomak ove vrste unutar Bosne i Hercegovine, iz čega zaključujemo da nakon dugog perioda stagniranja u ovoj oblasti u Bosni i Hercegovini ipak ima pomaka na polju obrazovnog kadra iz oblasti obrazovanja

odraslih, a bilo bi dobro kada bi ovakvih primjera bilo više. U Bosni i Hercegovini je prije svega potrebno zrelije razumijevanje andragoške profesije od strane donosilaca odluka. Ovom argumentacijom potvrđujemo hipotezu ***Obrazovanje nastavnika u Bosni i Hercegovini iziskuje veću usmjerenost na stručne kvalifikacije.***

U programima za obrazovanje odraslih odstupaju Srbija i Slovenija. Srbija ima studijski program andragogije na Univerzitetu u Beogradu. Slovenija ima skupni studijski program pedagogije i andragogije na Univerzitetu u Ljubljani. Također, Slovenija ima veću ponudu za obrazovanje odraslih u formalnim oblicima. U odnosu na druge države Slovenija ima veliki broj institucija koje nude uluge rekvalifikacije, dokvalifikacije te specijalne programe za nezaposlene. Poznata je po sistemu menadžerskog obrazovanja koji je razvijen u centrima Gospodarske komore u Sloveniji te ima veliki akreditiranih javnih organizacija od strane Ministarstva obrazovanja nauke i sporta. Također je u prednosti po javnopriznatim programima za odrasle te programima iz strukovnih zanimanja. Uz ovu argumentaciju potvrđujemo hipotezu ***Zemlje regiona imaju raznovrsniju ponudu programa obrazovanja odraslih u odnosu na Bosnu i Hercegovinu.***

Neformalno obrazovanje je veoma važan dio obrazovnog procesa. Hipotezu ***Status neformalnog obrazovanja direktno utječe na kvalitetu procesa obrazovanja odraslih u kompariranim zemljama.*** potvrđujemo uz sljedeću argumentaciju. Današnje formalno obrazovanje je usmjereno više na teorijski pristup učenju, koji u svom sastavu ima planirane praktične aktivnosti. No, njihova implementacija zavisi od niza faktora, a najčešće od finansijskih sredstava, nedostatka prostora, tehničke opreme za izvođenje i sl. Za primjer ćemo navesti društvene nauke koje u sklopu svojih programa pružaju veliki dio teorijske nastave uz male mogućnosti obavljanja praktične nastave. Najčešći polaznici seminara i radionica koje nudi neformalno obrazovanje su studenti društvenih nauka. S aspekta tržišta rada neformalno obrazovanje vidimo kao prijeku potrebu, iz razloga što mnoga radna mjesta iziskuju pri definiranju uslova za prijem u radni odnos niz znanja koja se mnogo više stiču neformalnim oblicima obrazovanja, jer tamo traju kraće, a i cjenovno su nekada pristupačnija. Za primjer možemo navesti razne kurseve ili radionice iz određenih oblasti. Dobar primjer su informatički i jezički kursevi, gdje će polaznike privući iznimno kratak vremenski period za sticanje znanja. Da bismo imali kvalitetno obrazovanje odraslih nužno je potrebno stvoriti sklad između formalnog i neformalnog obrazovanja. Ukoliko je formalno obrazovanje obogaćeno teorijom, potrebno je neformalno obrazovanje koje ima veće mogućnosti za pružanje praktičnog rada, kako bi se stvorio kvalitetan balans u obrazovnom procesu. Među kompariranim državama s aspekta administrativnog uređenja odstupaju Bosna i Hercegovina, koja je po Ustavu

razdijeljena na dva samostalna entiteta: Federaciju Bosne i Hercegovine i Republiku Srpsku te na Brčko distrikt. Svaka od ovih jedinica ima svoje zakone i institucionalni sistem koji je u skladu s Ustavom Bosne i Hercegovine. Po administrativnom uređenju posebno je specifična Federacija Bosne i Hercegovine koja je podijeljena na deset kantonalnih jedinica. Svaki od kantona ima svoje institucije i zakone u raznim oblastima, među kojima je i obrazovni sistem. Nakon pregleda svih institucija u Bosni i Hercegovini koje se bave obrazovanjem odraslih zaključili smo da su Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine i Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje institucije nadležne na nivou cijele Bosne i Hercegovine sa zaduženjima koje svaka od njih ima u svojoj oblasti. U Republici Srpskoj za upravljanje obrazovanjem nadležno je Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske. U sklopu Ministarstva nalazi se Zavod za obrazovanje odraslih Republike Srpske, koji ne postoji u Federaciji i Brčko distriktu. U Brčko distriktu za pitanje obrazovanja nadležan je Odjel za obrazovanje odraslih, koji djeluje u sklopu Vlade Brčko distrikta na način da u svom sastavu ima Pedagošku instituciju, koja je nadležna za program obrazovanja odraslih te ostale aktivnosti iz oblasti obrazovnih aktivnosti. Konkretni primjer gdje administrativno uređenje utječe na institucionalni sistem je Federacija Bosne i Hercegovine u sklopu koje imamo deset kantona od kojih svaki ima svoje ministarstvo obrazovanja, čija je nadležnost donošenje zakonskih i podzakonskih akata iz oblasti obrazovanja. Na nivou Federacije Bosne i Hercegovine imamo Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, a njegove nadležnosti su usmjerene na donošenje i provedbu aktivnosti iz oblasti obrazovanja odraslih. Pedagoških zavoda na nivou Federacije je ukupno sedam, što nam govori da ukupno tri kantona nemaju svoje pedagoške zavode. Za nas je od posebnog značaja podatak da u Federaciji Bosne i Hercegovine ne postoji institucija koja posebno nadležna za obrazovanje odraslih. Ovim pitanjem se bave druge institucije u sklopu svojih aktivnosti, iz čega proizlazi nedovoljno posvećena pažnja ovom pitanju od strane institucija, što je jedna od posljedica administrativnog uređenja. Za razliku od drugih kompariranih zemalja, gdje preovladava da se pitanjima obrazovanja i obrazovanja odraslih bave institucije centralne vlasti, institucionalni sistem obrazovanja u Bosni i Hercegovini djeluje po policentričnom modelu u Federaciji Bosne i Hercegovine, što se uveliko reflektira na nedostatak nekih institucija te na same aktivnosti i kvalitetan razvoj ove oblasti, čime potvrđujemo hipotezu ***Administrativno uređenje zemlje utječe na institucionalno obrazovanje odraslih***. Članice Evropske unije imaju različite modele obrazovanja odraslih. Na njihovu različitost utječe niz faktora. Jedan od pokazatelja ne tako idealnog stanja u vezi s obrazovanjem odraslih u Evropskoj uniji je slabo učešće polaznika, gdje

je prema Rezoluciji Vijeća o novom evropskom programu za obrazovanje odraslih za razdoblje 2021 – 2030 u 2019. godini odziv bio: samo 10,8 % odraslih (žene: 11,9 %, muškarci: 9,8 %) u dobi od 25 do 64, dok u 2020. godini ovaj podatak pokazuje da je sudjelovanje u obrazovanju odraslih slabije nego prije pandemije bolesti COVID-19, pri čemu je prosjek EU samo 9,2 % odraslih (žene: 10,0 %, muškarci: 8,3 %).¹⁰⁶ Cjeloživotno učenje je dio javnih politika Evropske unije. U odnosu na druge članice Evropske unije i komparirane države od kojih su neke članice EU, s aspekta članstva u Evropskoj uniji, Hrvatska u kontekstu cjeloživotnog učenja zaostaje. Iako Hrvatska ima jasno formirane institucije i zakonske akte iz ove oblasti prema podacima do kojih smo došli na EUROSTATU za period 2019. godine, možemo reći da je Hrvatska imala veoma nizak procenat učešća građana u aktivnostima obrazovanja odraslih.¹⁰⁷ Dokument pod nazivom Strateški okvir za promociju cjeloživotnog učenja u Republici Hrvatskoj za period 2017-2021 pokazuje da su najslabiji učesnici procesa cjeloživotnog učenja nezaposleni, osobe iz ruralnih područja te osobe nižeg stepena obrazovanja. Također, u Strateškom okviru su navedeni i razlozi za nezainteresiranost prethodno navedenih populacija, među kojima su najistaknutiji porodične obaveze, troškovi obrazovanja, kao i veliki nedostatak podrške od strane organizacija u kojima su zaposleni.¹⁰⁸ Obrazovanje odraslih čini jedno od načela socijalnih prava u EU. Evropska unija svojim dokumentima i aktivnostima pruža podršku nacionalnim institucijama i pojedincima za veće sudjelovanje u obrazovanju odraslih. Njena funkcija je i koordinirajuća, jer omogućava bolju razmjenu znanja i iskustava među zemljama u oblasti obrazovanja odraslih, gdje za primjer možemo navesti program ERASMUS. Hipotezu **Članstvo u Evropskoj uniji direktno utječe na kvalitetu obrazovanja odraslih.** odbacujemo uz argumentaciju da Evropska unija može pružiti finansijsku podršku te potaći razvoj nekih reformi, no, njen direktan utjecaj na kvalitetu obrazovanja zavisi od same zemlje i njenog zakonodavstva i institucija koje su uključene u proces obrazovanja. Kompleksan institucionalni sistem Bosne i Hercegovine odražava se na sve segmente

¹⁰⁶ Rezolucija Vijeća o novom evropskom programu za obrazovanje odraslih za razdoblje 2021 – 2030, Službeni list Evropske unije (2021/C, 504/02), 2021. (Dostupno na: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021G1214\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021G1214(01)&from=EN))

¹⁰⁷ Sustainable development in the European Union. Monitoring report on progress towards SDGs in an EU context, Eurostat, Imprimerie Bietlot in Belgium, Luxembourg, 2020. str. 101. (<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/11011074/KS-02-02-202-EN-N.pdf/334a8cfe-636a-bb8a-294a-73a052882f7f>)

¹⁰⁸ Alifarević, Nikša; Bošnjak, Ivana; Brusić, Anny; Bulić, Nino; Pavičić, Jurica; Piljek Žiljak, Ognjen; Raštan-Križanac, Marija; Vranešević Marinić, Nina; Vučić, Mario; Žiljak, Tihomir; Živčić, Mile. *Strateški okvir promocije cjeloživotnog učenja u Republici Hrvatskoj 2017 – 2021*, Tiskara Zelina d.d., Zagreb, 2017, str. 15 – 16. (Dostupno na: https://epale.ec.europa.eu/sites/default/files/strateski_okvir_hr_priprema_za_tisak.pdf)

obrazovanja, pa tako i na obrazovanje odraslih, na način da u obrazovnom smislu jedni dijelovi države postižu veći napredak u odnosu na druge. Za primjer možemo navesti redosljed donošenja Zakona o obrazovanju odraslih u Bosni i Hercegovini. Već smo spomenuli da Bosna i Hercegovina nema okvirnog državnog zakona iz oblasti obrazovanja odraslih, već ima dva zamjenska dokumenta. Prvi Zakon o obrazovanju odraslih je donesen na entitetskom nivou i to se desilo 2009. godine u Republici Srpskoj. Ovaj zakon je Republici Srpskoj donio mnoge beneficije u obliku proširenja organizatora obrazovanja odraslih, kao i međusobnu saradnju organizatora, čime je Republika Srpska bila u prednosti u odnosu na ostale administrativne jedinice u Bosni i Hercegovini, s obzirom na to da je na području Federacije do pomaka došlo tek 2014. godine usvajanjem Principa i standarda obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini te Strateške platforme razvoja obrazovanja odraslih u kontekstu cjeloživotnog učenja za period 2014-2020. godine. Dodatni problem decentralizacije institucionalnog sistema vidljiv je kroz nejednaku primjenu zakona i razvoja kantona u oblasti obrazovanja odraslih. Strateška platforma je zahtijevala usklađivanje zakona na svim administrativnim jedinicama, gdje su sve administrativne jedinice imale zadatak da donesu zakone o obrazovanju odraslih, što su i uradile. Danas svi kantoni u Federaciji imaju zakon o obrazovanju odraslih na svojim nivoima, ali manjkaju podzakonski akti. Neusvajanje podzakonskih akata u Bosni i Hercegovini, čiji je osnovni cilj usklađivanje s Principima i standardima obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini, negativno utječe na razvoj obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini na način da se kantoni u polju obrazovanja odraslih ne razvijaju jednakim tempom, a to utječe negativno na međukantonalsku saradnju iz oblasti obrazovanja odraslih. Decentralizacija institucionalnog sistema obrazovanja odraslih utječe na zakonsku regulativu u Bosni i Hercegovini, gdje smo kroz programe obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini, pozivajući se na zakone o obrazovanju odraslih na kantonalnim nivoima i analizom Zakona na nivou Republike Srpske, uvidjeli nedostatke u oblasti obrazovanja odraslih. Fokus zakona o obrazovanju odraslih je generalno usmjeren na formalno obrazovanje. Analizirajući Zakon o obrazovanju odraslih u Republici Srpskoj i zakone kantona opazili smo da u zakonima nisu spomenuti uslovi da bi neko postao organizator obrazovanja odraslih. Neformalnom obrazovanju odraslih se u zakonima daje jako malo prostora, što je argument za negativan utjecaj na kvalitetu obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini. Da bi obrazovni proces bio zadovoljen u potpunosti potreban je balans između formalnog i neformalnog oblika obrazovanja odraslih. Drugi pokazatelj kako decentralizirani institucionalni sistem utječe na kvalitetu obrazovanja odraslih jeste nepostojanje jedinstvenog kvalifikacionog okvira na nivou Bosne i Hercegovine, što je opet

posljedica administrativnog uređenja države i zakonske regulative unutar nje. Treći argument koji dokazuje da decentralizacija utječe na kvalitetu obrazovanja odraslih je finansiranje, gdje nedostaje strateški okvir za usmjeravanje finansijskih sredstava, odnosno ne postoji poseban budžet namijenjen obrazovanju odraslih, a ako nemamo novac za implementaciju programa ne možemo imati ni kvalitetne obuke, jer organizatori nemaju dovoljno novca da ispune propisane standarde i norme. Četvrti argument za utjecaj decentralizacije na institucionalni sistem je nepostojanje potpunog registra organizacija obrazovanja odraslih. On postoji u nekim administrativnim jednicama, ali uglavnom nije potpun ili u njemu nisu unesene neformalne organizacije za obrazovanje odraslih na nivou Bosne i Hercegovine. Peti argument je usmjeren ka nedostajanju priznavanja prethodnog obrazovanja kandidata prilikom upisa na neki od programa obrazovanja. Svi navedeni argumenti ukazuju na nedostatak kvalitete obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini i u najvećem broju su posljedica decentraliziranog institucionalnog sistema obrazovanja odraslih, čime glavnu hipotezu u ovom istraživanju ***Decentralizacija institucionalnog sistema obrazovanja odraslih ima negativan utjecaj na kvalitetu obrazovnog procesa odraslih u Bosni i Hercegovini*** potvrđujemo.

5. PREPORUKE ZA UNAPREĐENJE INSTITUCIONALNOG SISTEMA OBRAZOVANJA ODRASLIH U BOSNI I HERCEGOVINI

- Unapređenje zakonske regulative iz oblasti obrazovanja u administrativnim jedinicama kako bi se što bolje uskladile s Principima i standardima obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini;
- Veća promocija obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini, kako bi se dobilo veće interesovanje građana za ovu oblast;
- Veće promoviranje benefita obrazovanja, kako bi stanovništvo shvatilo šta je obrazovanje odraslih i koje beneficije stižu odlučujući se da pohađaju neki od programa;
- Omogućiti više besplatnog sadržaja u oblasti obrazovanja odraslih, kako bi se i stanovništvo sa slabijim statusom moglo uključiti;
- Raditi na podizanju kvaliteta obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini;
- Uvesti andragošku disciplinu kao studijski program na univerzitetima u Bosni i Hercegovini;
- Izdavanje certifikata o završenoj obuci koji će se vrednovati prilikom zasnivanja radnog odnosa;
- Preporuka vlastima da ozbiljnije pristupe neformalnom obrazovanju i regulaciji njegovog statusa;
- Obavezno priznavanje prethodnog obrazovanja polaznicima programa;
- Urediti registar formalnih i neformalnih institucija za obrazovanje odraslih;
- Podići svijest javnosti o važnosti neformalnog i informalnog učenja u Bosni i Hercegovini;
- Veća uključenost države Bosne i Hercegovine u međunarodne projekte;
- Osmisliti i inicirati neki projekat usmjeren ka razvoju obrazovanja odraslih Bosne i Hercegovine i kompariranih zemalja u cilju detaljnijeg sagledavanja sličnosti i razlika među obrazovanjem odraslih u ovim zemljama;
- Omogućiti više statističkih podataka za javno dostupne na stranicama institucija;
- Uskladiti obrazovne potrebe odraslih s potrebama tržišta rada;
- Uspostaviti jedinstveni kvalifikacioni okvir na nivou Bosne i Hercegovine.

6. ZAKLJUČAK

Predmet istraživanja u ovom radu jeste kompleksnost institucionalnog sistema obrazovanja u Bosni i Hercegovini. Kompleksnost se ogleda u decentralizovanom sistemu i nepostojanju institucije nadležne za ovu oblast na nivou države, nego je nadležnost na entitetskom ili kantonalnom nivou gdje imamo primjer Federacije Bosne i Hercegovine. Bosna i Hercegovina je jedina država u regionu s ovakvim načinom uređenja po Ustavu Bosne i Hercegovine i samim tim je različita od ostalih zemalja regiona. U radu smo se bavili institucionalnim sistemom unutar Bosne i Hercegovine i institucionalnim sistemima i obrazovnim politikama susjednih zemalja. Među kompariranim zemljama vidjeli smo da Bosna i Hercegovina jedina odstupa po administrativnom uređenju zemlje, što za posljedicu ima decentralizirani institucionalni sistem, koji direktno utječe na obrazovanje odraslih u Bosni i Hercegovini. Predmet komparacije su bile Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Sjeverna Makedonija, Srbija, Crna Gora i Slovenija. U radu smo se bavili izvorima finansiranja institucija za obrazovanje odraslih u spomenutim zemljama, zakonima koji uređuju oblast obrazovanja odraslih na njihovim teritorijama, programima za obrazovanje odraslih te zastupljenošću andragoškog kadra i razvojem andragoške prakse na njihovim teritorijama. Analizom dostupnih izvora iz oblasti obrazovanja odraslih u spomenutim zemljama, naš generalni zaključak je sljedeći. Obrazovne politike kompariranih zemalja, izuzev Bosne i Hercegovine, međusobno imaju dosta sličnosti. Oblast obrazovanja odraslih u ovim zemljama generalno se razvijala približno istim tempom. Sve od prethodno navedenih zemalja su postigle značajne korake u razvoju i unapređenju sistema obrazovanja odraslih. U odnosu na Bosnu i Hercegovinu sve su u prednosti zbog jedinstvenog administrativnog uređenja, koje je glavna prepreka primjeni bilo koje od kompariranih zemalja u Bosni i Hercegovini, jer su njihove institucije nadležne za provođenje obrazovanja odraslih uređene po centričnom modelu, dok je u Bosni i Hercegovini zastupljen policentrični model u kojem svaka od administrativnih jedinica ima svoje institucije nadležne za područje obrazovanja odraslih. Razlika između Bosne i Hercegovine i kompariranih zemalja je vidljiva i u zakonodavnom smislu, gdje sve od kompariranih zemalja imaju osnovne zakone o obrazovanju odraslih, dok u Bosni i Hercegovini još uvijek nije donesen okvirni zakon za obrazovanje odraslih na nivou države. Tu su donesena dva zamjenska dokumenta s kojima je potrebno uskladiti sve administrativne jedinice. Napredak je vidljiv u tome što je na svim nižim administrativnim nivoima u Bosni i Hercegovini donesen zakon o obrazovanju odraslih koji je dodatno u cilju bolje saradnje potrebno nadograditi

donošenjem dodatnih podzakonskih akata. Glede programa obrazovanja odraslih, u svim zemljama su zastupljeni formalni i neformalni oblik obrazovanja. Približno su sve zemlje jednake u zakonodavnoj regulaciji statusa neformalnog obrazovanja i sve generalno rade na njegovom priznavanju. Među kompariranim zemljama odstupa Slovenija koja ima raznovrsniju ponudu programa obrazovanja odraslih u odnosu na druge zemlje i ona je zajedno sa Srbijom u prednosti i u razvoju andragoške profesije, gdje u sklopu studijskih programa ima andragogiju kao zaseban studijski program. Na kraju smo nedostatke decentraliziranog obrazovanja odraslih, koji direktno utječu na kvalitetu obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini, prepoznali u sljedećem: nepostojanje okvirnog zakona za obrazovanje odraslih, nepostojanje jedinstvenog kvalifikacionog okvira na nivou Bosne i Hercegovine, nepostojanje adekvatne strategije finansiranja, nepostojanje potpunog registra formalnih i neformalnih organizacija za izvođenje obrazovnog programa odraslih te nepriznavanje prethodnog obrazovanja kandidatima koji prolaze obuke obrazovanja odraslih i tom argumentacijom potvrdili našu glavnu hipotezu ***Decentralizacija institucionalnog sistema obrazovanja odraslih ima negativan utjecaj na kvalitetu obrazovnog procesa odraslih u Bosni i Hercegovini.***

LITERATURA

1. Alifarević, Nikša; Bošnjak, Ivana; Brusić, Anny; Bulić, Nino; Pavičić, Jurica; Piljek Žiljak, Ognjen; Raštan-Križanac, Marija; Vranešević Marinić, Nina; Vučić, Mario; Žiljak, Tihomir; Živčić, Mile 2017, *Strateški okvir promocije cjeloživotnog učenja u Republici Hrvatskoj 2017 – 2021*, Tiskara Zelina d.d., Zagreb
(https://epale.ec.europa.eu/sites/default/files/strateski_okvir_hr_priprema_za_tisak.pdf)
2. Agencija lokalne demokratije Mostar 2020, *Istraživanje o priznanju i potvrđivanju neformalnog obrazovanja u Europskoj uniji, Zapadnom Balkanu i Turskoj*, LDA, Mostar
(<https://www.ldamostar.org/wp-content/uploads/2021/02/YAMNFL-ISTRAZIVANJE.pdf>)
3. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine 2020, *Demografija i socijalne statistike. Finansijska statistika obrazovanja*, Sarajevo
(https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2020/EDU_06_2018_Y1_0_BS.pdf)
4. Agencija za rad i zapošljavanje
(<http://www.azr.gov.ba/Aktuelnosti/default.aspx?ibd=1149&langTag=bs-BA->)
5. Bošković, Gordana 2016, *Andragoška edukacija – osnov uspješnog rada u obrazovanju odraslih*, Epale, Crna Gora
(<https://epale.ec.europa.eu/es/node/18375>)
6. Bošković, Gordana; Đurišić, Marija; Đurković, Jadranka; Joksimović, Ivana; Lakić, Igor; Knežević, Lidija 2019, *Obrazovanje odraslih u Crnoj Gori*, Izvještaj Radne grupe za 2018. godinu, Ministarstvo prosvjete Crne Gore, Podgorica
(<https://crnvo.me/wp-content/uploads/2021/02/Izvjestaj-Radne-grupe-o-obrazovanju-odraslih-za-2018.-godinu.pdf>)
7. Dolenc, Danijela 2009, *Razvoj socijalne dimenzije u obrazovanju: izvještaj za Sloveniju*, Centar za istraživanje i razvoj obrazovanja, Zagreb
(<https://library.fes.de/pdf-files/bueros/kroatien/06849.pdf>)
8. Despotović, Miomir 2016, *Obrazovanje odraslih na Zapadnom Balkanu*, Društvo za obrazovanje odraslih, Beograd
(https://epale.ec.europa.eu/sites/default/files/obrazovanje_odraslih_na_zapadnom_balkanu_0.pdf)
9. Društvo andragoga Srbije 2011, *Kodeks profesionalne etike andragoga Srbije*, Beograd

- (<http://andragog.org/wp-content/uploads/2018/06/kodeks-profesionalne-etike-andragoga-srbije.pdf>)
10. Džano, Dženita 2018, „Osiguranje kvaliteta u organizacijama za obrazovanje odraslih u Bosni i Hercegovini“, *Obrazovanje odraslih*, Broj 2, 2018. god, str. 103-124.
(<https://ccu.bkc.ba/wp-content/uploads/2020/06/Dzenita-Dzano.pdf>)
 11. Eurostat 2020, *Sustainable development in the European Union. Monitoring report on progress towards SDGs in an EU context*, Imprimerie Bietlot in Belgium, Luxembourg
(<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/11011074/KS-02-02-202-EN-N.pdf/334a8cfe-636a-bb8a-294a-73a052882f7f>)
 12. Hrvatski sabor 2014, *Nove boje znanja – Strategija obrazovanja znanosti i tehnologije*, str. 193-211, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, Intergrafika TTŽ, Zagreb
(<https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/Strategija%20obrazovanja,%20znanosti%20i%20tehnologije.pdf>)
 13. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje 2021, Leksikografski zavod Miroslav Krleža
(<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27550>, dostupno: 11.06.2022.)
 14. Isanović Hadžiomerović; Amina, Pfanzelt Andreas; Pfanzelt Hannah 2021, *Studija o učenju i obrazovanju odraslih u Bosni i Hercegovini*, str. 47, DVV International, Forma Graf, Sarajevo
(https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/Publications/Studija_BSC_bosnia_-_BiH.pdf)
 15. Kulić, Radivoje; Despotović, Miomir 2010, *Uvod u andragogiju*, četvrto izdanje, Svet knjige, Beograd
 16. Ledić, Jasminka; Turk, Marko 2016, *Europska dimnezija u obrazovanju: pristupi i izazovi*, Filozofski fakultet Rijeka, Rijeka
 17. Ministarstvo prosvjete Crne Gore 2014, *Strategija obrazovanja odraslih Crne Gore 2015 – 2025*
(<http://nasedoba.me/wp-content/uploads/2016/02/5-Strategija-obrazovanja-odraslih-1.pdf>)
 18. Ministarstvo za šolstvo in špotr 2011, *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji*, Zavod RS za šolstvo, Ljubljana
(http://pefprints.pef.uni-lj.si/1195/1/bela_knjiga_2011.pdf)
 19. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa 2008, *Pravilnik o standardima i normativima te načinu i postupku utvrđivanja ispunjenosti uvjeta u ustanovama za obrazovanje odraslih*, Narodne novine, broj 129, 2008. god.

- (https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_11_129_3708.html)
20. „Obrazovanje odraslih“ 2021, Časopis za obrazovanje odraslih i kulturu, Bosanski kulturni centar, Sarajevo
(https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/Casopis_1_2021_web_FIN.pdf)
21. Okvirni zakon o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini 2009, „Sl. glasnik BiH“, broj 59/2007 i 59/2009
(<https://www.paragraf.ba/propisi/bih/okvirni-zakon-o-visokom-obrazovanju-u-bosni-i-hercegovini.html>)
22. Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju („Sl. list RCG“, br. 64/2002, 31/2005 i 49/2007 i „Sl. list CG“, br. 4/2008 – dr. zakon, 21/2009 – dr. zakon, br. 45/2010, 40/2011 – dr. zakon, 45/2011, 36/2013 – odluka US, 39/2013, 44/2013 – ispr. I 47/2017)
(<https://www.paragraf.me/propisi-crnegore/opsti-zakon-o-obrazovanju-i-vaspitanju.html>)
23. Pastuović, Nikola 2010, *Odgoj odraslih. Andragoški glasnik*, Vol 14, No 1-2, Zagreb
(<https://hrcak.srce.hr/file/152430>)
24. Pavkov, Marija 2016, *Pregled sustava obrazovanja odraslih u Republici Hrvatskoj*, Epale Hrvatska
(https://epale.ec.europa.eu/sites/default/files/pregled_sustava_obrazovanja_odraslih_u_republici_hrvatskoj_marija_pavkov.pdf)
25. Rešetar, Ana-Maria 2012, Diplomski rad: *Komparativna analiza sustava obrazovanja odraslih u Hrvatskoj i Njemačkoj*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka
(<https://repository.ffri.uniri.hr/islandora/object/ffri:2731/datastream/PDF/download>)
26. Službene novine RS 2006, Strategija razvoja obrazovanja odraslih u Republici Srbiji, Službene novine br. 55/05 i 71/05 – ispravka, Vršac
(http://www.atina.org.rs/sites/default/files/strategija_razvoja_obrazovanja_odraslih.pdf)
27. *Strateška platforma razvoja obrazovanja odraslih u kontekstu cjeloživotnog učenja u Bosni i Hercegovini 2014 – 2020*, 2014
(Dostupno na: <https://aposo.gov.ba/sadrzaj/uploads/Strate%C5%A1ka-platforma-razvoja-obrazovanja-odraslih-u-kontekstu-cjelo%C5%BEivotnog-u-%C4%8Denja-u-bih-za-razdoblje-2014.-2020..pdf>)
28. Službeni list Evropske unije 2021, *Rezolucija Vijeća o novom europskom programu za obrazovanje odraslih za razdoblje 2021 – 2030* (2021/C, 504/02)

- [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021G1214\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021G1214(01)&from=EN)
29. „Obrazovanje odraslih u Hrvatskoj bez andragogije i andragoga. Detektirani problem obrazovanja odraslih u Hrvatskoj“; web-portal *Sve za 5*
(<https://svezapet.hr/obrazovanje/detektirani-problemi-obrazovanja-odraslih-u-hrvatskoj/>)
30. Šestan Kučić, Ingrid 2022, *Filozofski fakultet u Rijeci prvi u Hrvatskoj pokreće studij andragogije*, „Novi list“
(<https://www.novolist.hr/rijeka-regija/rijeka/filozofski-fakultet-u-rijeci-prvi-u-hrvatskoj-pokrece-studij-andragogije/>)
31. Termiz, Dževad 2003. *Metodologija društvenih nauka*, NIK „Grafit“, Lukavac
32. „Tjedan cjeloživotnog učenja“ – Pojmovnik
(<http://www.cjelozivotno-ucenje.hr/pojmovnik/#8>, dostupno: 11.06.2022)
33. „Zakon o obrazovanju odraslih“ 2018, u *Uradni list Republike Slovenije*, Uradni list 6/18
34. Vidović Vizek, Vlasta i Vlahović Štetić Vesna 2007, *Modeli učenja odraslih i profesionalni razvoj. Ljetopis socijalnog rada*, Vol. 14, No 2, 2007. god, str. 283-310, Zagreb
(Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/>)
35. Vlada Federacije Bosne i Hercegovine 2014, *Nacrt zakona o principima obrazovanja odraslih u Federaciji Bosne i Hercegovine*, Sarajevo
(https://parlamentfbih.gov.ba/dom_naroda/bos/parlament/propisi/El_materijali/Nacrt%20zakona%20o%20principima%20obrazovanja%20odraslih%20u%20FBiH_2014.pdf)
36. Vijeće ministara BiH 2014, *Principi i standardi u oblasti obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo
(<https://aposo.gov.ba/sadrzaj/uploads/Principi-i-standardi-u-oblasti-obrazovanja-odraslih-u-Bosni-i-Hercegovini.doc>)
37. Zakon o agenciji za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih, „Narodne novine“ 24/2010
(https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2010_02_24_573.html)
38. Zakon o Federalnim ministarstvima i drugim tijelima Federalne uprave
(<https://fbihvlada.gov.ba/bosanski/sastav%20vlade/zakon%20o%20ministarstvima.php>)
39. Zakon o obrazovanju odraslih Kantona Sarajevo, „Službene novine Kantona Sarajevo“, br. 1/96, 2/96 – ispravka, 3/96 – ispravka, 16/97, 14/00, 4/01, 28/04 i 6/13
(https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/KS_-_Zakoni_i_propisi/Zakon_o_obrazovanju_odraslih_KS.pdf dostupno: 11:06.2022.)

40. Zakon o obrazovanju odraslih Crne Gore, „Službeni list Crne Gore“, br. 020/11 od 15.04.2011, 047/17 od 19.07.2017.
(<https://www.zzzcg.me/wp-content/uploads/2018/01/Zakon-o-obrazovanju-odraslih.pdf>)
41. Zakon o obrazovanju odraslih Republike Hrvatske, „Narodne novine“, br. 17/2007
(https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2007_02_17_668.html)
42. Zakon o obrazovanju odraslih Republike Hrvatske, „Narodne novine“, br. 144/21
(https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2021_12_144_2460.html)
43. Zakon o obrazovanju odraslih Republike srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 111
(https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/RS_-_Zakon_o_obrazovanju_odraslih.pdf)
44. Zakon o obrazovanju odraslih Kantona Sarajevo, „Službene novine Kantona Sarajevo“, br. 40/15
(https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/KS_-_Zakoni_i_propisi/Zakon_o_obrazovanju_odraslih_KS.pdf)
45. Zakon o obrazovanju odraslih HNK, Skupština Hercegovačko-neretvanskog kantona 405, „Službene novine HNK“, br. 2/98, 3/98, 4/00 i 7/04
(<http://cms.monkshnk.gov.ba/Upload/Dokumenti/Zakon%20o%20obrazovanju%20odraslih%20-%20HNK-a6be8c2.pdf>)
46. Zakon o obrazovanju odraslih Republike Srbije, „Sl. glasnik RS“, br. 55/2013, 88/2017 – dr. zakon, 24/2018 – dr. zakon i 6/2020 – dr. zakon
(<https://www.znrfak.ni.ac.rs/SERBIAN/008-DOKUMENTI/ZAKONI/Republika%20Srbija/Zakoni%20%202020/Zakon%20o%20obrazovanju%20odraslih.pdf>)
47. Zakon o obrazovanju odraslih Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, „Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“, br. 2/10
(<https://skupstinabd.ba/3-zakon/ba/Zakon%20o%20obrazovanju%20odraslih/001%205018%20Zakon%20o%20obrazovanju%20odraslih%20B.pdf>)
48. Zakon o izobražavanju odraslih (ZIO-1), „Uradni list RS“, št. 6/18 in 189/20 – ZFRO
(<http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO7641>)
49. Zakon o republičkoj upravi, „Službeni glasnik RS“, br. 115/2018, 111/2021, 15/2022 i 56/2022
(<https://www.paragraf.ba/propisi/republika-srpska/zakon-o-republickoj-upravi.html>)

50. Zakon o visokom obrazovanju, „Sl. glasnik RS“, br. 88/2017, 73/2018, 27/2018 – dr. zakon, 67/2019, 6/2020 – dr. zakoni, 11/2021 – autentično tumačenje, 67/2021 i 67/2021 – dr. zakon (https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_visokom_obrazovanju.html)
51. Zubak, Marija 2021, *Istraživanje Centra za obrazovanje odraslih i sličnih oblika djelovanja u centrima strukovne izvrsnosti/kompetentnosti u Hrvatskoj i inozemstvu*, Regionalni centar kompetentnosti Mlinarska, Zagreb (<https://rck-projekt.mlinarska.hr/wp-content/uploads/2021/05/03-Istrazivanje-centara-za-obrazovanje-odraslih.pdf>)